

REFORMGRUPPERNAS

Samhällsanalyser

SAMHÄLLSANALYS

Grön tillväxt ska rädda klimatet

Av reformgruppen för klimat: Emma Wiesner (ordförande),
Rickard Nordin, Svante Linusson och Emmy Ahlstedt.

EN SAMHÄLLSANALYS:

Grön tillväxt ska rädda klimatet

Av reformgruppen för klimat:
Emma Wiesner (ordförande), Rickard Nordin, Svante Linusson och Emmy Ahlstedt

Sammanfattning

Klimatförändringarna är ett globalt hot. De mest sårbara drabbas hårdast av naturkatastrofer, artutrotning, pandemier och ekonomiska förluster. Samtidigt är lösningen – att minska de klimatskadliga utsläppen genom grön tillväxt – utmanande, eftersom omställningen kräver förändringar för individer, företag och hela samhällssystem.

Men omställningen bör inte ensidigt förknippas med dessa utmaningar. Vi ställer egentligen om hela tiden. Idag behöver du inte packa med en väckarklocka på resan. Den finns i mobilen. Vi kan jobba längre dagar tack vare elektriskt ljus, bilen har ersatt häst och vagn samtidigt som maten håller längre tack vare kylskåpet. För Centerpartiet är grön tillväxt, sina utmaningar till trots, den enda vägen framåt, för att bygga välstånd för framtida generationer i ett frihetligt samhälle som tar hänsyn till vår planet och minskar våra utsläpp.

Det globala hotet får lokala konsekvenser. Det påverkar Sveriges ekosystem, jordbruk och infrastruktur. Din och min vardag. Värmeböljor, översvämningar och torka utmanar både individers hälsa och samhällsresurser. Vi i Sverige har därför direkta behov av att stoppa klimatförändringarna. Men – Sverige har samtidigt unika möjligheter till ekonomisk framgång genom att leda den gröna omställningen och använda vår tekniska och industriella potential till fullo.

En liberal miljöpolitik baseras på ansvar och möjligheter. Den bygger på ansvarstagande för utsläpp som skadar planeten och begränsar individens frihet, på att se möjligheter i tekniska lösningar och på att tilltro till människans lösningsförmåga. Centerpartiet förespråkar decentraliserade lösningar som anpassas till lokala behov och resurser. Samtidigt krävs en tydlig politisk vilja för att skapa incitament för människor och företag att minska sina koldioxidutsläpp.

Trots potentialen möter den gröna omställningen många hinder. Omställningen upplevs som dyr och kräver investeringar. Den går för långsamt. Den upplevs som komplex och riskabel. Dessa parametrar bidrar till en ovilja och brist på acceptans att ställa om. Samtidigt har det oljebaserade systemet många vänner; ekonomiska intressen, subventioner och vanor har under lång tid riktats mot fossil industri. Centerpartiet vill se politiska styrmedel som kombinerar incitament och reglering för att riva dessa fem hinder.

Den nuvarande regeringen gör just nu det motsatta, med ökade utsläpp som följd. Det smutsiga blir billigare och det hållbara görs dyrare, svårare och långsammare. Sverige riskerar att tappa konkurrenskraft på den globala marknaden om vi inte vågar peka med hela handen – mot grön industri, mot lägre utsläpp.

Sverige måste ta ett globalt ansvar genom att vara föregångare i klimatarbetet. Svaret stavas: grön tillväxt. Det innebär att skapa jobb, utveckla fossilfria tekniker och stärka det ekonomiska välbefindandet, samtidigt som vi värnar individens frihet och planetens välmående. Grön tillväxt säkerställer hållbarhet i alla dess dimensioner: ekonomiskt, socialt och ekologiskt. Genom att kombinera innovation, internationellt samarbete och politisk tydlighet kan Sverige bli en ledande grön industrination och lämna en bättre planet, i alla avseenden, till framtida generationer.

Innehåll

Sammanfattning	2
Stoppa klimatförändringarna	5
Klimatförändringarnas konsekvenser globalt	5
Klimatförändringarnas konsekvenser i Sverige	6
Klimatförändringarnas konsekvenser för individen	6
Liberalismen är en grön ideologi	7
Varför är grön tillväxt (den enda) lösningen?	7
Motsatsen till grön tillväxt	8
Varför behöver Sverige ta ansvar?	10
Vad står i vägen för grön tillväxt?	11
Det är för dyrt	12
Det går för långsamt	13
Det är för svårt och riskabelt	14
För få vill vara med	15
Det traditionella är för bekvämt	16
Regeringens klimatmisslyckande	17
Avslutande ord	18
Slutnoter	19

Stoppa klimatförändringarna

Det är märkbart att klimatförändringarna är mer utbredda idag och saknar motstycke ur ett tusenårigt perspektiv¹. Förra årtiondet var det varmaste som hittills uppmätts och år 2019 var jorden i genomsnitt 1,1 C° varmare än före industrialiseringen². Om temperaturen ökar med mer än två grader jämfört med den förindustriella tiden riskerar klimatförändringarna att bli så farliga att de påverkar människors hälsa och välmående, och konsekvenserna för miljön riskerar att bli katastrofala³. Enligt FN:s årliga sammanställning är planeten på väg mot 3 graders uppvärmning⁴. I ett sådant scenario drabbas Sverige av omkring 5 graders temperaturförändring.

Vi har redan tillfogat oåterkallelig skada på planeten. Dessa förändringar kommer att kvarstå i tusentals år⁵. Vad vi gör nu och kommande decennier kommer att avgöra framtidens utveckling och den utvecklingen påverkas av vår förmåga att stoppa de klimatpåverkande utsläppen⁶.

Klimatförändringarnas konsekvenser globalt

De senaste 60 åren har 138 000 människor i EU förlorat sina liv till följd av klimatförändringarnas effekter⁷. Väder och klimatrelaterade skador orsakar ekonomiska förluster som år 2022 uppskattades till 52,3 miljarder euro i EU⁸. Globalt sett lever 774 miljoner barn, en tredjedel av världens barn, både i hot av fattigdom och av klimatförändringar⁹.

Klimatförändringarnas effekter drabbar människor orättvist. Idag flyr fler undan klimatförändringarnas effekter än från krig¹⁰. 3,5 miljarder människor lever i områden som riskerar att drabbas särskilt hårt, oftast i länder som är minst ansvariga för våra historiska utsläpp. Den rikaste tiondelen i världen står för hälften av de globala utsläppen¹¹. Att bromsa klimatförändringarna är en rättvisefråga och resursstarka länder, samt länder som byggt sitt välstånd på höga utsläpp, är särskilt ansvariga.

Kvinnor i områden som är sårbara för klimatförändringarna är ofta också ekonomiskt sårbara och en naturkatastrof kan få ödesdigra konsekvenser för liv och ekonomi. Att ställa om är därför även en jämställdhetsfråga.

En varmare planet innebär även en sjukare planet och sjukare människor¹². Över hälften av alla sjukdomar har förvärrats till följd av klimatförändringarna¹³. Befintliga och nya sjukdomar sprider sig också till andra delar av världen och pandemier förväntas bli vanligare¹⁴. Även antibiotikaresistens förvärras av klimatkrisen¹⁵.

Inte bara människor påverkas, vi ser också en massiv artdöd och minskad biologisk mångfald både förstärker effekterna av klimatförändringarna samt förvärras av klimatförändringarna¹⁶.

Klimatförändringarnas konsekvenser i Sverige

Klimatförändringarna bli särskilt påtagliga i Sverige eftersom temperaturökningen är störst på nordliga breddgrader.¹⁷ Sveriges befolkning, ekosystem och infrastruktur är anpassade efter vårt nuvarande klimat. Allvarliga signaler från forskningen visar dessutom förödande konsekvenser för Sveriges klimat om golfströmmen påverkas.

Norra Sverige kan få samma klimat som Skåne om temperaturen fortsätter stiga¹⁸. Sverige kommer bli blötare och i fjälltrakterna kan nederbörden öka med uppemot 25 procent, med ökad risk för översvämningar.¹⁹ I södra Sverige blir det torrare, vilket kommer att påverka avkastningen från jordbruket.²⁰ Många skadeinsekter och skadesvampar trivs bättre i ett varmare klimat, exempelvis rotröta, granbarkborre och snytbagge²¹. Försurningen av Östersjön kommer att förvärras vilket kommer att ge långtgående effekter på det marina livet.

I Norrköping har man idag en medeltemperatur över 20 grader 50 dagar om året, vilket är en ökning med över 300 procent de senaste decennierna. Hela Sverige har idag betydligt färre snödagar sedan 1990 vilket påverkar natur och djurliv negativt²². Malmö och andra kustkommuner kan hamna under vatten. Göteborgs stad beräknar att det kommer kosta 30–40 miljarder kronor att genomföra högvattenskydd, skyfallshantering och yttre portar. Klimatförändringarnas effekter påverkar Sveriges kommuner på olika sätt, men alla drabbas.

Klimatförändringarnas konsekvenser för individen

Klimatförändringarna har också påverkan på människans hälsa. Luftföroreningar orsakar redan 6 700 förtida dödsfall i Sverige varje år²³. Om inte räddningstjänst, polis eller arbetspendlare kan ta sig fram på översvämmade vägar får det stora konsekvenser för enskildas liv och ekonomi. Värmeböljor drabbar framförallt städer som är illa anpassade till varmare temperaturer, vilket slår hårt mot de mest sårbara i samhället, som äldre och barn.

Redan idag ser vi att bygglovsansökningar avslås om husen inte höjs upp, eftersom stigande havsnivåer och ökad risk för skyfall riskerar att drabba hus vid utsatta lägen. Återkommande torka påverkar vår förmåga att producera mat med försämrad tillgång till hälsosam mat som konsekvens, såväl som stigande livsmedelspriser. Även om klimatkrisen kan tyckas abstrakt när klimatförändringarnas effekter djupt ner i allas vår vardag.

Liberalismen är en grön ideologi

Bondeförbundet, nu Centerpartiet, bildades 1910 som en kraft för människors frihet, trygghet och möjlighet till utveckling. Traditionen att bruka jord och skog har lärt oss tänka långsiktigt och ta hänsyn till miljön. Centerpartiet valde den gröna färgen redan på 1920-talet. Ett samhälle i ekologisk balans blev grunden för politiken. Centerpartiet la den första miljömotionen i Sveriges riksdag och var det första partiet som tog fram ett miljöprogram. Men ansvaret för miljön sträcker sig långt utanför Sveriges gränser. Vi vill att alla ska kunna leva väl i en miljö som mår bra, nu och i framtiden.

Det finns två drivkrafter i en liberal miljöpolitik: ansvar och möjligheter. Att kämpa för klimatet är att kämpa för frihet. I en värld med allt svårare klimatförändringar påverkas allas frihet. Den som värnar om frihet värnar därför också om klimatet. Att ta ansvar för klimatet är att ta ansvar för alla människors frihet.

En liberal klimatpolitik ser också möjligheter. Sverige har goda förutsättningar att ställa om från det fossila, vilket medför ett ansvar att driva på den utvecklingen och övergå till ett hållbart samhälle. En liberal decentraliserad klimatpolitik skapar dessutom flest möjligheter. Vi vet att en och samma lösning på omställningen inte passar hela Sverige. Vi är stolta över all den variation vårt land erbjuder, med olika naturresurser som skog eller odlingsmark, lokala sevärdheter värda att skydda eller lokal kompetens som tar fram morgondagens lösningar. Men vi ser också alla de olika lokala utmaningar som vårt land står inför – som brist på transportalternativ, brist på el eller kustlinjer som är känsliga för stigande havsnivåer.

Olika delar av Sverige kommer att kunna bidra med olika möjligheter och kräva olika lösningar på klimatomställningen. Centerpartiet värnar om frihet och möjlighet att ta sig an omställningen och klimatförändringarnas effekter på ett sätt som gynnar hela Sverige, stad och land.

Varför är grön tillväxt (den enda) lösningen?

Målet för klimatomställningen är enkelt. Det handlar om att lämna över en värld till nästa generation som är friskare, friare, smartare och effektivare, där vi lever inom planetens gränser. Vår vision är att lämna över ett starkare samhälle – ekologiskt, socialt och ekonomiskt – till kommande generationer.

Ekonomisk tillväxt har tagit miljarder människor ur fattigdom, drivit mänskligheten genom flertalet omfattande tekniskskiften och skapat social utveckling i flera dimensioner. Global ekonomisk tillväxt är det kraftfullaste verktyget för att ta samhället ur klimatkrisen och skapa de tekniska och ekonomiska verktyg som krävs för att stoppa utsläppen och ställa om till ett fossilfritt samhälle²⁴. Vårt nuvarande system är långt ifrån hållbart. Vi ser med oro på hur planetens gränser och resurser utarmas. Därför behövs politiskt ansvar för att se till att utsläpp och samhällskostnader, såsom dålig luft och försurning som uppkommer vid resursanvändning, prissätts. Endast så kan vi skapa grön tillväxt.

Klimatarbete ska inte bygga på rädsla. Politik som begränsar människors frihet kommer att misslyckas och bidrar inte till det långsiktiga målet: ett starkare samhälle ur alla tre hållbarhetsaspekter.

För det finns en viktig skillnad att göra. En omfattande ekonomisk tillväxt, eller den även kallade slit-och-släng-ekonomin, innebär just att vi använder alltmer resurser för att bygga vårt välstånd. Detta är inte hållbart. Men genom ekonomisk tillväxt där vi ständigt effektiviserar processer och sluter kretslopp kan vi generera större ekonomiskt värde av befintliga resurser.

Sverige är ett av de länder som visar att högre tillväxt går att förena med lägre utsläpp. Sedan år 1990 har Sveriges BNP per capita ökat med 57 procent medan utsläpp per capita fallit med 45,3 procent²⁵. Flera av världens stora ekonomier har börjat bryta kopplingen mellan ekonomisk tillväxt och koldioxidutsläpp.²⁶ Svensk produktion är idag mer effektiv, vilket också är sant om de flesta utvecklade ekonomier.

Både de konsumtionsbaserade och produktionsbaserade utsläppen har minskat sett till invånare från 1990 till 2023 i Sverige. Detta samtidigt som vår levnadsstandard blivit allt högre och BNP stigit med över 60 procent. Även den svenska exporten har fyrdubblats sedan 1990 samtidigt som utsläppen av växthusgaser minskat påtagligt²⁷.

Här spelar svensk industri en viktig roll då den internationella handeln har bidragit med att sprida effektiv teknik som minskar utsläppen. Liknande utveckling syns i andra välutvecklade länder och visar på hur man kan kombinera människors möjlighet att få en bättre vardag med att minska utsläppen.

Den gröna tillväxten bidrar också till den gemensamma välfärden genom alla de arbetstillfällen som den genererar. Industrins satsningar på den gröna omställningen har hittills beräknats skapa nära 50 000 nya jobb i Sverige²⁸. De planerade satsningarna kan skapa ett ytterligare behov om ca 30 000 anställda kommande år. Det är en betydande siffra för ett land vars arbetslöshet är bland de högsta i EU.

Motsatsen till grön tillväxt

Samtidigt blickar många nostalgiskt tillbaka till en romantiserad version av det förflutna och förespråkar därmed ekonomisk nedväxt eller stagnation. Att ställa om handlar inte bara om att undvika katastrofer som den globala uppvärmningen för med sig. Det handlar också om vilket samhällsbygge vi vill se och HUR vi ställer om. Detta är en politisk fråga.

En del anser att det vore bättre att bromsa utvecklingen, stoppa tillväxten och därmed avstå från utveckling och framsteg som gjorts idag – som att resa eller låta nya teknologier förenkla vår vardag. Andra menar att människan ska begränsas och tvingas in i rätt beteenden, istället för att fokusera på att möjliggöra mer hållbara val och konsumtionsmönster. Politiska begränsningar som utgör kontroll av befolkningen och dess beteenden förespråkas från både vänster och höger, utan respekt för friheten.

Båda dessa system skulle kortsiktigt bidra till att minska utsläppen, men ett samhälle som på sikt minskar sin tillväxt får också acceptera minskade resurser till vår gemensamma välfärd, en mindre ekonomi och en teknisk utveckling som saktar in. Det är ett *ekonomiskt ohållbart* samhälle.

Ett samhälle som straffar individuella livsstilsval istället och begränsar människors möjlighet istället för att förändra de system som orsakar utsläppen bidrar till ett ofritt och demokratiskt samhälle. Det är ett *socialt ohållbart* samhälle.

Att göra ingenting, och låtsas som att den globala uppvärmningen och överanvändningen av resurser inte orsakar problem, skapar i sin tur ett *ekologiskt ohållbart* samhälle.

Andra menar att vi redan har en så pass hög levnadsstandard att vi mot den bakgrunden har råd att stoppa tillväxten. Men då förnekar vi framtida generationer möjligheten att få det än bättre på samma sätt som vi idag har det bättre än föregående generation. Man gör sig svaret skyldig i vilken del av vårt samhälle som vi ska skära ner och vem som blir förlorare av nedväxtens konsekvenser.

En vanlig missuppfattning är att tillväxt är detsamma som konsumtionsvurmande. Tillväxt handlar inte om överdriven konsumtion utan att vi successivt stärker våra gemensamma resurser för att kunna satsa mer på skola, sjukvård och för att reparera potthålen i våra vägar²⁹. Tillväxt för oss handlar om att utveckla samhället i en positiv riktning och ska utvecklingen vara positiv så måste den vara grön.

En starkt levnadsstandard leder inte automatiskt till högre konsumtion. Idag lägger allt fler svenskar mer av sina pengar på tjänster snarare än prylar, trots ökade resurser. I början av 1950-talet stod mat, dryck, kläder och skor för över 50 procent av de svenska hushållens inköp, idag står dessa inköp för drygt 20 procent.

Tillväxt handlar i grunden om att bekämpa fattigdom, säkra tillgången till utbildning och förbättrad hälso- och sjukvård, vilket leder till ett liv som både är längre och friskare. Det handlar om att få ut mer av mindre resurser, oavsett vilket *mer* man personligen brinner för. Och att oavsett vad det är man vill spendera sina välförtjänta inkomster på så ska valet inte få negativ påverkan på vår planet.

Omställningen, efterfrågan på gröna tekniker och resurser för omställningen kommer att ske och öka oberoende vilken väg Sverige väljer. Genom nedväxt eller att förespråka att Sverige inte ska bidra med kunskap, tekniker eller resurser påverkar inte den globala efterfrågan, det påverkar bara vilka länder som kommer leverera allt mer av utbudet. Ofta är det icke demokratiska länder som Kina och Ryssland vi tävlar med. Detta ökar den globala osäkerheten i längden för oss och hela Europa³⁰.

Varför behöver Sverige ta ansvar?

Det borde vara självklart att Sverige ska vara ledande i klimatarbetet, men det är idag ifrågasatt. Det senaste USA-valet liksom valet till Europaparlamentet riskerar att leda till en tillbakagång även i det globala klimatarbetet.

Sverige har under flera generationer byggt vårt välstånd baserat på en fossil ekonomi, med höga utsläpp som följd. Det skapar ett globalt ansvar mot andra länder, att använda våra ekonomiska medel för att ställa om till en grön ekonomi men också om vår framtida konkurrenskraft.

Sverige är samtidigt en industri- och innovationsnation. Det betyder att det tack vare vår industri, kompetens, energiproduktion och forskning finns goda möjligheter att vi kan bli världsledande inom de fält som krävs för att klara klimatomställningen³¹.

Sverige släppte år 2023 ut 44,2 miljoner ton koldioxidekvivalenter, vilket inte inkluderar de konsumtionsbaserade utsläppen. De svenska utsläppen representerar blott en promille sett till hela världen, men utöver att sänka våra utsläpp på hemmaplan kan vi bidra genom att sprida grön teknik som kan förpassa oljan till historien. Det finns många sätt som svensk export kan bidra till att sänka utsläppen långt utanför våra rikets gränser.

Sveriges klimatutsläpp 2023 (preliminärt)

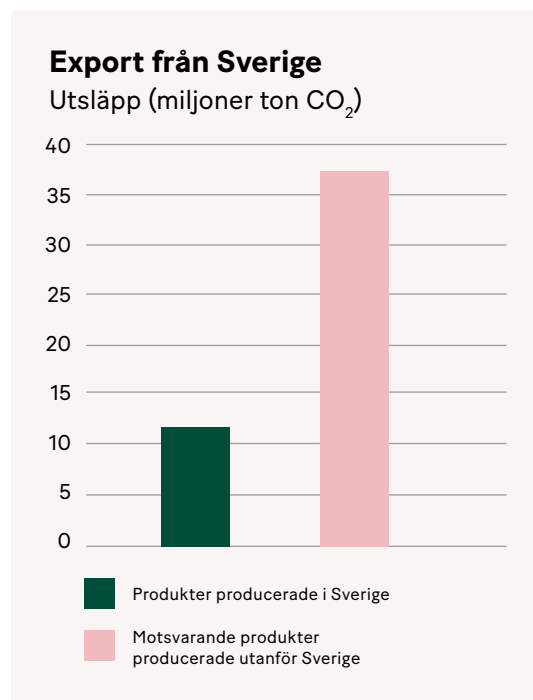
44,2 miljoner ton CO₂-ekvivalenter

Källa: Naturvårdsverket

Exporten är viktig för svenska företag då mer än 70 procent av de 2 000 miljarder kronorna som svenska industriföretag omsätter årligen genereras genom export. Varor producerade i Sverige genererar drygt tre gånger mindre utsläpp än om de producerats i andra länder. Svensk export bidrar till att tränga undan 26 miljoner ton koldioxidutsläpp årligen, huvudsakligen av tre anledningar: det svenska elsystemet är fossilfritt, svensk industri är mer effektiv på att nyttja resurser, vilket resulterar i 15–20 %, lägre utsläpp, samt att svensk industri använder hållbar bioenergi i stor skala.³²

Centerpartiet anser att Sverige ska ta vara på våra möjligheter att utvecklas som stark industrination även i framtiden. Att vara ledande i den gröna omställningen innebär stora möjligheter till nya exportvaror och industriellt kunnande³³.

Vad står i vägen för grön tillväxt?

Vägen till grön tillväxt är dock långt ifrån enkel. Omställningen till ett hållbart samhälle är en av de mest genomgripande strukturomvandlingar vi kommer att se på en väldigt lång tid, jämförbar med industrialiseringen. Alla samhällsaktörer delar både ansvar och börda för att se till att utsläppen minskar. För en sak är säker; även om vissa saker blir billigare genom att inte agera på kort sikt är alternativen till att inte ställa om långt sämre på lång sikt.

Omställningar och teknisk utveckling sker dock hela tiden, varje dag. Den gröna omställningen kommer precis som digitaliseringen innebära nya effektiva, smartare, renare och smidigare lösningar som förenklar för människor i vardagen. Klimatomställningen innebär därför många möjligheter och ska inte enbart förknippas med utmaningar.

Centerpartiet har identifierat fem hinder för att skapa grön tillväxt i Sverige. Politikens ansvar är att bemöta dessa hinder och finna politiska lösningar för att överbrygga dessa. Enbart genom att ta dessa hinder på allvar och fördjupa oss i dess orsaker kan Sveriges klimatomställning bli effektiv och kraftfull och utsläppsminskningarna accelerera.

Det är för dyrt

Olja har länge varit billigt. Det mest effektiva styrmedlet i klimatomställningen är att bekosta de klimatskadliga utsläppen enligt principen att förorenaren ska betala. På så vis får de som släpper ut bära kostnaderna för den skada som orsakas på samhället. Det skapar också incitament för att ställa om till mer hållbara alternativ och utsläppsfria alternativ blir kostnadseffektivare och långsiktigt billigare.

Vi befinner oss just nu i en övergångsfas där vi måste ut med det gamla och in med det nya, men de nya hållbara alternativen kostar idag mer än de som smutsar ner. I övergången till det gröna faller kostnaderna av klimatpolitikens styrmedel på staten, företagen och på vanliga medborgare. Det gör att människor och företag upplever att klimatomställningen blir för dyr och därmed blir en omställning ekonomiskt oattraktiv.

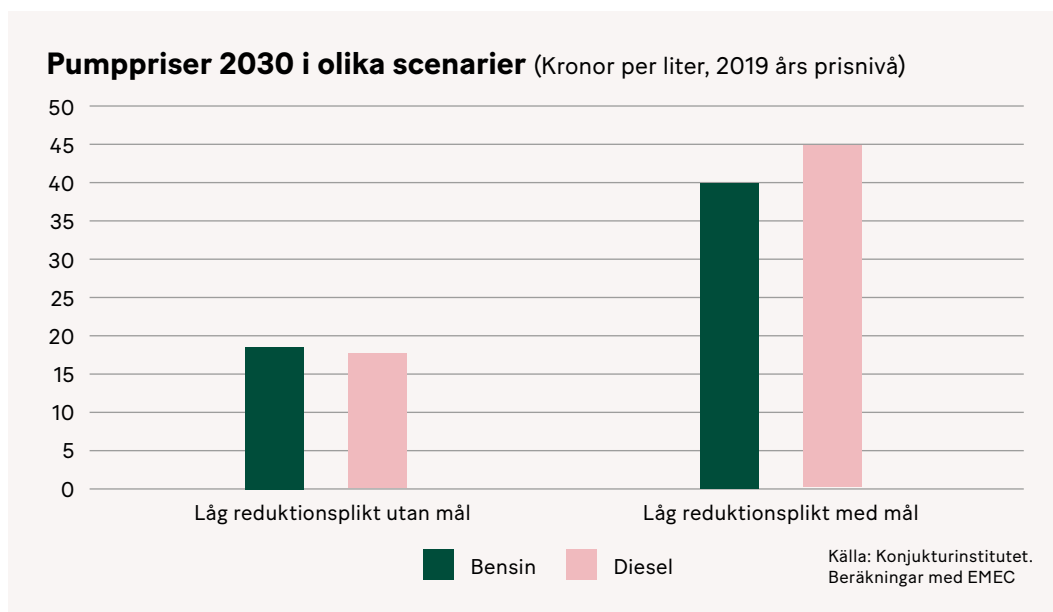
Teknikskiften kräver investeringar av både företag och individer vilket gör att klimatpolitiken förknippas med kostnader. Dessutom behöver staten prioritera mellan en massa akuta kriser som kräver resurser.

Politiken har dock en viktig roll att stötta omställningen, minska ekonomisk osäkerhet för de som vill investera, skapa förutsättningar för en ekonomiskt lönsam omställning och se till att klimatkostnader fördelas på de utsläppande sektorerna och inte konsumenten. Det måste bli billigare att delta i klimatomställningen.

När vardagen eller verksamheten blir dyrare till följd av åtgärder för att minska klimatförändringarna minskar acceptansen för klimatpolitiken, särskilt om styrmedlen inte upplevs som proportionerliga, rättvisa eller rättfärdigade³⁴. Därför behövs det både styrmedel som är effektiva och som minskar kostnader som samtidigt kan kompensera de aktörer som riskerar att drabbas särskilt hårt³⁵. Olika människor och delar av vårt land har olika förutsättningar att bidra till och bekosta omställningen.

Det finns idag politiska partier som tyvärr ensidigt riktar in sig på att plocka politiska poänger på människors oro. Valrörelsen 2022 utgjordes till stor del av budgivning om vem som kunde erbjuda lägst bensinpriser. Klimatomställningen fick betala det högsta priset. Men att vänta med omställningen kommer istället bli det som kan stå oss dyrt. För varje år så minskar utsläppsutrymmet inom EU:s utsläppshandelssystem, vilket driver upp priserna på utsläpp. Ju fler utsläpp vi har kvar i den svenska ekonomin, desto mer kommer vi få betala.

Konjunkturinstitutet undersökte hur drivmedelspriserna kan komma att påverkas och kunde konstatera att en låg reduktionsplikt kan driva upp drivmedelspriserna så högt som till 40 kronor för bensin och diesel år 2030, förutsatt att klimatmålen ligger fast³⁶. Flera forskningsrapporter leder till samma slutsats. Regeringen har vänt svensk klimatpolitik upp och ner genom att göra det billigare att smutsa ner planeten än att minska utsläppen.

Istället vet Centerpartiet att kostnaderna för att genomföra klimatpolitiska reformer är långt lägre än kostnaderna för att stoppa huvudet i sanden. Det anser vi att det är samhällsekonomiskt mer rationellt att genomföra kraftfulla klimatåtgärder i närtid. Även om dessa åtgärder innebär orättvisa fördelnings-effekter på kort sikt. Det är mer önskvärt att kompensera de som får bära stora kostnader för omställningen än att låta bli att agera. Centerpartiet är övertygade om att grön tillväxt, med rätt incitament, kommer skapa ny teknik och lösningar som är billigare än dagens fossilbaserade system.

Det går för långsamt

Omställningen bromsas inte bara av ökade kostnader och brist på vilja utan också i hög grad av det faktum att vi låst in oss själva i föråldrade lagstiftningar och processer som i värsta fall motverkar efterlevnaden av klimatmålen.

Det kan handla om en betungande byråkrati som innebär att företagen måste ägna mer tid åt rapportering än att satsa på innovation som kan minska utsläppen. Det handlar också om farthinder som tillståndprocesserna, där innovationer förblir en bra idé på pappret men får vänta flera år, ibland decennier, på att göra nytta i verkligheten. Det kan även handla om målkonflikter där lokala miljövärden betraktas högre än industriprojekt som bidrar till minskade utsläpp. Ett sådant exempel är hur DNA-spår av vattensalamandrar försenade byggandet av Volvos batterifabrik i Mariestad. Politiken har blivit ett hinder snarare än en möjliggörare.

Därtill ser vi att mycket av den grundläggande infrastruktur som behövs för omställningen idag är eftersatt. Elnätet är föråldrat, vår järnväg är eftersatt, det saknas laddningsinfrastruktur längs våra vägar. Redan idag saknas det el i många delar av landet och det kommer att saknas el i hela Sverige om vi inte aktivt arbetar för att bygga ut produktionen. Därtill behöver vi säkra

arbetskraft, kompetens och råmaterial för att den gröna tillväxten ska kunna accelerera. Vi kommer aldrig locka innovationer till Sverige om vi inte säkerställer att de grundläggande förutsättningarna finns på plats.

Även politiken går för långsamt. När klimatmål ställs för långt fram i tiden eller när regeringar inte respekterar dem, när klimatmålen betydelse inte omsätts i konkret policy eller när klimatmålen och de politiska spelreglerna ändras, då skapas inte långsiktiga spelregler och klimatpolitikens betydelse ifrågasätts. Detta försenar implementering och genomförande av åtgärder som sänker utsläpp. Aktörer som inte får tydlighet från politiken agerar inte och investeringar skjuts på framtiden.

Det är precis detta vi ser med nuvarande regering, där viktiga beslut för att påskynda omställningen antingen är otillräckliga eller skjuts på framtiden. Det får effekten att efterfrågan av gröna industrisatsningar minskar och vi ser nu hur bransch efter bransch tvingas omvärdera sina klimatambitioner, pausar viktiga projekt eller väljer att flytta sina industrier till andra länder.

Centerpartiet vill istället skynda på omställningen. Dels för att länder som går först också vinner konkurrensfördelar på världsmarknaden och kan erbjuda nya lösningar i omställningen. Men det finns också vinster för klimatet med en snabb omställning. Hur snabbt vi lyckas minska de klimatskadliga utsläppen spelar roll. Varje utsläpp bidrar till den globala uppvärmningen och ju tidigare utsläppsnivåerna kan sjunka, desto mindre blir den samlade skadan. Vi är övertygade att takten i omställningen kan öka med rätt styrmedel och effektiva regleringar.

Det är för svårt och riskabelt

Efter en lång arbetsvecka kan det vara jobbigt att komma på vad man ska äta till middag. Då är tacofredag en bekväm lösning att falla tillbaka på. Vi är alla vanemänniskor och att bryta mönster kräver en aktiv insats som kan tyckas krånglig. Att bryta sina mönster kräver tid och resurser, och är inte sällan utan risker. Både för den enskilde men också för de företag, stora som små, som ska ta steget ut och satsa stora resurser på tekniker som inte är beprövade över tid. Lägg till en ryckig politik som riskerar att ändra förutsättningarna med varje ny mandatperiod.

Politiken kan underlätta för att minska de risker som är förknippade med stora investeringar. Det finns idag brist på politiskt mod som vågar peka ut vart vi ska. Regeringens kappvändning i klimatpolitiken har ökat de ekonomiska riskerna och gjort omställningen dyrare, både på kort och lång sikt. Lösningarna för klimatomställningen inkluderar dessutom flera samhällsaktörer med olika tidshorisonter, där ett projekts fall riskerar att ge dominoeffekter i hela kedjan. Ett verkligt exempel vi sett är de förseningar i att få fram hållbara batterier som gjort att fordonssektorn skruvat ner sina mål för elektrifieringen av fordonsflottan.

Centerpartiet anser att riskerna med utsläppsfria alternativ måste överbryggas. Forskning och innovation är våra främsta vapen för att övergå till en utsläppsfri ekonomi, ett vapen som möjliggörs tack vare ekonomisk tillväxt.

Politikens roll är att skapa förutsättningar för forskning och innovation oavsett om den sker i statlig eller privat regi. Statliga resurser kan även bidra till uppskalning och demonstration av nya tekniker i tidigt skede, då den marknadsmässiga risken bedöms för hög för privata aktörer.

För industrins gröna omställning är tillgången på kapital och investeringar avgörande för att skapa nyetableringar. Här kan politiken bidra med mycket, både för att minska den politiska risken och marknadens styrmedel, men även för att minska ekonomisk risk och möjliggöra riskdelning vid finansiering av nya projekt.

För den enskilde kan det också uppfattas som svårt att delta i omställningen. Principen ska vara "lätt att välja rätt"³⁷. Det politiska uppdraget måste vara att bygga system som underlättar för informerade och medvetna val, och i vissa fall måste de sämsta alternativen förbjudas. Exempel är energimärkningen av elektronik som guidar konsumenter eller att EU 2008 förbjöd den gamla glödlampan, till förmån för en mer effektiv teknik som lett till stora energibesparingar. Så kan mönster brytas, acceptans för prissignaler öka och marknadsekonomin fulla kraft användas för att bidra i klimatomställningen. Vi är fast beslutsamma om att politiken har en viktig roll att minska risker och underlätta för omställningen och vi ser att grön tillväxt och klimatomställning innebär långt färre risker än bromsat klimatarbete.

För få vill vara med

Klimatomställningen har också inneboende målkonflikter som skapar osämja mellan myndigheter, grannar och olika samhällsmål. Dessa målkonflikter stjäl fokus från målet att minska utsläppen och vi låser fast oss i befintliga system när vi vägrar att erkänna att någon kan behöva göra avkall på sina prioriteringar. Konsekvensen av detta blir ofta att status quo bevaras.

Den gröna tillväxten kommer att ha effekter som upplevs som negativa. Infrastruktur ska byggas ut i stor skala och ny industri etableras. Nya system kräver förändringar i arbetssätt och transportvägar. Alla tycker inte att vindkraftverk eller elledningar är ett vackert tillskott i horisonten och för vissa kan tomten tappa i värde när ändringar i närmiljön tränger undan exempelvis skogsbruk eller odlingsmark.

Alla kommer inte att uppfatta förändringen som något ensidigt positivt. Regeringens oförmåga att erkänna och ta i tu med omställningens målkonflikter har lett till låsningar i viktiga reformer. Vi vet att målkonflikterna går att hantera. Då är det viktigt att politiken sätter tydliga mål, arbetar med att skapa acceptans för nödvändiga styrmedel, möter upp för att hantera förväntningar, kompenserar intrång, synliggör omställningens nyttor och stöttar de som medverkar i omställningen, exempelvis genom att säkerställa att mer av värdet av nyetablering tillfaller de som påverkas lokalt. Ju mer tillit det finns i ett samhälle desto lättare har medborgarna att stödja olika åtgärder för att förbättra miljön.

Två av tre svenskar är ganska eller mycket oroliga för klimatförändringarna. Kvinnor är i större utsträckning oroliga än män.³⁸ Men samtidigt som listan av anledningar för att ställa om är lång och kunskapen hög, ändrar svenskarna inte sitt beteende i tillräckligt stor utsträckning för att minska sina individuella utsläpp. Vi har länge nåtts av larmrapporterna, men skrämselfpropaganda fungerar inte om vi inte samtidigt erbjuds en tydlig lösning.

Det råder en stor missuppfattning om att endast mer information skulle leda till betydande beteendeförändringar^{39, 40}. Till exempel: De flesta som röker känner till riskerna, men slutar inte röka för det. Information och konsumentmärkningar är ett steg på vägen men för kraftfulla samhällsförändringar behövs detta kompletteras med ytterligare styrmedel. Vi är övertygade om att det är möjligt att skapa incitament och verktyg för att fler ska övertygas om att bidra i omställningens och göra medvetna val.

Det traditionella är för bekvämt

Dagens ekonomiska system är välkänt och förutsägbart. Industrier och företag har länge investerat i bekanta affärsmodeller, kända tekniker och trygga system. Den fossila ekonomin har därför många vänner. Den gröna ekonomin uppfattas som osäker, oförutsägbar och otrygg vilket gör att många väljer bort nya lösningar till förmån för bekväma alternativ.

Även politiken har byggt in sig i en fossil ekonomi. Subventionerna till fossila bränslen uppgick i Sverige år 2023 till 31 miljarder medan klimatinvesteringarna i regeringens budget för 2024 uppgick till 19,3 miljarder.

Att genomföra stora samhällsomfattande strukturomvandlingar har aldrig varit enkelt. Att övergå till nya tekniker, ägarstrukturer, konsumtionsmönster eller produktionsätt kommer aldrig att ske utan motsättningar och har inneboende tekniska, politiska och ekonomiska risker. Men att som regeringen krama sig fast vid det bekanta är att också ställa sig emot alla de som vågat satsa, vågat investera i det gröna och vågar prova sina arbetssätt trots att riskerna är höga. Centerpartiet vågar ställa sig på de nytänkandes sida. Vi vill minska riskerna genom att skapa ett ramverk som är långsiktigt, förutsägbart och som vågar peka ut nya vinnare och förlorare. Det som skadar vår planet måste alltid förlora.

Oljejättarna är också snabba på att skuldbelägga andra sektorer som ett sätt att rättfärdiga sin verksamhet. Biogena utsläpp, utsläpp från naturliga källor, framställs som syndabocker i argumentationen att bevara den rådande ordningen. Lägg till stora desinformationskampanjer, inte minst från Ryssland, med syfte att måla upp de biogena utsläppen som lika dåliga som de fossila. Om bioenergin och bioekonomin ges rätt förutsättningar kan de bli en viktig lösning i en värld som ställer om. Vi ser med stort allvar på den fossila ekonomins övertag men är övertygade om att grön tillväxt kan bryta dessa skadliga mönster och utmana oljans vänner.

Regeringens klimatmisslyckande

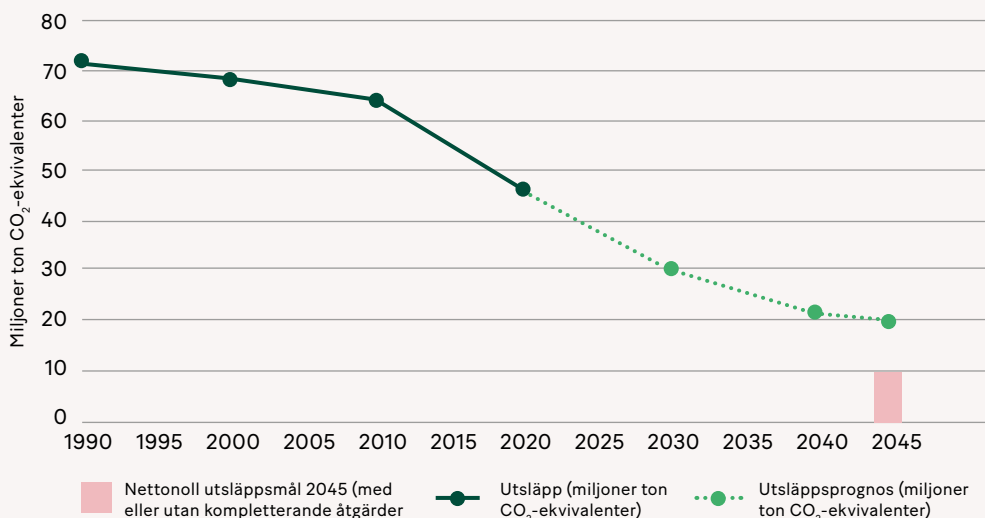
Regeringens politik är utformad med ambitionen att leverera smutsig tillväxt men resultatet har blivit smutsig nedväxt. Utsläppen skenar, gröna industriprojekt pausas eller läggs ner, elektrifieringen försenas och företagens klimatmål skrivs ner eller skjuts fram i tiden.

Sveriges placering i Climate Change Performance Index rasar sedan nuvarande regerings totalvändning i klimatarbetet och vi ligger nu efter bland andra Indien och Marocko. Sverige tappar trovärdighet för sitt klimatarbete såväl nationellt som internationellt.

Regeringen bidrar just nu till att öka samtliga av de fem identifierade hindren till grön omställning. Man håller det fossila om ryggen och de fossila drivmedelsskatterna är lägre än den fossila elskatten. Det är svårare att vara hållbar idag som svensk. Viktiga reformer för att påskynda omställningen skjuts på framtiden. Resultatet ser ut att bli att Sverige missar samtliga av sina klimatmål, både de nationella och de EU-gemensamma. Det saknas både politiska ambitioner och mod samtidigt som resurserna till omställningen minskar med varje budget.

Att fortsatt bygga svensk tillväxt med klimatskadliga utsläpp kommer bara göra Sverige, världen och oss som individer till förlorare. Vi riskerar att tappa viktiga konkurrensfördelar, låsa fast oss i ett beroende av fossila energislag som göder icke-demokratiska länders statskassor och som kommer ge stora eftergifter för svensk ekonomi om bara ett par år. Klimatet har inte råd med ytterligare fyra bortkastade år.

Scenarier över Sveriges territoriella utsläpp till 2045

Anm.: BP25-scenariot har inte inkluderats i diagrammet då det inte har varit möjligt att räkna på effekterna efter 2030.
Källa: Naturvårdsverket.

Avslutande ord

Klimatförändringarna är ett globalt hot som påverkar oss som lever idag, men även våra barn och deras barn i sin tur. Liberalismen är en grön ideologi som vill möta dessa problem. Svaret för att skapa ett långsiktigt demokratiskt, frihetligt, ekonomiskt stabilt och ekologiskt samhälle som svarar mot planetens utmaningar och begräsningar stavas: Grön tillväxt.

Sverige har en unik möjlighet att leda omställningen genom att sänka våra fossila utsläpp samtidigt som grön industri utvecklas och kan bidra med lösningar för klimatet. Den nuvarande regeringen har misslyckats med båda delar: utsläppen ökar och den gröna industriomställningen hotas i sin tur.

Den centerpartiska klimatpolitiken ser fem hinder för att skapa grön tillväxt och vill använda politiken som ett verktyg för att riva dessa och skynda på omställningen. En fungerande klimatpolitik måste bemöta dessa identifierade områden: Att det upplevs som för dyrt att ställa om, att det går för långsamt att minska utsläppen, att omställningen upplevs som svår och riskabel, att den fossila ekonomin har stort stöd och många vänner samt att det finns motvilja till omställningen.

Politiken måste våga prioritera klimatet och ta obekväma och tuffa beslut för att både stärka vår ekonomi, värna individens frihet och att säkerställa en bättre planet för kommande generationer. Det har vi för avsikt att göra med våra reformer.

Slutnoter

- 1 Europeiska kommissionen, Varför ändras klimatet? (https://climate.ec.europa.eu/climate-change/causes-climate-change_sv)
- 2 Europeiska Unionen, European Climate Pact, Klimatförändringar, (https://climate-pact.europa.eu/about/climate-change_sv)
- 3 UNEP, Emissions Gap Report 2024 (<https://www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2024>)
- 4 IPCC, Sixth Assessment Report, 2023 (<https://www.ipcc.ch/assessment-report/ar6/>)
- 5 Kungliga Vetenskapsakademien, Vetenskapen säger - Om klimatet, n 2 2021 (<https://www.kva.se/app/uploads/2022/09/VS2OmKlimatet.pdf>)
- 6 Stefan Edman, Bråttom men inte kört: frågor och svar om klimatet, 2020
- 7 European Council, Climate change costs lives and money, 2024 (<https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/climate-costs/>)
- 8 European Environment Agency, Economic losses from weather- and climate-related extremes in Europe, 2024 (<https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/economic-losses-from-climate-related>)
- 9 Rädda Barnen, Klimatförändringar påverkar barns framtid (<https://www.sida.se/sida-i-varlden/teman/miljo-och-klimat>)
- 10 Utrikesmagasinet, Migrationen är klimatpolitikens blinda fläck, 2022 (<https://www.ui.se/utrikesmagasinet/analyser/2022/december/migrationen-ar-klimatpolitikens-blinda-flack/>)
- 11 UNEP, Rich countries use six times more resources, generate 10 times the climate impact than low-income ones, 2024 (<https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/rich-countries-use-six-times-more-resources-generate-10-times>)
- 12 World Economic Forum, How climate change is fueling disease outbreaks, 2024 (<https://www.weforum.org/agenda/2024/06/climate-change-rise-new-diseases/>)
- 13 Camilo Mora et al., Over half of known human pathogenic diseases can be aggravated by human climate change, Nature climate change, 12, 869-875 (2022) (<https://www.nature.com/articles/s41558-022-01426-1>)
- 14 BBC, Fever Planet: How a shifting climate is catalysing infectious disease, 2023 (<https://www.bbc.com/future/article/20231201-fevered-planet-how-climate-change-spreads-infectious-disease>)
- 15 UNEP, What is fuelling the world's antimicrobial resistance crisis?, 2023 (<https://www.unep.org/news-and-stories/story/what-fuelling-worlds-antimicrobial-resistance-crisis>)
- 16 Naturvårdsverket, Så händer biologisk mångfald och klimatet ihop (<https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/biologisk-mangfald/biologisk-mangfald-och-klimat/>)
- 17 Naturvårdsverket, Klimatförändringarnas effekter i Sverige, 2024 (<https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/klimatforandringar/klimatet-i-framtiden/effekter-i-sverige/>)
- 18 Sveriges Kommuner och Regioner, Klimatförändringarnas lokala effekter – exempel från tre kommuner, 2019 (<https://skr.se/download/18.38ab605517e9606b1b6194a6/1643373630629/Klimatf%C3%B6r%C3%A4ndringarnas%20lokala%20effekter.pdf>)

- 19 Sveriges Kommuner och Regioner, Kommunernas kostnader för klimatförändringar är stora, 2021 (<https://skr.se/skr/tjanster/bloggarfranskr/ekonomibloggen/artiklar/kommunernaskostnaderforklimatforandringararstora.59377.html>)
- 20 Naturvårdsverket, Sveriges naturmiljö i ett förändrat klimat (<https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/klimatanpassning/sveriges-naturmiljo-i-ett-forandrat-klimat/>)
- 21 Skogsstyrelsen, Effekter av klimatförändringarna, 2022 (<https://www.skogsstyrelsen.se/miljo-och-klimat/skog-och-klimat/effekter-av-klimatforandringarna/>)
- 22 SMHI, Klimatindikator snö, 2022 (<https://www.smhi.se/klimat/klimatet-da-och-nu/klimatindikatorer/klimatindikator-sno-1.91052>)
- 23 IVL, Luftföroreningar beräknas orsaka 6 700 förtida dödsfall i Sverige varje år, 2022 (<https://www.ivl.se/press/pressmeddelanden/2022-11-02-luftfororeningar-beraknas-orsaka-6-700-fortida-dodsfall-i-sverige-varje-ar.html>)
- 24 Stechemesser A, Koch N, Mark E, Dilger E, Klösel P, Menicacci L, Nacht-igall D, Pretis F, Ritter N, Schwarz M, Vossen H, Wenzel A. Climate policies that achieved major emission reductions: Global evidence from two dec-ades. Science. 2024 Aug 23;385(6711):884-892. doi: 10.1126/science.adl6547. Epub 2024 Aug 22. PMID: 39172830.
- 25 Ekonomifakta, Hållbar tillväxt, 2023 (https://www.ekonomifakta.se/sakomraden/klimat-och-miljo/hallbar-utveckling/hallbar-tillvaxt_1212065.html)
- 26 Andrew McAfee, More from Less: The Surprising Story of How We Learned to Prosper Using Fewer Resources - and What Happens Next, 2020
- 27 Ratio (2023) Working Paper No. 369: Spark of Transformation: The Impact of Electricity Prices on Europe's Industrial Landscape– Introducing the Green Industrial Location Attractiveness Index (GILAI) (<https://ratio.se/en/publications/working-paper-no-369-spark-of-transformation-the-impact-of-electricity-prices-on-europes-industrial-landscape-introducing-the-green-industrial-location-attractiveness-index-gilai>)
- 28 Teknikföretagen, Industrins gröna omställning skapar 50 000 nya jobb, 2023 (<https://www.teknikforetagen.se/nyhetscenter/pressrum/2020/industrins-grona-omstallning-skapar-50-000-nya-jobb/>)
- 29 Fredrik Segerfeldt, Den oändliga tillväxten är inte längre omöjlig, 2023, (<https://timbro.se/smedjan/den-oandliga-tillvaxten-ar-inte-langre-omojlig/>)
- 30 Anna Willman (red.), Klimatet och den nya världsordningen, Fores, 2022
- 31 Energiföretagen, En ny giv för klimatomställning och tillväxt: Sex politikskiften som gör Sverige till omställningens vinnare, 2024 (<https://www.energiforetagen.se/4a85d5/globalassets/dokument/rapport-en-ny-giv-for-klimatomstallning-och-tillvaxt/en-ny-giv-for-klimatomstallning-och-tillvaxt-24-10-07.pdf>)
- 32 Material Economics, Klimatnyttan av svensk export, 2021 (<https://materialeconomics.com/node/12>)
- 33 Konjunkturinstitutet (2024). Miljö, ekonomi och politik 2024. Den gröna industriomställningen i norra Sverige.
- 34 Future Earth, The Earth League, WCRP (2024). 10 New Insights in Climate Science 2024/2025. Stockholm. doi:10.5281/zenodo.13950099
- International Journal of Environmental Research and Public Health, Roberta Magnaso San Lio et al. How Antimicrobial Resistance Is Linked to Climate Change: An overview of Two Intertwined Global Challenges, 2023, 20 (3) (<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9914631/>)
- 35 Johan Rockström et al., A roadmap for rapid decarbonization - Emissions inevitably approach zero with a "carbon law", Science Vol 355, Issue 6331, 2017 (<https://www.science.org/doi/10.1126/science.aah3443>)

36 Konjunkturinstitutet, Miljö, ekonomi och politik, Fördelningseffekter av miljö- och klimatpolitik, 2023 (<https://www.konj.se/download/18.7301e8021927092ddb179b1b/1729149618435/Miljoekonomisk-rapport-2023.pdf>)

37 Forsking.se, Gör det lättare att göra rätt, 2021 (<https://www.forskning.se/2021/06/29/forskare-gor-det-lattare-att-gora-ratt-for-miljon/>)

38 Naturskyddsföreningen, Tre av fyra vill se politik som når klimatmålen, 2024 (<https://www.naturskyddsforeningen.se/artiklar/tre-av-fyra-vill-se-politik-som-nar-klimatmalen/>)

39 Eva Alfredsson, Mikael Karlsson, Klimatpolitik under osäkerhet: Kostnader och nyttor – bevis och beslut, 2016 (<https://www.klimatpolitiskaradet.se/wpcontent/uploads/2024/03/stodforochattitydertillklimatpolitikisverige.pdf>)

40 Nilsson, Anders (2020) Klimat och psykologi. Varför vi inte agerar hållbart och vad vi kan göra åt det

SAMHÄLLSANALYS

Välfärdens kärna ska fungera på landsbygden

Av reformgruppen för landsbygd: Christofer Bergenblock (ordförande),
Johan Andersson, Sofia Nilsson och Helena Lindahl.

EN SAMHÄLLSANALYS:

Välfärdens kärna ska fungera på landsbygden

Av reformgruppen för landsbygd:
Christofer Bergenblock (ordförande),
Johan Andersson, Sofia Nilsson och
Helena Lindahl

Sammanfattning

Svensk välfärd präglas av stora skillnader i kvalitet och tillgänglighet. Skolan, vården och äldreomsorgen i Sveriges landsbygder befinner sig redan nu i en svår situation, och framtiden riskerar komma med ännu större utmaningar. Den här samhällsanalysen syftar till att utifrån ett brett perspektiv tydliggöra några av de problem som behöver en lösning för att välfärdens kärna ska fungera på landsbygden.

Skolan ger inte alla barn samma start i livet. Skolresultaten på landsbygden är sämre och andelen behöriga lärare är lägre. Också kostnaden för skolan per invånare varierar kraftigt, med avsevärt högre kostnader för landsbygdskommuner.

Den allmänna hälsan i landsbygderna är sämre och man är mer socioekonomiskt utsatt. Andelen åtgärdbara dödsfall är högre i landsbygdskommuner. Administration äter av personalens tid, och andelen med fast läkarkontakt är avsevärt mindre på landsbygden.

Ett stort antal av Sveriges kommuner tror sig inte kunna leverera den äldreomsorg som befolkningen förväntar sig i framtiden. Liksom i skolan är kostnaderna per invånare högre i Sveriges landsbygder än i städerna. Demografin visar samtidigt att landsbygdskommuner har en allt äldre befolkning. Förutsättningarna att långsiktigt klara sina åtaganden för äldreomsorgen är mycket dåliga utan omfattande reformer eller resurstillskott.

I Sveriges landsbygder betalar man som regel mer i skatt, men erbjuds sämre välfärd. Dessutom är skattekraften lägre. Centralisering och byråkrati är ett allvarligt hinder mot den flexibilitet som behövs för att anpassa skolverksamhet, vård och äldreomsorg till landsbygdens villkor. Personal- och kompetensbristen, är utbredd inom hela välfärden, särskilt i landsbygderna.

Tidöpartierna arbetar nu för ytterligare centralisering och byråkratisering genom fler riktade statsbidrag och mer detaljstyrning. Samtidigt utreder man ett förstatligande av sjukvården, vilket skulle innebära att landsbygdsperspektivet negligeras ännu mer. Det är ingen tvekan om att utvecklingen går åt fel håll i dag.

Politiken behöver förändras, så att småskaliga flexibla lösningar kan tillgodose landsbygdens behov av utbildning och trygghet. Det lokala perspektivet behöver stärkas. Utbildningsbehovet och rekryteringen måste tillgodoses. Ansvar behöver tas för välfärdens finansiering så att barns utbildning och människors hälsa inte avgörs av var man bor.

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	5
Välfärden	5
Landsbygd	5
Varför är det viktigt med fungerande välfärd i hela landet?	5
Landsbygdsborna tycker att det är viktigt med välfärd	6
Välfärdens kärna fungerar sämre på landsbygden	7
Förskolan och skolan	7
Förskola och skola på landsbygden	7
Hälso- och sjukvården	10
Hälso- och sjukvården på landsbygden	11
Äldreomsorgen	14
Äldreomsorgen på landsbygden	14
Ekonomi, byråkrati och kompetensbristen	17
Ekonomi	17
Byråkrati	19
Kompetensbristen	19
Avslutande diskussion	20
Varför lyckas inte regeringen?	20
Vad behövs?	20
Slutnoter	21

Inledning

Denna samhällsanalys är en del av arbetet i den reformgrupp som tillsatts av Centerpartiets partistyrelse för att ta fram reformer för att välfärdens kärna ska fungera på landsbygden.

Välfärden

Begreppet välfärd förekommer ofta i den politiska debatten. Det finns många offentligt finansierade åtaganden som räknas till välfärden. Vårt uppdrag har varit att ägna oss åt välfärdens kärna. Därmed har vi behövt avgränsa oss. Den kanske vanligaste sammanfattningen av begreppet välfärd kan sägas vara "vård, skola och omsorg". I huvudsak är det så vi definierar välfärdens kärna.

Landsbygd

Sverige rymmer allt från tätortsnära jordbruksbygder och kustsamhällen till glesa skogsbygder, områden med kämpande bruksorter och småföretagartäta tillväxtkommuner. Sverige har aldrig haft en landsbygd – vi har flera. De vitt skilda förutsättningarna i Sveriges landsbygder är något vi måste ta hänsyn till.

Olika institutioner, organisationer och myndigheter definierar landsbygd på olika sätt. Det är något som vi i rapporten haft att förhålla oss till. Vissa data sorteras efter hur tätt eller glest människor bor. Sveriges kommuner och regioner (SKR) har för sin del gjort en kommungruppsindelning¹ för att sortera Sveriges kommuner i olika kategorier. Organisationer såsom Hela Sverige ska leva beskriver landsbygd som mindre tätorter och ren landsbygd.

Varför är det viktigt med fungerande välfärd i hela landet?

Regeringsformens² första paragraf är ofta citerad. Fast den andra paragrafen är i sammanhanget minst lika relevant. Där står bland annat: "Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd ska vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten. Särskilt ska det allmänna trygga rätten till arbete, bostad och utbildning samt verka för social omsorg och trygghet och för goda förutsättningar för hälsa." Paragrafens första mening refererar också till det jämlikhetsideal som präglar grundlagen: "Den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet."

Grundlagen utgår från alla människors lika rätt och värde. Det som där slås fast gäller såväl i stad som land. Detta innebär inte att välfärden behöver utformas likadant överallt. Vi har redan konstaterat hur olika våra landsbygder är. En fungerande välfärd i hela landet kräver anpassning.

För den enskilda människan handlar detta om trygghet i vardagen. Det handlar också om tilltron till samhället. För Centerpartiet är alla människors lika rätt helt centralt. Portalparagrafen i vårt idéprogram lyder: "Alla människors lika rätt och värde är grunden för Centerpartiets politik."

Landsbygdsborna tycker att det är viktigt med välfärd

Mätningar visar att oavsett var i landet man bor, anser man att ungefär samma politiska frågor är de viktigaste. Sjukvård, lag och ordning, skola och förskola, miljö och klimat samt ekonomin ligger i allmänhet i topp. Det ser ungefär likadant ut på landsbygden³. Sjukvården rankas högst (32 procent) följt av lag och ordning (19 procent) och miljö och klimat (9 procent).

När väljarna får lista sina viktigaste frågor kan man dock se att med sjunkande befolkningstäthet och/eller urbaniseringsgrad så blir välfärdsfrågorna viktigare. Detta gäller sjukvården, skolan och förskolan, men det är ifråga om äldreomsorgen som landsbygdsväljarna skiljer sig mest från storstadsväljarna.

När man i Landsbygdsbarometern⁴ frågat människor vilka frågor som är viktigast där man själv bor så blir det ännu tydligare. Då sticker sjukvården (37 procent) samt skolan och barnomsorgen (17 procent) ut som de två överlägset viktigaste frågorna, dessutom oavsett var på höger-vänster-skalan man placerar sig själv. När det gäller frågor som är viktiga där man själv bor placerar sig dessutom frågor som rör infrastruktur och resande på en tredjeplats medan lag och ordning inte längre finns med på topp-fem.

Slutsatsen man kan dra av detta är att välfärdsfrågorna är viktiga för alla väljare. Men de är ännu viktigare för de människor som lever och verkar i Sveriges landsbygder. Man kan också se att landsbygdsväljare generellt sett också är mer missnöjda med välfärden än väljare i städerna.

Välfärdens kärna fungerar sämre på landsbygden

Människor som lever på landsbygden vittnar om ett missnöje, och en känsla av att politiken inte tar landsbygdsfrågorna på allvar. Enligt landsbygdsbarometern instämmer hela 76 procent i påståendet att staten har övergivit landsbygderna. Nästan lika många känner framtidstro på platsen där de bor, men har dragit slutsatsen att man själv har ett ansvar för att utveckla platsen där man bor.

Förskolan och skolan

Förskolan fyller en viktig funktion för landsbygdsborna. Närvaron av barnomsorg är av stor betydelse för barnfamiljernas livspussel, och vi har återkommande sett hur enorma protester uppstår när en kommun överväger att lägga ner en förskola på landsbygden. Samma sak gäller skolorna, som med rätta betraktas som en tillgång för lokalsamhället.

Skolans generella utmaningar har länge varit omdebatterade. Bland annat när det gäller resultaten och andelen elever som blir godkända i grundskolan. Skolverket pekar på en omfattande lärarbrist i Sverige som helhet, en brist som enligt en prognos från 2021⁵ inte kan förväntas vara åtgärdad i närtid.

Förskola och skola på landsbygden

Generellt är förskolan väl utbyggd i Sverige, och nyttjandegraden hög. 2023 var hela 95,5 procent av alla 3–5-åringar inskrivna i förskola⁶. Skillnaderna mellan glesbefolkade och tätbefolkade områden är små. De blir större om vi tittar på andelen barn som är inskrivna i pedagogisk omsorg, vilket är det som traditionellt kallats dagmamma. Även om den totala andelen barn i denna omsorg är låg – endast ett par procent som mest (siffran för riket är 1,23 procent) – så är den mer än dubbelt så hög i mer glesbefolkade områden.

Barngruppernas storlek skiljer inte nämnvärt mellan gles- och tätbefolkade delar av landet. Storstäder och pendlingskommuner nära storstäder har dock en lägre andel behörig personal⁷. Betydande skillnader mellan tätbefolkade och glesbefolkade områden finns när det gäller andelen barn som får plats i förskola vid önskat datum⁸. Omkring 90 procent får plats vid önskat datum i tätbefolkade områden, men endast cirka 60 procent i övriga landet. Detta säger ganska lite om förskolans kvalitet, desto mer om dess tillgänglighet.

På skolområdet är landsbygdens utmaningar stora. Ett mått på hur skolan fungerar är skolresultaten. Nedan ser vi en tabell som visar andelen behöriga till gymnasieskolan fördelat på SKR:s kommungrupper. I detta fall redovisas endast kommunala skolor. Andelen behöriga till gymnasieskolan varierar. Lägst är andelen i landsbygdskommuner (80,3 procent) och högst i pendlingskommuner nära storstäder (87,1 procent). Genomsnittet var 83,7 procent behöriga elever. Ojämligheterna är tydliga när man jämför

landsbygdskommuner och pendlingskommuner nära mindre tätorter med såväl rikssnittet som storstäder. Skillnaden blir extra stor i jämförelse med pendlingskommuner nära storstad.

Tabell 1: Antal elever som avslutat årskurs 9 och andel (procent) som var behöriga till gymnasieskolan

Vårterminen 2023, medelvärden för kommungrupper (kommunala skolor).

Kommungrupper	Antal elever som avslutat åk 9	Andel (%) behöriga till gymnasieskolan
Samtliga kommuner	332	83,7
Storstäder	4 626	83,6
Pendlingskommun nära storstad	447	87,1
Större städer	1 038	83,8
Pendlingskommun nära större stad	181	82,5
Lågpendlingskommun nära större stad	189	81,7
Mindre stad/tätort	441	82,9
Pendlingskommun nära mindre tätort	117	80,8
Landsbygdskommun	123	80,3
Landsbygdskommun med besöksnäring	99	85,9

Källa: Skolverket

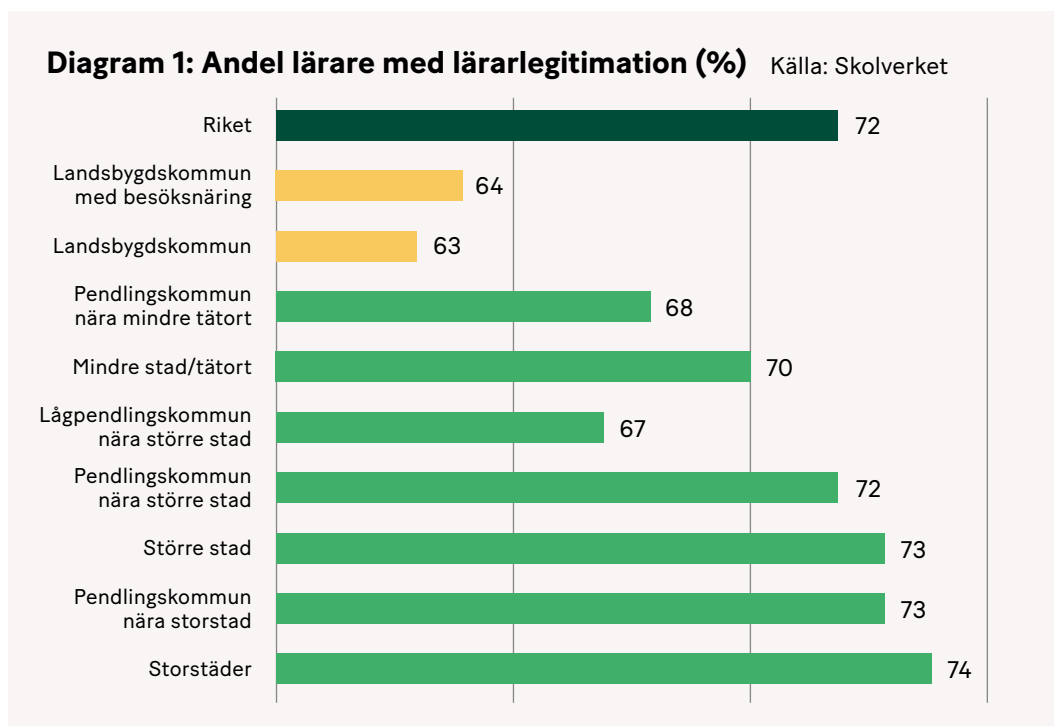
Det finns en rad faktorer som påverkar utfallet, såsom socioekonomi och utbildningsnivå. En högre andel hushåll i mindre städer/tätorter och landsbygdskommuner tar emot ekonomiskt bistånd jämfört med i storstäder och storstadsnära kommuner. När det gäller utbildningsnivån i befolkningen är skillnaderna mellan olika delar av landet tydliga. Andelen med eftergymnasial utbildning är avsevärt lägre på landsbygden. (25,8 procent jämfört med 50,5 procent där den är som högst⁹.) Elever i Sveriges landsbygder kommer generellt sett från hem med lägre utbildningsbakgrund.

Skolverkets statistik visar att resultaten på samtliga nationella prov varierar beroende på föräldrarnas utbildningsnivå. SKR framhåller att en av de största utmaningarna för den svenska skolan är att minska den socioekonomiska segregationen och öka likvärdigheten mellan olika grupper av elever. Tanken med skolsystemet är att föräldrarnas utbildningsnivå inte ska behöva påverka barnens skolresultat. De ojämna skolresultaten betyder att skolan i Sveriges landsbygder misslyckas med sitt kompensatoriska uppdrag.

Lärartätheten är något högre i glesbefolkade områden jämfört med tätbefolkade. I glesbefolkade områden går det 10,9 elever per lärare och i tätbefolkade områden 12,3. En orsak är befolkningstätheten. Det finns färre elever i glest befolkade områden och det gör att klasserna blir mindre.

Trots större lärartäthet är tillgången till behöriga lärare betydligt sämre på landsbygden. I tabellen nedan redovisas bland annat andelen lärare med lärarlegitimation uppdelat på SKR:s kommungrupper.

I storstäder, större städer och pendlingskommuner nära storstad ligger man över rikssnittet på 72 procent. Lägst är andelen legitimerade lärare i landsbygdskommuner, 63 procent. Alltså nästan tio procentenheter lägre än genomsnittet, och elva procentenheter lägre än i storstäderna. Detta innebär att den generella lärarbrist som Skolverket beskriver är ännu mer alarmerande i Sveriges landsbygder.

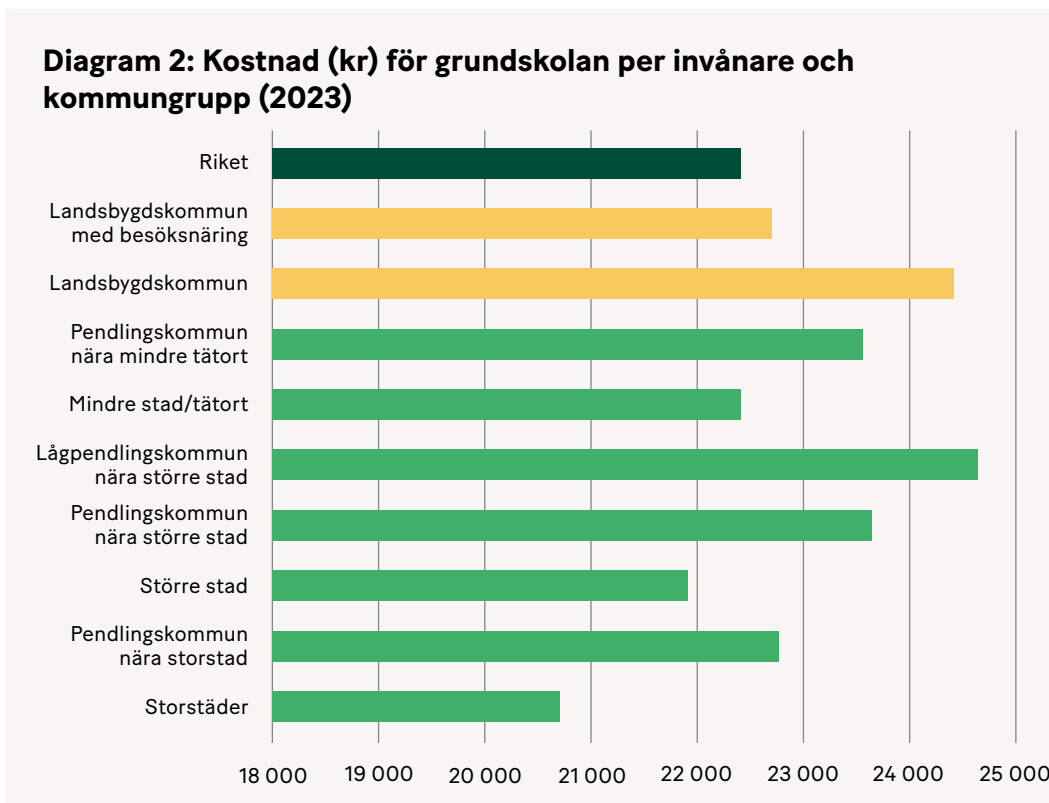

Under pandemin kunde vi se hur modern teknik gjorde det möjligt att bedriva undervisning. Regelverken medger viss fjärrundervisning även i dag, men restriktionerna är stränga och gör det svårt att använda digitala hjälpmedel trots att det kan gälla områden med stora avstånd och svårigheter att rekrytera behörig personal. Fyrkantiga regelverk och byråkrati är ett stort problem om man har begränsade administrativa resurser. Riktade statsbidrag lyfts som ett allvarligt problem av bland andra SKR eftersom de måste sökas och redovisas.

Ytterligare en faktor som påverkar kvaliteten i skolan, men också möjligheten för den enskilda eleven att få en individuellt anpassad utbildning, har att göra med valfriheten. Endast 10,7 procent av skolorna i glest befolkade områden är fristående/enskilda, medan motsvarande siffra i tätbefolkade områden är 29,5 procent. Valfriheten är ojämnt fördelad¹⁰.

Kostnadsbilden för skolan varierar. Enligt Skolverkets statistik från 2023 har kategorierna landsbygdskommuner och landsbygdskommuner med besöksnäring högst kostnader per elev: 148 000 respektive 152 900 kronor. Även storstäderna har relativt höga kostnader (147 500 kronor). Lägst

kostnader har pendlingskommuner nära storstad (125 500 kronor). Ett skäl till höga kostnader i storstäderna är lönerna. De genomsnittliga lärarlö- nerna i Stockholmsregionen är drygt 5 000 kronor i månaden högre än i Norrlandslänen.

Att långa avstånd påverkar tydliggörs av kostnaderna för skolskjutsar, där landsbygdskommuner har i särklass högst kostnader per elev: 10 190 kronor. Motsvarande kostnad i storstäder är 1 700 kronor. Rikssnittet är 3 740 kronor. Slår man ut kostnaden för grundskolan per invånare ser vi mycket stora skillnader. Högst kostnader per invånare har man i lågpendlingskommuner nära större städer (24 632 kronor) och landsbygdskommuner (24 393 kronor). Lägst är de i storstäder (20 675 kronor).

Hälsa- och sjukvården

Vården är en fråga som berör. Hot om besparingar och nedläggningar väcker starka känslor. Överlag håller dock svensk hälso- och sjukvård hög kvalitet.

Primärvårdens andel av hälso- och sjukvårdskostnaderna, där bland annat vårdcentralerna ingår, har ökat under de senaste femton åren, till cirka 20 procent 2023. SKR konstaterar en tydlig förflyttning från slutenvård till öppenvård, med tredubblade dagsjukvårdsbesök. Samtidigt har vårdtiden och antal vårdtillfällen för patienter inom den slutna vården minskat och antalet vårdplatser har minskat med 40 procent.

När det gäller kontinuitet, tillgänglighet och patientens delaktighet underpresterar Sverige jämfört med andra OECD-länder. Svenska patienter känner sig mer orättvist behandlade och inte tagna på allvar. Tillgång till fast läkare är en av de viktigaste åtgärderna för att förbättra kontinuitet och tillgänglighet. Personer med fast läkarkontakt har bättre erfarenheter av vården. Endast 32 procent uppger att de har fast läkarkontakt i Sverige jämfört med 80–90 procent i andra länder. Rätten till fast läkare i primärvården fastslås dessutom i patientlagen¹¹ från 2015.

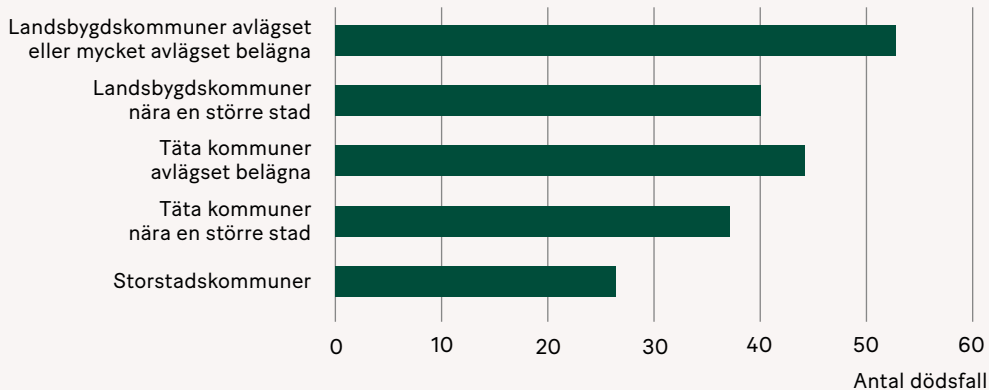
Hälso- och sjukvården på landsbygden

Problemen i svensk hälso- och sjukvård är extra stora på landsbygden. Men här finns också andra utmaningar, som längre avstånd till vårdcentraler och sjukhus, särskilt till den specialiserade vården. Samtidigt är inte annan form av tillgänglighet, som upplevelsen av att få vård inom rimlig tid eller kötider, generellt sett sämre på landsbygden. Dock ser det något sämre ut inom specialistsjukvården.

Geografiska avstånd på landsbygden kan innebära sämre tillgång till akutvård, akutsjukhus och förlossningsmottagningar. Responstiden för ambulans ökar i vissa kommuner och långa resvägar till akutsjukhus eller förlossning kan orsaka otrygghet och i värsta fall leda till sämre hälsoutfall, bristande patientsäkerhet och patientskador. Ansträngda budgetar och kompetensbrist riskerar leda till försämrad tillgång till akutvård och förlossning. Beredskapsläget belyser också behovet av fungerande akutvård. Samtidigt kräver omställningen mot nära vård att en större andel av hälso- och sjukvårdsbudgeten läggs på primärvård och mindre på sjukhustung vård. Med bättre förbyggande arbete och vård på rätt nivå minskar behovet av sjukhusvård och resurserna räcker längre.

De flesta i befolkningen tycker att medicinsk kvalitet och god kontinuitet, samt delaktighet i vården, är viktigast. Kvalitet och kontinuitet är sämre i vissa landsbygdskommuner. Vård- och omsorgsanalys rapporterar att landsbygden har mer sjukvårdsrelaterad åtgärdbar dödlighet. Antalet dödsfall före 80 års ålder orsakade av sjukdomar som bedöms påverkbara med medicinska insatser, tidig upptäckt och behandling. Primärvården behöver fånga upp dessa patienter och specialistsjukvården är viktig för att behandla. Figuren nedan visar antal åtgärdbara dödsfall per 100 000 invånare under 80 år, genomsnitt 2015–2018¹².

Diagram 3: Åtgärdbara dödsfall per 100 000 invånare under 80 år, genomsnitt 2015–2018

Indikatorn är åldersstandardiserad och visar ett fyraårsgenomsnitt.

Källa: Myndigheten för vård- och omsorgsanalys (Dödsorsaksregistret, Socialstyrelsen 2021).

En annan indikator för kvaliteten är andelen personer över 75 år som fått läkemedel som bör undvikas. Vissa läkemedel medför en betydande risk för biverkningar hos äldre. Även för den här indikatorn ser det något sämre ut i landsbygdskommuner.

Vad gäller kontinuitet är avsaknaden av en fast läkarkontakt en av de tydligaste bristerna i Sveriges landsbygder. Hela Sverige ligger långt efter jämförbara länder och värst ser det ut i landsbygd. Endast 22 procent har fast läkare i landsbygdskommuner medan 30 procent har det i en storstadskommun. En viktig förklaring till att så många saknar en fast läkarkontakt är kompetensbristen och den stora bristen på allmänläkare. Landsbygden har färre allmänläkare per capita. Vården på landsbygden använder sig i högre grad av hyrläkare vilket kraftigt försvårar god kontinuitet. Det finns dock fler distriktssköterskor per capita på landsbygden, men både allmänläkare och distriktssköterskor har över tid minskat i landet som helhet.

Kompetensförsörjningen är särskilt utmanande i Sveriges landsbygder. Privata vårdgivare upplever att det är svårare att etablera sig i landsbygd. Nationella vårdkompetensrådet har rapporterat om svårigheter att rekrytera erfaren hälso- och sjukvårdspersonal till landsbygd och regionerna uppfattar det som svårare att rekrytera medarbetare till glesbygdsområden och orter långt från lärosäten.

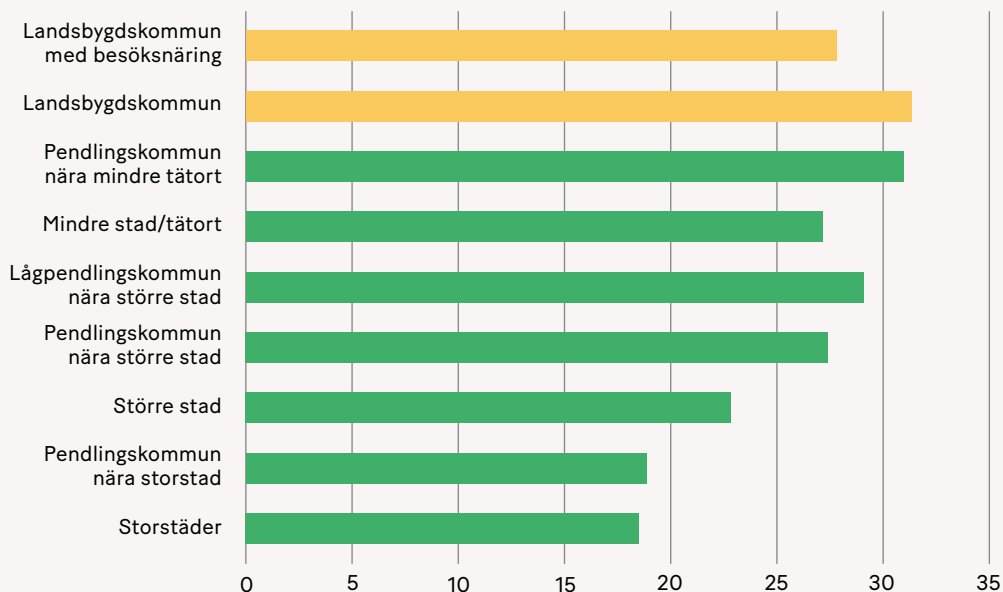
Digitaliseringen lyfts ofta som något som ska effektivisera välfärden. I glesbefolkade områden kan ny teknik bli mycket viktig. Vi går mot en framtid med fler tekniska hjälpmedel, något som också innebär utmaningar. Ett stort hopp sätts till digitala verktyg men bilden av resultaten är spretig. Vårdanalys menar att teknik inte behöver leda till effektivisering utan kan vara ambitionshöjande. Cirka 25–50 procent av kontakterna i digital primärvård består av ny efterfrågan.

Kompetensbrist och för få vårdplatser är utbredda problem. Trots att Sverige har många läkare per capita är det brist på allmänläkare. Vårdplatsbristen är nära kopplad till brist på sjuksköterskor. Ett annat problem är ojämlikhet, både avseende geografiska skillnader och olika grupper. Skillnaden mellan regionerna syns i allt från besök i öppenvård, väntetider, förtroende för vården och till uppfattningen om rimlig väntetid. Förtroendet varierar mellan 48–79 procent mellan regionerna. Det är ett problem att geografisk ort i stor grad kan påverka vilken kvalitet på vården man får. Det går emot hörnstenen i hälso- och sjukvårdslagen om jämlik tillgång till vård men kan också ifrågasättas utifrån behovsprincipen. I ett större perspektiv urholkar det förtroendet för välfärden.

Läkare träffar patienterna mer sällan. Detta kan kopplas till byråkrati och onödig administration. Personal vittnar om hur tid går åt till rapportering och trenden i många regioner har varit att anställa fler administratörer. Studier visar att läkare och sjuksköterskor lägger 30–50 procent av arbetstiden åt administration. Krångliga IT-system och otydlig lagstiftning kan försvåra möjligheten att leverera god vård. Byråkrati, lagstiftning och snåriga regelverk gör det svårare att anpassa vården efter patienten, och försvårar för privata aktörer att etablera sig.

Diagram 4: Dagar med ersättning från sjukförsäkringen (ohälsotalet)

Medelvärden för kommuner indelade efter kommungrupp 2024-10 dagar/försäkrad

Framställt av Infostat. Källor: Infostat / Försäkringskassan, SKR

En stor strukturell utmaning på landsbygden är demografin med växande andel äldre, något sämre hälsa och sämre socioekonomi. Det gör det svårare att leverera god vård. Det ställer krav på kompetensförsörjningen i primärvården. Det ställer också krav på prioritering och omflyttning av resurser till grupper och patienter med störst behov. Den demografiska utvecklingen

kommer att sätta ännu större press på vården kommande år, särskilt på landsbygden. Vård- och omsorgsanalys konstaterar att den stora utmaningen för god hälsa och vård på lika villkor är att man i landsbygdskommuner ser en jämförelsevis sämre hälsa och socioekonomi. Mätt i ersättning från sjukförsäkringen (tabell ovan) syns att de högsta ohälsotalen finns i landsbygdskommuner och de bästa i storstäderna.

Äldreomsorgen

Då landsbygden ofta präglas av en åldrande befolkning är det inte konstigt att landsbygdsbor oftare utpekar äldreomsorgen som en av sina viktigaste politiska frågor. Äldreomsorgen har de senaste 20 åren präglats av ambitionssänkningar. Allt färre arbetar i äldreomsorgen och andelen äldre som får omsorg har minskat. Det kan inte förklaras av bättre hälsa och det finns inget i forskningen som tyder på att man hellre bor kvar hemma om man har stora omsorgsbehov. Förklaringen tros vara högre trösklar för beviljad insats.

Kostnaderna för vård och omsorg för äldre ökar men i långsammare takt än befolkningstillväxten i åldersgruppen. Däremot ökar kostnaderna som del av kommunernas totala kostnader för egentlig verksamhet, från 19,1 procent 2018 till 19,7 procent 2022. Kostnadsutvecklingen 2018–2022 drevs framför allt av ökade kostnader för hemtjänst i hemmet och för särskilt boende (säbo).

Kompetensbrist är den kanske tydligaste begränsningen för äldreomsorgen¹³. Bristen på undersköterskor är skriande och andelen timanställda är hög. Ännu större blir utmaningarna framöver. Glappet är stort mellan vad kommunerna säger sig mäka med år 2040 jämfört med människors förväntningar. Enligt Vårdanalys¹⁴ tror hela 56 procent av kommunerna att de 2040 kommer kunna tillgodose vård- och omsorgsbehoven i mindre utsträckning än i dag. Enbart för dagens omfattning av äldreomsorg 2040 kommer det krävas resurstillskott. Det kan ställas mot den äldre befolkningens förväntningar. 42 procent förväntar sig att äldreomsorgen 2040 tillgodoser den äldre befolkningens behov i mycket större eller större utsträckning än i dag. 37 procent förväntar sig att äldreomsorgen tillgodoser behoven i ungefär samma utsträckning. Kommunerna kommer sannolikt inte klara befolkningens förväntningar. Dessutom kommer många av de insatser som kommunerna ser framför sig ogillas av befolkningen, som inte vill betala mer för den offentliga omsorgen eller för RUT-tjänster. Befolkningen ogillar att nära anhöriga ska ta ett ännu större ansvar, där drygt varannan, 53 procent, uppfattar förändringen som mycket negativ.

Äldreomsorgen på landsbygden

Demografin i många av Sveriges landsbygder innebär stora utmaningar för möjligheten att erbjuda en god äldreomsorg. Därtill ser vi en svagare socioekonomi och ett sviktande befolkningsunderlag. Landsbygdskommunerna står inför en närmast oöverstiglig uppgift bara för att upprätthålla dagens nivå. Samtidigt är verkligheten varken svart eller vit. Tidningen Dagens samhälle har konstaterat att varken geografi, kommunstorlek, vårdtyngd eller andel äldre i befolkningen förklarar de stora skillnaderna i kostnader inom äldreomsorgen.

Munhälsan bland äldre blir bättre och dess betydelse ökar när fler lever längre, men den är ojämlikt fördelad. Enligt tandvårdsutredningen¹⁵ är andelen över 79 år som har minst 20 kvarvarande tänder 75 procent bland boende i storstad, men endast 56 procent bland boende i mycket gles landsbygd. De skillnader som beror på socioekonomiska faktorer minskar, men tillgången till tandvård varierar i landet och skillnaderna ökar. Tillgången till tandvårdspersonal är särskilt dålig i glesbygd. Tiden mellan två undersökningar ökar särskilt i glesbygd, intervallet för dem med störst behov har ökat från 22 till 27 månader.

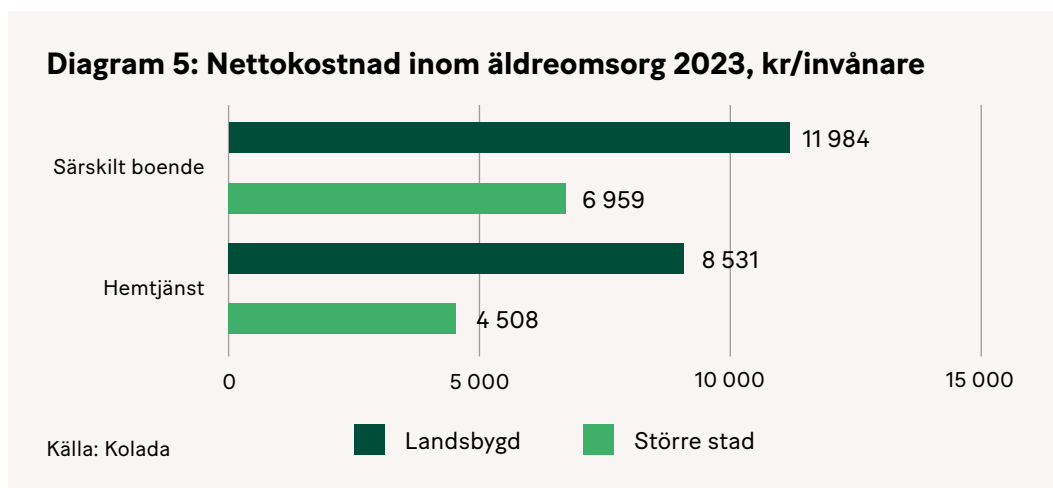
Användandet av välfärdsteknik och digitala verktyg ökar, men det finns stora skillnader på tillgången över landet. Socialstyrelsen varnar för ojämlik tillgång till välfärdsteknik och menar att kommunerna behöver erbjuda individuell stöd. Det är vanligare att stora kommuner erbjuder stöd. Samtliga av de största kommunerna gör det, men bara 58 procent av de minsta. Generellt är äldre positiva till ny teknik, men det finns också oro för att det skall leda till mer ensamhet om tekniken ersätter mänsklig kontakt. Bland personer över 75 år är det endast 32 procent som har en digital brevlåda, 51 procent som använder E-vårdtjänster och 59 procent som har mobilt bank-ID.

Cirka 40 procent av kommunerna rapporterar brist på äldreboenden. Endast 60 procent av kommunerna tror att behovet av särskilda boendeformer för äldre kommer vara tillgodosett om två år.

Under de senaste 20 åren har andelen personer som är 65 år eller äldre och bor på äldreboende halverats från åtta till fyra procent. Inom hemtjänsten har personalkontinuiteten minskat, och antalet personer som den äldre får hjälp av under en 14-dagarsperiod har ökat, från i genomsnitt 12 till 16, åren 2007–2021. Vissa kvalitetsmått varierar stort mellan kommuner. Väntetid för erbjudande om plats på äldreboende varierar mellan 6–275 dagar, och personalkontinuitet mellan 7–23 personal på 14 dagar. Kontinuiteten förefaller högre i storstäder.

Öppna jämförelser i bland annat Kolada visar på stora skillnader i äldreomsorgskostnaderna mellan landsbygdskommuner och övriga landet. Några skillnader som kan nämnas är nettokostnaden för äldreomsorgen per invånare som är cirka 22 000 kronor på landsbygd jämfört mot 12 500 kronor i större städer. Nettokostnaden för hemtjänst per invånare är generellt dubbelt så hög i landsbygdskommuner, cirka 8 500 kronor jämfört mot cirka 4 500 kronor i större städer. För hemtjänsten är kostnadsutvecklingen dessutom betydligt kraftigare i landsbygdskommunerna än i större städer.

Särskilt boende är per invånare, också betydligt dyrare på landsbygd än i större städer. Kostnaden för äldreomsorgen, som andel av total driftskostnad, ligger på cirka 27 procent i landsbygd jämfört mot 19 procent i större städer. Andelen köp av privata utförare i äldreomsorgen är ofta betydligt högre i större städer än på landsbygden, som ofta saknar privata utförare helt.

Ytterligare ett område som håller på att försämrats för boende på landsbygden är Läkemedelsverkets beslut kring att försvåra för distribution av läkemedel direkt till dörren. Från och med november 2025 kommer apoteksbolagen inte få lämna ut paket som inte får plats i mottagarens brevlåda utan paketen kommer istället att få hämtas ut hos ett paketombud eller i en leveransbox. Detta är en förändring som slår direkt mot boende på landsbygden som ofta har långt till ett utlämningsställe och som slår extra hårt mot äldre och funktionsnedsatta som kan ha extra svårt att ta sig till ett utlämningsställe.

Ekonomi, byråkrati och kompetensbristen

Välfärdens tillgänglighet och kvalitet skiljer mellan olika delar av landet. Vi kan se tre fundamentala skäl till detta: Ekonomi, byråkrati och kompetensbristen.

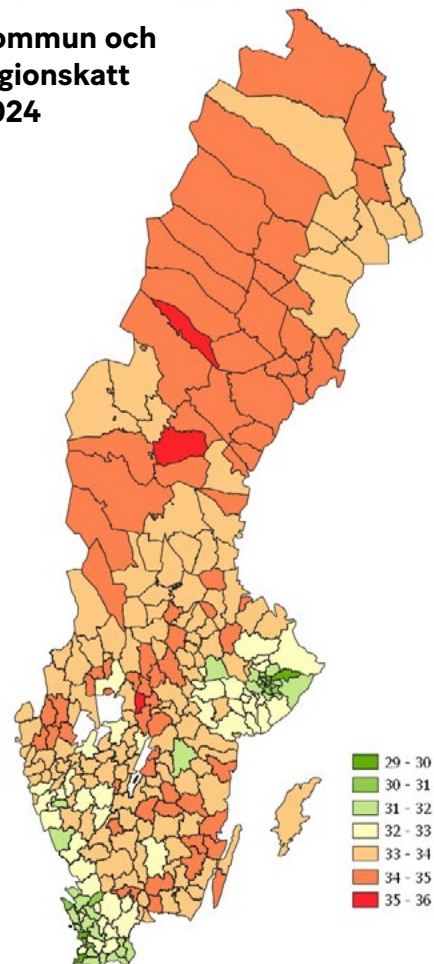
Ekonomi

Ekonomi lägger grunden för välfärdens finansiering. För att öka likvärdigheten över landet finns skatte- och kostnadsutjämningsystemen. Dessa får kritik från kommuner som är nettobidragsgivare. Tittar man på enskilda skattebetalares bidrag till välfärden genom kommunalskatten blir bilden en annan.

Den kommunala beskattningsrätten är en av grunderna i det kommunala självstyret. På så vis kan kommuner välja ambitionsnivå på sina åtaganden. Men i stället för att skattenivåer är en indikator på ambitionsnivån har de i praktiken blivit en indikator för hur välmående en kommun är. Lågskattekommuner har ofta högre medelinkomster och högre utbildningsnivå. Högskattekommuner har ofta lägre lönenivåer, högre arbetslöshet och högre ohälsotal. Här finns en tydlig landsbygdsfaktor: högskattekommuner är mindre i befolkningsantal och glesare. Kommuner med svårare förutsättningar har tvingats höja skatten för att finansiera välfärden medan välmående kommuner kan ha lägre skatt utan sänkta ambitioner. Urbana och i genomsnitt rikare väljare får både större andel av lönen kvar i plånboken och ett större välfärdsutbud.

Kartan till höger visar geografiska skillnader i skattetryck. Något förenklat kan man se ett gap mellan den södra och den norra halvan av landet. Men också inom den södra delen av landet finns tydliga skillnader mellan storstadsområden och mer glest befolkade områden. Särskilt låga är skatterna i Stockholms län, Halland och sydvästra Skåne. Som högst är skatterna i Norrbotten, Västerbotten, Västernorrland, Dalarna och Dalsland. Dessa områden präglas av mer glesbefolkade kommuner och kommuner med sviktade befolkningsunderlag.

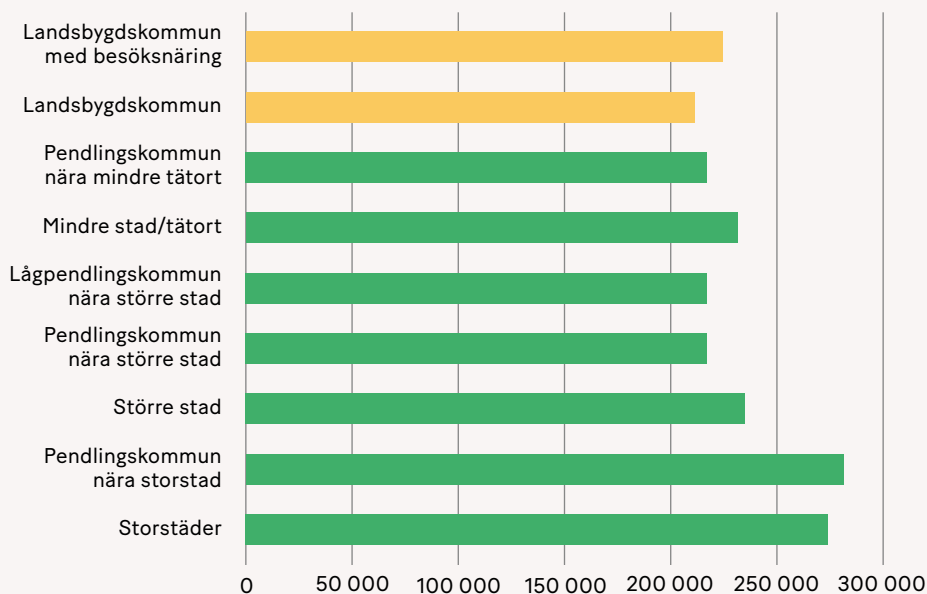
Kommun och regionskatt 2024

Kartan visar att skattebetalare i landsbygder, av sin (generellt lägre) inkomst, ofta bidrar mer till välfärdens finansiering. Detta trots att rika kommuner som ofta har låga skatter bidrar till vissa av de insatser som ska öka likvärdigheten. Över tid har det kommunala skattetrycket ökat i alla kommuner, men extra mycket i kommuner som redan hade relativt högre skatter. Kommunernas skattekraft och verksamhetskostnader kan ge större förståelse för detta. Skattekraften är genomsnittet av invånarnas beskattningsbara inkomst. Inkomsterna skiljer tydligt mellan stad och land, vilket påverkar skatteintäkterna.

Diagram 6: Kommunernas skattekraft

Medelvärden för kommuner indelade efter kommungrupp, år 2024, kr/invånare

Framställt av Infostat. Källor: Infostat / SCB, SKR

Mot bakgrund av att lönerna varierar mellan olika delar av landet, och att utbildningsnivån generellt är lägre i landsbygder är detta inte helt förvånande. Men det får konsekvenser för kommunernas förutsättningar.

När det kommer till kommunernas kostnader är förhållandet det omvända, landsbygdskommuner har betydligt högre kostnader per invånare. Verksamhetskostnaderna är 32 procent högre i landsbygdskommuner än i storstäder. Det påverkas till stor del av demografin då landsbygdskommuner har en högre andel äldre. Gissningsvis påverkar även de stordriftsfördelar som folkrika städer har. Därtill finns rent geografiska orsaker. Det är ofta mindre kostsamt att sköta olika kommunala åtaganden i en kommun med korta avstånd jämfört med kommuner där det ibland kan vara många mil till närmsta ort.

Sammanfattningsvis kan sägas att skatterna inte sällan är högst just där välfärden har som störst utmaningar. Skattenivåerna är alltså inte ett uttryck för en politisk vilja eller ambition att förbättra välfärdsverksamheterna. De är

snarare ett uttryck för att höga skatter är en nödvändighet om man ska leva upp till de krav som nationell lagstiftning och invånarna ställer. Det är uppenbart att det i detta avseende finns en avsevärd ojämlikhet mellan olika delar av landet som behöver åtgärdas.

Byråkratin

Som vi inledningsvis konstaterade skiljer sig förutsättningarna för välfärden i olika delar av landet. Även så för olika typer av landsbygder. För att välfärdens kärna ska fungera i hela landet krävs anpassningar. Denna bild förstärks bland annat av Glesbygdsmedicinskt centrum¹⁶ (GMC). Men också av SKR som återkommande riktar kritik mot riktade statsbidrag. Under vårt arbete har vi noterat kommuner som har hela 42 olika statsbidrag att söka och administrera. Bara för skolan. För en liten kommun är det en ohanterlig situation. De strikta reglerna kring fjärrundervisning och digitala hjälpmedel, liksom ökande krav på exempelvis bemannade skolbibliotek sätter mindre skolor och kommuner under ännu högre press, såväl personellt som ekonomiskt.

Grundläggande regler för vårdens kvalitet finns exempelvis i patientlagen. Utöver det kan inte minst regionerna reglera och ställa krav på vad exempelvis en vårdcentral ska erbjuda. Kraven ställs ofta högt, men som GMC konstaterar finns på vissa håll exempelvis sjukstugor för att täcka in glest befolkade områden.

Mindre vårdenheter skulle kunna hjälpa landsbygden. Exempelvis att kunna öppna vårdcentral med enbart en läkare och en sjuksköterska. För att det ska bli verklighet kan lagstiftningen behöva förtydligas, men det finns också ett arbete att göra i landets regioner. Risken med att kraven som ställs är för höga, är att delar av landet blir utan nära vård. Det bästa blir det godas fiende. Genom en decentraliserad struktur ges landsbygderna själva möjlighet att ta ökat ansvar för sin välfärd. I synnerhet om man får ekonomiska förutsättningar att göra det.

Kompetensbristen

Åtskilliga branscher i Sverige lider av kompetensbrist¹⁷, det är välkänt. Vi har också i denna rapport återkommande beskrivit hur landsbygderna i högre grad saknar behöriga lärare, läkare och sjuksköterskor. Detta påverkar såklart kvaliteten och tillgängligheten. Det kan i sig påverka viljan att som utbildad lärare, läkare eller sjuksköterska söka en tjänst i Sveriges landsbygder. Särskilt om man är osäker på framtiden för barnens skola, eller dess kvalitet. På samma sätt kan det påverka landsbygdsbors vilja att utbilda sig i ett välfärdssyrke. Något som också påverkar är tillgången till utbildningsplatser inom rimligt avstånd för den som inte vill flytta långt, eller som är etablerad men vill byta karriär. Även här finns behov av flexibilitet och anpassningar. Det behövs tydliga insatser för att åtgärda kompetensbristen, genom utbildning, genom att höja attraktiviteten och effektivt rekrytera personal.

Avslutande diskussion

Vi kan konstatera att skillnaderna i kvalitet och tillgång inom välfärden är stora. Vi ser en ojämlikhet där Sveriges landsbygder är särskilt utsatta. De grundläggande strukturella problemen hör ihop med finansiering och ekonomi, byråkrati och brist på utbildad personal.

Varför lyckas inte regeringen?

Ojämlikheterna på välfärdsområdet är inte nya. Årtionden av centralisering och byråkratisering inom välfärdsområdet har gjort det särskilt svårt att anpassa välfärden efter landsbygdernas förutsättningar. Sverige har ofta valt storskalighet framför småskalighet. Det är ingen hemlighet att viljan att centralisera är utbredd bland svenska partier, med Centerpartiet som ett av få undantag. Förmågan att se landsbygdernas förutsättningar har länge varit bristfällig. Nuvarande regering begår samma misstag. I synnerhet som man talar om förstatligande av såväl skolan som vården. Men det kommer inte att lösa problemen. Tvärtom medför det enorma risker. För landsbygdsväljarna är välfärdsfrågor särskilt viktiga, men landsbygdsväljarna är relativt få och deras möjlighet att i ett statligt system göra sin röst hörd riskerar att bli obefintlig. På samma sätt skulle en statlig organisation svårligen kunna se de olika förutsättningar som finns runtom i landet, vilket ökar risken för ytterligare centralisering.

Såväl regeringen som andra partier har också svårt att erkänna det faktum att landsbygdskommuners svagare ekonomi inte enkelt kan förklaras med högre ambitioner eller allmän misskötsel. Det faktum att demografi, befolkningstäthet, långa avstånd och socioekonomiska faktorer påverkar kostnadsbilden tar man inte tillräcklig hänsyn till.

Vad behövs?

Det är ingen nyhet att skillnaderna mellan olika delar av Sverige är stora. Och Centerpartiet har påtalat det ända sedan vi bildades. Det är inte rättvist att den som betalar högst skatt samtidigt tycks få sämst välfärd. Det är oacceptabelt att landsbygdens barn inte kan förvänta sig att skolan ger dem det stöd de behöver för att få godkända betyg. Det är inte rimligt att risken att drabbas av ohälsa är större för att man bor på Sveriges landsbygder. Frågan om välfärdens finansiering behöver få ett svar, liksom frågan om hur centralism och byråkrati kan motverkas, och frågan om hur personalbristen kan lösas. Genom att lösa dessa frågor kan vi skapa förutsättningar för en jämlik och tillgänglig välfärd i hela landet.

Centerpartiet står för ett alternativ till övriga partiers ständiga arbete för mer byråkrati, detaljstyrning och centralisering. Vi utgör ett grönt, varmt och liberalt alternativ till den högerkonservativa regeringskonstellationen och till vänsterpartiernas socialism. För oss utgör alla människors lika rätt och värde själva grunden i vår politik. Och det gäller oberoende av var man bor.

Denna samhällsanalys är en del av ett omfattande arbete och kommer kompletteras med reformer för att välfärdens kärna ska fungera på landsbygden.

Slutnoter

- 1 <https://skr.se/skr/tjanster/kommunerochregioner/faktakommunerochregioner/kommungruppsindelning.2051.html>
- 2 https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kungorelse-1974152-om-beslutad-ny-regeringsform_sfs-1974-152/
- 3 Landsbygdsbarometern, Infostat.
- 4 <https://www.helasverige.se/kunskap-och-media/landsbygdsbarometern-2024/>
- 5 <https://www.skolverket.se/publikationsserier/regeringsuppdrag/2021/lararprognos-2021---uppdrag-att-ta-fram-aterkommande-prognoser-over-behovet-av-forskollarare-och-olika-lararkategorier>
- 6 Kolada/SCB/Skolverket
- 7 SKR (Sveriges kommuner och regioner)
- 8 Infostat/Kolada/Skolverket/SKR
- 9 Infostat/SCB.
- 10 Infostat/Skolverket/SCB/Eurostat
- 11 https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/patientlag-2014821_sfs-2014-821/
- 12 <https://www.vardanalys.se/rapporter/langt-bort-men-nara/>
- 13 Socialstyrelsen och SKR
- 14 <https://www.vardanalys.se/digital-publikation/redo-for-framtiden/>
- 15 SOU 2024:70: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2024/10/sou-202470/>
- 16 <https://www.regionvasterbotten.se/glesbygdsmedicin>
- 17 <https://www.tillvaxtanalys.se/publikationer/rapport/rapportserien/2024-02-29-arbetskrafts--och-kompetensbrist.html>

SAMHÄLLSANALYS

Sverige ska vara världens bästa land för livsresor

Av reformgruppen för jobb och företagande: Jonny Cato (ordförande), Martin Ådahl, Abir Al-Sahlani och Effie Kourlos.

EN SAMHÄLLSANALYS:

Sverige ska vara världens bästa land för livsresor

Av reformgruppen för jobb och företagande:
Jonny Cato (ordförande), Martin Ådahl,
Abir Al-Sahlani och Effie Kourlos

Sammanfattning

För att bygga ett starkt Sverige som håller ihop för framtiden måste vi fokusera på att alla människor i Sverige ska kunna nå sin fulla potential. Sverige ska helt enkelt vara världens bästa land att göra livsresor i. För det krävs tillväxt och nya jobb. I ett samhälle där friheten finns att skapa nya företag och nya idéer, skapas också många fler möjligheter för att komma ur utanförskap och för en lyckad integration. Tyvärr tappar Sverige just nu i nyföretagande, tillväxt och jobbskapande, medan arbetslösheten stiger. Den trenden måste vändas.

För vissa grupper i samhället är det svårare att göra livsresor idag. Steget in på arbetsmarknaden är statistiskt sett störst för utrikesfödda kvinnor och unga män. För utrikesfödda generellt är misslyckad integration en grundorsak till att många livsresor inte blir av. 86,1% av inrikes födda, vars föräldrar båda också är inrikes födda, är sysselsatta. Motsvarande siffra för utrikes födda är 74,9% – en skillnad på drygt 11 procentenheter. Hade utrikes födda haft samma sysselsättningsgrad som inrikes födda hade ytterligare 180 000 personer haft ett jobb idag. Det är ett enormt slöseri. Politikens uppgift är att ge alla en chans samtidigt som individen har friheten att ta ansvar för sitt liv och sin livsresa.

Det finns särskilt några orsaker till varför politiken misslyckas med att ge alla en chans.

- Tröskeln till ett första jobb är många gånger för hög och incitamenten till egen försörjning är ofta för låg.
- Jobb skapas i små och växande företag men nyföretagandet sjunker och kostnaden för att anställa är hög och har höjts.
- Företagens stora kompetensbehov matchas inte av kompetenser hos de som är arbetslösa. Utbildningsbehovet är skriande och jobben skapas på andra platser än de där arbetslösheten är hög.
- Svenska språket är en viktig nyckel för att komma in på arbetsmarknaden. Trots att vissa förändringar gjorts inom svenska för invandrare (SFI) är det alldeles för många som inte lär sig svenska.

Tidöregeringens politik präglas i bästa fall av oordning och grumliga prioriteringar, i värsta fall av populistiska felsatsningar. Trots att flera partier i Tidöregeringen beskriver sig själva som borgerliga är den arbetsmarknadspolitik som man för allt annat än borgerlig, med höjda skatter på arbete och höjd a-kassa. När det gäller integrationspolitiken är den i princip helt obefintlig, och är snarare fokuserad på en förhoppning om att människor som inte integrerats ska gå med på att få pengar för att återvända.

I ett samhälle där friheten finns att skapa nya företag och nya idéer, skapas också många fler möjligheter att komma ur utanförskap och lyckas med integrationen. Trenden med färre nya företag, lägre tillväxt och stigande arbetslöshet måste vändas. Det krävs samtidigt att varje individ ges möjlighet att göra en livsresa och ta sig till ett bättre utgångsläge när det gäller utbildning och språk. Så kan fler människor komma i arbete och fler barn få bättre förutsättningar i livet. Så kan Sverige bli världens bästa land att göra livsresor i.

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	5
Alla människor som en tillgång för samhället	5
Makten att styra sin egen livsresa	6
Samhällsgemenskap och krav på individen möjliggör livsresor	7
Det breda utanförskapet måste motverkas och sysselsättningen öka	8
Utanförskapet finns överallt och särskilt i förorter och bruksorter	9
Den misslyckade integrationen försvårar livsresor	10
Politikens misslyckanden	11
Tröskeln till egen försörjning är för hög	12
Det är för dyrt att anställa i Sverige	13
Kompetensgapet är ett hinder för både livsresor och tillväxt	13
Svenska språket – en nyckel för integration	14
Regeringens politik löser inte dessa problem	15
Vägen framåt för fler livsresor	15
Källor	16

Inledning

Sverige står inför ett vägval, och det finns bara en väg som leder framåt. För att bygga ett starkt Sverige som håller ihop för framtiden måste vi fokusera på att alla människor i Sverige ska kunna nå sin fulla potential. Om vi inte snarast vänder utvecklingen med ett utanförskap som skapar tudelning i vårt samhälle kommer det få förödande konsekvenser för lång tid framöver. Därför måste den sociala rörligheten öka – och det måste ske nu.

Vi tror på ett gemensamt ansvar för att alla människor ska ha friheten att förverkliga sina liv och sina drömmar. Individerna har ansvar att ta vara på de möjligheter som finns och samhället har ansvar att skapa fler möjligheter. När människor kan nå sin fulla potential och får friheten att leva det liv de vill leva – när människor lyckas – är det bra för Sverige. Det gynnar Sveriges tillväxt, stärker sammanhållningen i landet och skapar resurser för att fortsätta investera i människors och företagens möjligheter.

Sverige ska helt enkelt vara världens bästa land att göra livsresor i.

För det krävs tillväxt och nya jobb. I ett samhälle där friheten finns att skapa nya företag och nya idéer, skapas också många fler möjligheter för att komma ur utanförskap och lyckas med integrationen. Tyvärr tappar Sverige just nu i nyföretagande, tillväxt och jobbskapande, medan arbetslösheten stiger. Den trenden måste vändas.

Det krävs samtidigt att varje individ ges möjlighet att göra en livsresa och ta sig till ett bättre utgångsläge när det gäller utbildning och språk. Så kan fler människor komma i arbete och fler barn få bättre förutsättningar i livet.

Välfärdssamhället – med offentligt finansierad vård, föräldra- och omställningsförsäkring och skyddsnät för dem som står längst från samhällsgemenskapen – är också avgörande för att livsresor ska bli möjliga. Men då måste skatter och bidrag vara utformade så att människor kan komma ur bidrag och in i jobb och utbildning, och undvika att fastna i bidragsberoende.

Nu måste politiken röja de hinder som finns för att alla ska kunna göra en livsresa.

Alla människor som en tillgång för samhället

Att alla som anstränger sig, oavsett bakgrund, ska kunna lyckas i livet är inte bara viktigt för individen, det är också avgörande för Sveriges framtid. För det finns inga fördelar med ett tudelat samhälle. Ett tudelat samhälle är ett försvagat samhälle som hindrar tillväxt och konkurrenskraft och som gör oss sårbara för yttre hot. Ett stort ekonomiskt utanförskap bidrar till tudelningen, försvårar för små och stora företag att växa och är kostsamt för samhället i stort.

Samtidigt ser vi att den internationella ekonomin blir alltmer specialiserad och utvecklas allt snabbare. En ny våg av industrialisering pågår med full kraft och parallellt har svensk arbetsmarknad under flera decennier dominerats alltmer

av tjänstesektorn. I den globala ekonomin kommer vårt humankapital och en dynamisk arbetsmarknad – med hela spektret från jobb utan krav på särskild utbildning eller tidigare erfarenhet, så kallade ingångsjobb, till högspecialiserade och unika kompetenser – vara avgörande för Sveriges konkurrenskraft. Utan möjligheten att göra livsresor hämmas tillväxten och utvecklingen av svensk arbetskraft i grunden.

När andra politiska partier ser vissa människor som en belastning har vi som Centerpartister en grundsyn på människan som en tillgång för samhället. Alla kan och ska bidra på något sätt. Att alla människor hittar sin framtid gynnar tillväxten och lyfter Sverige som land. Men det är också en hjärtefråga för oss som liberala: att alla ska vara fria och ha möjlighet att leva det liv man vill leva.

Makten att styra sin egen livsresa

Oavsett postnummer, socioekonomiska förutsättningar och uppväxt ska alla få en chans att bli sitt bästa jag. Sverige har byggts av människor som genom utbildning och hårt arbete, genom frihet och företagande, tagit chansen att skapa, för sig själv och för andra.

För Centerpartiet innebär en livsresa att kunna välja det liv man vill leva och ha förutsättningar att leva det livet. Att inte tvingas in på en utstakad väg, utan kunna vara med och forma sin egen resa. Det handlar om frihet men också om verktyg.

Alla ska få rätt verktyg att ta sig dit man vill i livet oavsett bakgrund. Föräldrarnas utbildningsnivå, om man har en funktionsnedsättning eller diagnos, ens postnummer eller fördomar i samhället ska inte avgöra vad som är möjligt eller inte. Det spelar ingen roll om du är uppvuxen i Botkyrka eller Tjärna Ångar, Finspång eller Vellinge. Politikens uppgift är att ge alla en chans, och att ge individen friheten att ta ansvar för sitt liv och sin livsresa. En del lyckas trots alla hinder som politiken satt upp eller inte förmått att röja, men om vi ska lyckas som land måste vi satsa på alla invånare och se till att alla människor får makten att styra sin livsresa.

För vissa grupper i samhället är det svårare att göra den typen av resa. Steget in på arbetsmarknaden är statistiskt sett störst för utrikesfödda kvinnor och unga män. Här sticker Sverige tyvärr ut negativt jämfört med många andra länder.¹ Bland unga män är kort utbildningsbakgrund en avgörande orsak. Det är också påtagligt högre andel unga män i glesbygd som är arbetslösa jämfört med unga män i storstäder.² Sverige har fortfarande sociala och regionala klyftor.

För många utrikesfödda är misslyckad integration en grundorsak till att man inte lyckas skapa ett bättre liv för sig själv och sin familj. Ofta är varken kraven tillräckligt skarpa eller möjligheterna tillräckligt goda. Det kan kännas omöjligt att trots hårt slit uppnå en plats på svensk arbetsmarknad, i svenskt samhällsliv och svensk medelklass.

I vissa fall är inte heller incitamenten för att ta ett första jobb tillräckligt stora. I stället för tuffa krav och stora möjligheter, erbjuds utlandsfödda lågintensiv språkutbildning, bidrag och en kölapp till några få ingångsjobb där de varken kan slå sig in med lön eller obekvämlig arbetstid. Många lyckas ta sig förbi känslan att inte vara behövd genom att kämpa sig igenom eftertraktade utbildningar eller starta egna småföretag, men det är inte självklart för vare sig utlandsfödda eller inhemskt födda.

Det är ett enormt slöseri. När integrationen lyckas är invandring bra både för Sverige och för den som kommer hit, men när den misslyckats leder den till stora problem. Vi kan konstatera att oavsett regering har de senaste decenniernas brist på fungerande integrationsinsatser, i kombination med en stor invandring, bidragit till utanförskap och parallellsamhällen vilket har skapat kortsiktiga och långsiktiga samhällsutmaningar. Risk för ökad kriminalitet, psykisk ohälsa, otrygghet och grogrund för religiös fundamentalism och förtryck, är några av de mest allvarliga konsekvenserna. Brist på förståelse för svenska myndigheters uppdrag och arbete försvårar också i sig integrationsinsatser och riskerar därmed stänga vägar till jobb.

Samtidigt behövs migration. Internationella utbyten främjar innovation och kreativitet och behövs för tillväxt och välstånd, därför måste vi vända utvecklingen och få integrationen att fungera.

Samhällsgemenskap och krav på individen möjliggör livsresor

Alla som kommer till Sverige ska mötas med öppenhet och tydlighet om vad samhället förväntar sig av var och en, och vad var och en kan förvänta sig av samhället. Integrationen har lyckats när den som kommit till Sverige är med och bidrar till samhället genom sysselsättning. Det förutsätter vilja och drivkraft från individen som måste vara villig att göra sin del.

Sverige har hitintills misslyckats med att ställa tydliga krav om att alla som kan arbeta förväntas jobba, samtidigt som det offentliga investeringar i utbildning, vägledning och gynnsamma sammanhang inte alls har motsvarat behoven för att alla ska kunna lyckas. Höga krav på individen måste kombineras med verktyg och möjligheter. Den nuvarande regeringen har endast fokus på att höja kraven på papperet, utan att i verkligheten skapa fler möjligheter för människor att komma in i samhället.

Idag finns det människor som känner att den svenska staten och det svenska samhället inte är till för dem – att de inte får vara en del av gemenskapen oavsett vad de gör. Orsakerna är många. Det politiska samtalet och debatten om utanförskap bidrar dessutom nu till att förstärka både fördomar och känslan av att det finns ett "vi" och ett "de". Det påverkas av hur vi behandlar och pratar om varandra, men också hur ledande politiska företrädare pratar om en del av den svenska befolkningen.

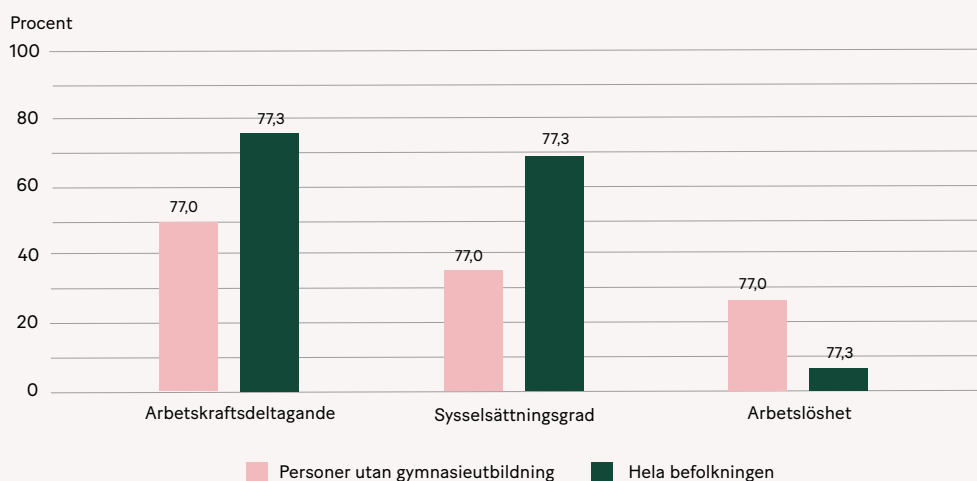
Främlingsfientlighet och rasism är hinder för att skapa en samhällsgemenskap, ett hinder som riskerar att föras vidare till nästkommande generationer. En förutsättning för ett sammanhållet samhälle är att det finns en öppenhet bland människor som redan är en del av samhällsgemenskapen att inkludera nya personer. Att den som har ett arbete, känner sig som en del av samhället och känner tilltro till de gemensamma systemen blir en del av gemenskapen. Att det gemensamma "vi:et" inte handlar om etnicitet eller bakgrund – utan om att man är med och bidrar.

Det breda utanförskapet måste motverkas och sysselsättningen öka

Just nu ökar antalet arbetslösa till följd av en kombination av lågkonjunktur och avsaknaden av verkningsfull jobbpolitik. Men arbetslösheten var hög redan innan den senaste ekonomiska nedgången och enligt prognoser kommer den att stanna kvar på en hög nivå även om tillväxten återvänder under 2025. Dessutom finns ett stort antal personer som inte ingår i arbetskraften och därmed inte ens är medräknade i arbetslöshetsstatistiken. Utanförskapet är alltså omfattande och det har stora konsekvenser både för individer och samhället i stort.

Arbetslösheten är fyra gånger högre bland de som endast har förgymnasial utbildning jämfört med de som har gymnasieexamen. Bara hälften av de utan gymnasieexamen har ett jobb, jämfört med tre fjärdedelar för hela befolkningen. Det går att se detta från två håll. För få personer har gått vidare till gymnasium, än färre till högre utbildning, så att de lätt kan få ett jobb. Omvänt har företagen inte fått möjlighet att skapa tillräckligt med ingångsjobb med låga kvalifikationskrav; den vägen är alltför stängd.

Diagram 1: Arbetsmarknadsituationen för personer utan gymnasieutbildning

Siffror för helåret 2023. Åldersgrupp 15–74 år. Källa: SCB, AKU

En annan viktig förklaring till den höga arbetslösheten i Sverige är en bristande integration. För utrikes födda är andelen arbetslösa fyra gånger så hög jämfört med för inrikes födda. Denna skillnad har på nytt börjat öka efter ett antal år med minskande sysselsättningsgap. 86,1% av inrikes födda, vars föräldrar båda också är inrikes födda, är sysselsatta. Motsvarande siffra för utrikes födda är 74,9% – en skillnad på drygt 11 procentenheter. Hade utrikes födda haft samma sysselsättningsgrad som inrikes födda hade ytterligare 180 000 personer haft ett jobb idag. Det innebär att av 344 000 arbetslösa är nästan 58% utrikes födda.

Det finns också ett jämställdhetsperspektiv på arbetslösheten. Sverige har under lång tid haft en hög sysselsättningsgrad bland både kvinnor och män till följd av ett aktivt jämställdhetsarbete och ett generöst utbildningssystem för alla, samt effektiva organisationer som erbjudit omställning för de som drabbats av nedläggningar eller större strukturomvandling. Samtidigt som inrikes födda kvinnor fortfarande har hög sysselsättningsgrad kvinnors står utrikesfödda kvinnor i högre utsträckning utanför arbetsmarknaden. Därför är bristande integration också en jämställdhetsfråga.

Integrationsbristerna påverkar även barnen. Den som inte har föräldrar som pratar svenska och som kan hjälpa till med läxorna får det svårare att klara skolan. Inte sällan blir konsekvensen också att barnen får ta ett större ansvar än man annars hade behövt, exempelvis genom att agera tolk för föräldrarna.

Det finns ett samband mellan arbetslöshet och områden med stort utanförskap. En viktig orsak till att många inte kommer i arbete är ovilja eller oförmåga att flytta dit jobben finns. Det finns en påtaglig regional mismatch mellan var flest lediga jobb finns och var både arbetslösa och de som redan är i arbete med rätt kompetenser är bosatta.

Utanförskapet finns överallt och särskilt i förorter och bruksorter

Delegationen mot segregation konstaterade i sin årsrapport från 2021 att den socioekonomiska boendesegregationen i Sverige har ökat från 1990 till 2018, och att människor i olika inkomstgrupper i högre utsträckning än tidigare bor i olika områden. Rapporten fastställer också att områden med stort utanförskap och socioekonomiska utmaningar finns i hela landet och inte enbart är ett storstadsfenomen. Det innebär att stora delar av befolkningen bor i kommuner som är segregerade.⁴ Forskning visar också att skillnaderna i livsvillkoren på olika platser ökar och att tillgången till bland annat service, utbildning och vård.⁵

Det finns ingen etablerad definition av utanförskap. Boverket och SCB har nyligen gjort en fördjupad analys av utanförskapet och tittade då på flera olika faktorer, bland annat kriminalitet, trygghet, bidragsberoende, trångboddhet, lågt demokratiskt deltagande, svaga skolresultat, svag arbetsmarknadsetablering samt lågt engagemang i föreningsliv. Utifrån dessa kriterier har man identifierat 180 områden där utanförskapet är särskilt stort.

I dessa områden bor cirka 710 000 personer, varav 170 000 barn. Fyrtio områden i 20 kommuner pekas ut i rapporten ut att utifrån flera av ovanstående faktorer ha absolut störst problem. Sjutton av dessa 40 områden finns i Stockholms län, Malmö eller Göteborg. Majoriteten av de övriga områden finns i mellanstora städer så som Vivalla i Örebro eller Tjärna ängar i Borlänge, och några fåtal är områden i mindre orter som Krylbo i Alvesta.

Alla områden som pekas ut ligger geografiskt i de södra delarna av landet. Det innebär att de människor som lever i störst utanförskap i Sverige bor i kommuner i den södra halvan av Sverige.⁶ Det betyder självklart inte att det även finns platser i norra Sverige där det råder utsatthet och utanförskap.

Vi kan också utgå ifrån enbart skolresultat som en indikation på hur förutsättningarna för livsresor ser ut i olika delar av landet. Gymnasiebehörigheten, och därmed möjligheten att läsa en högre utbildning, är tydligt kopplad till vilken kommuntyp man bor i. Förra året var andelen behöriga till gymnasiet 87% i genomsnitt i pendlingskommuner nära storstäder (som Nacka och Vellinge), men bara 80% i genomsnitt i landsbygdskommuner (som Filipstad och Åsele).⁷ I storstäderna, som präglas av en blandad sammansättning, var samma tal 83%. Det tyder på att kommuner med mer gynnsam socioekonomisk situation får ut fler av sina högstadielärover med gymnasiebehörighet än kommuner med glesbygd och kommuner med tydliga utanförskapsområden.

Detta är några sätt att mäta den geografiska aspekten av utanförskap och bostadsorten för människor vars livsresor hämmas, men det fångar inte upp varje individ som idag inte har makten över sin egen livsresa. Vi kan åtminstone konstatera att utanförskapet är olika omfattande i olika delar av landet och ofta koncentrerat till vissa förhållanden och vissa typer av platser. Det finns både sociala och regionala klyftor i Sverige.

Den misslyckade integrationen försvårar livsresor

Människor flyttar till Sverige av olika anledningar – för kärleken, för studier, för att arbeta eller för att man tvingats fly från sitt hemland. Det finns ett samband mellan orsaken till att man flyttat till Sverige och hur snabbt man kommer i arbete. Den som kommit hit för att arbeta eller studera kliver rakt in i samhället och har redan innan flytten en sysselsättning i Sverige. Om man däremot flytt hit på grund av krig och förföljelse är det primära syftet med bosättningen att få skydd. Integrationen och stegen mot arbetsmarknaden påbörjas först efter att man kommit hit. Därför är det naturligt att det tar längre tid för flyktingar att komma in på arbetsmarknaden än exempelvis för arbetskraftsinvandrare. Idag tar det dock för lång tid för flyktingar och deras anhöriga att komma in jobb.

Alla nyanlända flyktingar och deras anhöriga mellan 20 och 64 år genomgår en särskild integrationsinsats under de första åren i Sverige som kallas etableringsprogrammet. Hur lång tid det tar för flyktingar eller deras anhöriga att komma i arbete beror i hög utsträckning på utbildningsbakgrund. Av dem som

har en gymnasial eller eftergymnasial utbildning är ungefär hälften i arbete efter 2–3 år. För den som saknar gymnasial utbildning tar det betydligt längre tid. Efter 14 år i Sverige har färre än hälften kommit in på arbetsmarknaden.⁸

Sysselsättningen är lägst bland utrikesfödda kvinnor. En förklaring är att de flesta som invandrar är unga vuxna, vilket innebär att många skaffar barn i samband med att de kommit till Sverige. Studier visar att det är vanligt att kvinnor inom denna grupp tar huvudansvar för barnen när de är små och att en lång föräldraledighet fördröjer integrationen. En förälder som inte har arbetat innan föräldraledigheten får föräldrapenning på grundnivå. Av svenskfödda kvinnor använde runt 3 procent föräldrapenning på grundnivå år 2019, medan motsvarande siffra för kvinnor födda i konfliktdrabbade länder var runt 50 procent.⁹

Det är också betydligt vanligare att kvinnor avbryter arbetsmarknadsförberedande insatser, i form av etableringsprogrammet, för att bli föräldralediga. En längre tid utanför arbetsmarknaden kan påverka självförtroendet och skapa högre trösklar för att komma in på arbetsmarknaden (SOU2023:24). En längre tid utan arbete kan också skapa isolering, vilket för vissa personer kan öka riskerna för hedersrelaterat förtryck.

För att undvika att utanförskapet går i arv finns det ett antal faktorer som är viktiga. I Sverige har en allmän och lika rätt till god skolgång varit en viktig förklaring till relativt hög social rörlighet historiskt. Men forskning¹⁰ pekar också på att föräldrars inkomst, och särskilt sysselsättningsstatus, påverkar framtida utbildningsutfall och inkomst. Att "se sina föräldrar gå till jobbet" är alltså inte bara en retorisk figur utan är också avgörande för nästa generations arbetslöshet

Utbildningsnivå är klart betydelsefullt för möjligheten att få ett arbete. Men vi ser samtidigt att inom gruppen med endast förgymnasial utbildning så har utrikes födda sämre utfall på arbetsmarknaden. Det är tio procentenheter fler som har en sysselsättning bland inrikes födda utan gymnasieutbildning än utrikes födda i samma situation.¹¹

Politikens misslyckanden

Det finns flera orsaker till att politiken misslyckats med att ge alla människor förutsättningar att göra livsresor. Det finns uppenbart brister i svensk skola när en av fem lämnar grundskolan utan behörighet till gymnasiet. Det är också ett grundläggande problem för det vi diskuterar i denna rapport, eftersom en gymnasieexamen är den enskilt viktigaste faktorn för att komma in på arbetsmarknaden, samtidigt som skolmisslyckanden förstärker utanförskap och risken för att hamna i fel sammanhang och i värsta fall kriminalitet.

I en annan samhällsanalys som arbetas med parallellt med denna diskuteras dessa problem och eventuella lösningar närmare. Därför berörs inte detta mer i denna analys. Det finns däremot ett antal ytterligare områden där vi ser att politiken inte har gjort tillräckligt eller gör fel.

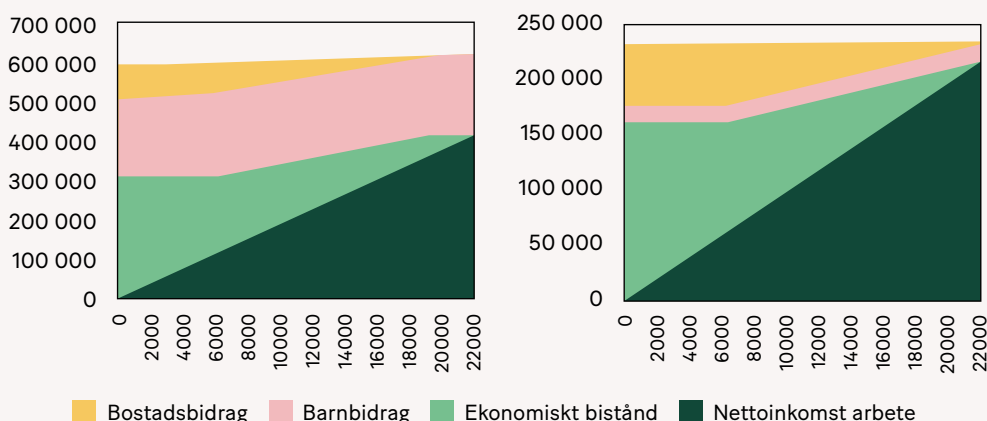
Tröskeln till egen försörjning är för hög

Idag finns det tydliga marginaleffekter för att ta ett jobb för den som helt står utanför arbetsmarknaden. Det varierar beroende på hushållets sammansättning. Exempelvis, ett arbetslöst par med ett barn där ena partnern börjar arbeta får ingen ökad disponibel inkomst, utan arbetsinkomsterna tas helt ut av minskade bidrag, särskilt ekonomiskt bistånd. Detta är ett tydligt hinder för starka incitament att ta sig in på arbetsmarknaden. Hindren består dels i utformningen av olika delar av de svenska trygghetssystemen, så som rätten till föräldraledighet oavsett vistelsetid i Sverige, men utgörs också av skattesystemet.

För en arbetslös innebär skatten på arbete att incitamentet att ta sitt första jobb minskar betydligt. Det är grundläggande att alla ska vara med och bidra genom skattsedeln till det gemensamma. Men idag, anser vi, föranleder utanförskapet en översyn av skatteläget för dem med allra lägst inkomster, så att det alltid ska löna sig att ta ett arbete.

Diagram 2: Typfall med svaga ekonomiska incitament till arbete

Årlig disponibel inkomst (y-axel), bruttoarbetsinkomst per månad (x-axel)

Vänstra panelen visar inkomstsammansättningen för sammanboende med åtta barn där båda föräldrarna börjar jobba men tar inte del av jobbstimulansen. Högra panelen visar motsvarande för sammanboende med bara ett barn där bara den ena föräldern börjar jobba, men tar inte del av jobbstimulansen.

Källa: Finanspolitiska rådet (2024) Svensk Finanspolitik 2024. Egna beräkningar i SCB:s FASIT-modell.

Fortfarande skapas heller inte tillräckligt många ingångsjobb eller lärlingsjobb på den svenska arbetsmarknaden. Det är arbeten som en person med kortare utbildning kan ta för att få arbetslivserfarenhet och för att förbättra sina kunskaper i svenska språket. Det är ett resultat av de höga kostnaderna för att anställa, som beskrivs mer utförligt nedan, men också av hur svensk arbetsmarknad tillåtits fungera.

Detta skiljer Sverige tydligt från många andra länder, inklusive europeiska välfärdsnationer, som har många fler ingångsjobb. Flera försök att med subventioner skapa sådana jobb har gjorts, senast etableringsjobben, men de har ofta fallit på att de varit för byråkratiskt utformade. Bristen på ingångsjobb försvårar integrationen och förvärrar arbetslösheten.

Det är för dyrt att anställa i Sverige

Jobb skapas i små och växande företag. Enligt statistik för de senaste 20 åren skapades 96% av nettotillväxten av jobb i Sverige inom företag som är yngre än tio år, och merparten av dessa nya jobb i företag med färre än 49 anställda.¹² Samtidigt har både antalet nystartade företag och antalet människor de anställer minskat. För att individen ska kunna göra en livsresa, och för en växande ekonomi, är det avgörande att fler jobb skapas. Här går tyvärr trenden åt fel håll.

En viktig förklaring till detta är att kostnaden för att anställa är för hög i Sverige. Vi kan konstatera att det samlade skattetrycket på arbetsinkomster är fjärde högst i EU enligt siffror för 2024. Den innevarande mandatperioden har skatter sänkts på sätt som syns i lönekuvertet för många, men samtidigt har skattetrycket på företagets jobbskapande, i form av arbetsgivaravgifter, ökat med tolv miljarder per år. Detta drabbar särskilt svaga grupper på arbetsmarknaden, som unga och människor med begränsad utbildning eller erfarenhet av arbete i Sverige.

Precis som det bara är människor själva som kan staka ut vägen för sin livsresa är det också bara entreprenörer och företagare som kan staka ut vägen för jobbskapandet i Sverige. Hindren måste därför inte bara röjas för den enskilde som ska försörja sig utan också för företagen som ska anställa. Det handlar främst om de höga skatterna på att anställa, men också om att skatterna är mycket mer komplicerade för små företag och om regleringar och bördor som exempelvis sjuklöneansvaret för småföretag.

Kompetensgapet är ett hinder för både livsresor och tillväxt

En undersökning visar att det främsta hindret för småföretag att växa är att hitta rätt arbetskraft (Företagarna 2022). Antalet vakanser i Arbetsförmedlingens register har också stadigt ökat från drygt 1 500 per 100 000 invånare 2011 till 3 200 just nu. Vi har alltså för många arbetslösa, samtidigt som många företag inte hittar rätt kompetens. Därför behöver också matchningen på arbetsmarknaden bli bättre. Centerpartiet har under lång tid drivit på för en mer välfungerande arbetsförmedling, men dessvärre har den nuvarande regeringen helt gett upp möjligheten att få svenska myndigheter att fungera bättre och arbeta på moderna sätt för att förbättra matchningen på arbetsmarknaden.

Arbetslösheten är betydligt högre hos dem som inte har fullgjort högre utbildning och allra högst bland dem utan en gymnasieexamen. För att möjliggöra fler livsresor, inte minst för dem som aldrig haft en egen försörjning i Sverige, måste utbildning skapas med helt ny intensitet och krav på deltagande. Befintliga skolformer för såväl barn som vuxna är inte anpassade för så vitt

skilda utbildningsbakgrunder som finns. De har därutöver till syfte att slussa alla genom samma utbildningsbana, oavsett vilken tid det kan tänkas ta eller vad arbetsmarknaden faktiskt efterfrågar.

Samtidigt finns det också en risk att fler som jobbar idag eller nyligen förlorat jobbet tappar fotfästet på arbetsmarknaden och ser sin livsresa avbrytas. Systemet för studiestöd för utbildning mitt i livet för att byta yrke eller utvecklas inom sin bransch är en av den senaste tidens viktigaste reformer, men den har varken förvaltats särskilt väl eller byggts ut tillräckligt.

Vi vet också att det finns stora geografiska skillnader. I norra Sverige finns många lediga jobb och ett stort behov av arbetskraft samtidigt som arbetslösheten i vissa av de södra delarna av Sverige är mycket hög. Många av de som är arbetslösa, inte minst de som bor i utanförskapsområden,¹³ uppger att de är beredda att flytta för att ta ett jobb. Idag har vi inget effektivt sätt att hantera detta på. Både matchningen och incitamenten för att flytta dit jobben finns är otillräckliga.

En grundläggande utmaning är att bostadsmarknaden är alldeles för oflexibel i Sverige. Antalet lediga bostäder, särskilt på orter med hög tillväxt av arbetstillfällena, är för få och många hyresvärdar är skeptiska till personer utan tidigare historik på orten. I praktiken blir rekryterande företag ofta hyresvärdar för sina anställda, vilket knappast bidrar till rörligheten på arbetsmarknaden eller bostadsmarknaden.

När företagen inte kan hitta rätt kompetens i Sverige är arbetskraftsinvandring ett viktigt komplement. Internationell kompetens stärker företagens kompetensförsörjning och bidrar till tillväxt. De högt ställda lönekraven på arbetskraftsinvandrare som införts under de senaste åren har dock lett till att företagens möjlighet att anställa arbetskraftsinvandrare begränsats. För företag som är beroende av arbetskraftinvandring innebär det att möjligheten att få företaget att växa begränsas avsevärt.

Svenska språket – en nyckel för integration

Kunskaper i svenska är ofta avgörande för möjligheten att få en anställning i Sverige.¹⁴ Bristande språkkunskaper försvårar deltagande i utbildning som gör det möjligt att ta lediga jobb och skapar också svårigheter att förstå och ta del av samhällsinformation. Vid sidan av hög arbetslöshet bland utrikes födda med låg utbildning finns också flera utrikes födda med längre utbildningsbakgrund från annat land, men som i Sverige arbetar under sina formella kvalifikationer. En del av förklaringen till detta är otillräckliga språkkunskaper.

Alla nyanlända flyktingar och deras anhöriga läser svenska på SFI som en del av etableringsprogrammet. Trots utbildningsinsatserna lär sig många inte tillräckligt svenska och en stor andel, cirka 70%, har inte slutfört kurs D efter 3 år.¹⁵ Några problem är brist på behöriga lärare, brist på individanpassning i undervisningen, kopplingen till arbetsmarknaden genom exempelvis kvalitativ praktik och varierande kvalitet beroende på kommun och utbildningsanordnare. Mindre justeringar har löpande gjorts av regelverket kring SFI, men många av de grundläggande problemen kvarstår.

Regeringens politik löser inte dessa problem

Tidöregeringens politik präglas i bästa fall av passivitet, initiativlöshet, oordning och grumliga prioriteringar. I värsta fall av populistiska förslag som försvårar integrationen.

Trots att flera partier i Tidö-regeringen iklär sig epitetet borgerliga är den jobbpolitik som man för allt annat än borgerlig. Bördorna på att anställa höjs hos företagen istället för att sänkas, bidrag lönar sig bättre jämfört med arbete med förlängda a-kassenivåer.

Problemet med att för många utrikes födda står utanför arbetsmarknaden ska i första hand lösas med att de som Tidö-regeringen inte anser är integrerade ska få pengar för att återvända till sina tidigare hemländer – ett förslag som utredaren själv menar inte kommer fungera. I andra hand ska kraven på utrikesfödda att komma in på arbetsmarknaden öka, exempelvis genom att begränsa tiden på SFI, men helt utan att lösa de bakomliggande orsakerna till att studierna i svenska inte fungerar tillräckligt bra eller att människor inte lyckas få ett första arbete. Hjälpen till arbetslösa görs återigen mer byråkratisk.

Regeringen har helt enkelt inga lösningar. Att regeringen gång på gång pekar ut vissa grupper skapar dessutom ännu större sprickor i samhället som riskerar att öka utanförskapet, vilket kommer få konsekvenser för vårt land under lång tid framöver.

Vägen framåt för fler livsresor

Sverige ska vara världens bästa land att göra livsresor i. För det krävs tillväxt och nya jobb. I ett samhälle där friheten finns att skapa nya företag och nya idéer, skapas också många fler möjligheter för att komma ur utanförskap och lyckas med integrationen. Trenden med färre nya företag, lägre tillväxt och stigande arbetslöshet måste vändas. Det krävs samtidigt att varje individ ges möjlighet att göra en livsresa och ta sig till ett bättre utgångsläge när det gäller utbildning och språk. Så kan fler människor komma i arbete och fler barn få bättre förutsättningar i livet.

En del lyckas trots alla hinder som politiken satt upp eller inte förmått att röja, men om vi ska lyckas som land måste vi satsa på alla invånare och se till att alla människor får makten att styra sin livsresa. Om vi inte snarast vänder utvecklingen med ett utanförskap som skapar tudelning i vårt samhälle kommer det få förödande konsekvenser för lång tid framöver. Därför måste fler livsresor bli möjliga och den sociala rörligheten öka – och det måste ske nu.

Källor

- 1) Med unga män avses män i åldern 18-24 år, RUT 2024:1143
- 2) Skillnaden mellan arbetslösheten för samtliga och män i åldern 20-24 år är knappt 3 procentenheter i gleset befolkade områden och cirka 1 procentenhet i tätbefolkade områden enligt siffror för 2023 från SCB.
- 3) Enligt siffror från Arbetsförmedlingens egen undersökning bland arbetssökande är det 74% som inte kan tänka sig att flytta. Ofta är det familjeförhållanden (parrelation och/eller barn) samt ekonomiska förutsättningar som hindrar en flytt. Ur Arbetsförmedlingen (2024). Geografisk och yrkesmässig rörlighet.
- 4) Delegationen mot segregation (2021) Segregation i Sverige – Årsrapport 2021 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling sid. 89
- 5) Björling & Fredriksson (2018), Relationer mellan stad och land i det regionala stadslandskapet, Mistra Urban Futures. Sid 34.
- 6) SCB – Fördjupad analys om utanförskap. Delrapportering av regeringsuppdrag 2024:1
- 7) Skolverket, 2023.
- 8) SCB (2023). Andel förvärvsarbetande kommunmottagna flyktingar och anhöriga efter ålder, kön och mottagningsår 1997 - 2022. https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_AA_AA0003_AA0003B/MotFlyktAldKon/
- 9) Ann-Zofie Duvander, Eleonora Mussino (2021) Föräldraledighet: hinder eller möjlighet för etablering i samhället? SNS
- 10) Bastian, J., och Michelmore, K. (2018). The Intergenerational Impact of the Earned Income Tax Credit on Education and Employment Outcomes. Journal of Labor Economics, 2018, vol. 36, issue 4, 1127 - 1163
- 11) RUT 2024:1316
- 12) Karlsson J, Andersson M, Angelov N, Daunfeldt S-O. (2024). Betydelsen av unga företag för jobbtillväxten i Sverige. Ekonomisk Debatt, 2024, vol. 52, issue 8.
- 13) 79% av arbetssökande som är bosatta i utsatta områden kan tänka sig att flytta till en kommun där den inte känner någon för att ta ett jobb (Perspektiv 2021, Stiftelsen The Global Village och Novus)
- 14) Forsberg Lundell, F., & Rehnberg, P. (2024), Alla ska snabbt lära sig svenska: Språk, migration och arbetsmarknadsintegration i Sverige, Stockholm: Ratio
- 15) Eriksson & Rooth (2022), God svenska – vägen till arbete för utrikes födda? s. 12–13

SAMHÄLLSANALYS

Stoppa utslagningen – skolan ska ge varje elev goda livschanser

Av reformgruppen för utbildning: Niels Paarup-Petersen (ordförande), Mattias Johansson, Madelaine Jakobsson och Caroline von Seth.

EN SAMHÄLLSANALYS:

Stoppa utslagningen – skolan ska ge varje elev goda livschanser

Av reformgruppen för utbildning:
Niels Paarup-Petersen (ordförande),
Mattias Johansson, Madelaine Jakobsson
och Caroline von Seth

Sammanfattning

Det finns idag en klyfta som skär rakt igenom den svenska skolan. Där den grupp elever som kommer från studieovana hem, som har möjlighet att få hjälp med läxorna och går på en skola med legitimerade lärare, får en skolgång i världsklass. Medan de elever som kommer från studieovana hem, som bor på glesbygd eller som inte har svenska som modersmål ofta slås ut.

År 2024 lämnade närmare 20 000 elever grundskolan utan behörighet till gymnasiet. Det motsvarar cirka var sjätte elev. Utslagningen i svensk skola är unik ur ett internationellt perspektiv. Sverige slår ut runt tio gånger så många elever i grundskolan som Norge och Danmark, vars Pisa-resultat är i nivå med Sveriges. Dessutom lämnar var femte elev gymnasiet med ofullständiga betyg. Utslagningen får ödesdigra konsekvenser för den enskilda eleven, men även för samhället i stort. Utslagningen hindrar livsresor, skapar stort mänskligt lidande och förvärrar utanförskapet. Det är inte värdigt ett land som Sverige.

Det finns flera faktorer som orsakar utslagningen. Skillnaderna mellan elevers förutsättningar att klara skolan har vuxit och skolans möjligheter att ge dessa elever stöttning har blivit alltmer begränsade. Andelen obehöriga elever är som störst bland nyanlända invandrare, samt elever med bristande språklig förmåga. Elever med problematisk frånvaro, slås också ut i större utsträckning. En stor andel av dessa är elever med NPF. Trots att elevernas svårigheter ofta kartläggs tidigt, uteblir ofta stöd och uppföljning. Stöttningen skiljer sig också åt mellan flickor och pojkar.

En bidragande orsak till utslagningen är att lärare saknar förutsättningarna för att ge varje elev chansen att lyckas. Lärarutbildningen har exempelvis inte rustat lärarna med tillräckliga kunskaper och att en alltför stor del av undervisningstiden går åt till att hålla ordning i klassrummet. Det får särskilt stora konsekvenser för de elever som är i extra behov av stöd och lärarnas hjälp.

Skolsystemet i sig skapar också en större utslagning. Oavsett hur mycket

pengar vi lägger på skolan, hur många lärare vi än anställer eller hur effektiva stödverktygen blir kommer utslagningen alltid att vara stor på grund av vårt skolsystem. Detta beror på vårt bakåtvända betygssystem och att skolsystemet idag är tolerant mot oseriösa aktörer.

Tidöpartiernas politik har förvärrat utslagningen. Lärare tvingas bli administratörer och bakbinds av regeringens styrning i klassrummet. Samtidigt tvingas skolor till nedskärningar som gör att stödinsatser uteblir. Dessutom försvarar regeringen de skeva incitament som idag skapar kryphål för oseriösa aktörer att utnyttja systemet. Utslagningen i svensk skola måste stoppas. För det krävs en annan regering och en ny politik. En politik som sätter eleven i första rummet, som utgår från skolans lokala förutsättningar och som har tilltro till att läraren själv kan bestämma över undervisningen.

Innehåll

Sammanfattning	2
Svensk skola – en utslagingsmaskin	5
Utslagningen i siffror	6
Faktorer som påverkar utslagningen	8
Stöttning av elever	8
Elever med problematisk frånvaro får inte det stöd de behöver	9
Elever med NPF får inte den stöttning de behöver	9
Elever med bristande svensk-kunskaper får inte det stöd de behöver	10
Skolan kartlägger elevers behov men följer inte upp med insatser:	10
Skolsystemets utformning	11
Skolsystemet gynnar dåliga skolor och oseriösa huvudmän:	11
Betygssystemet – ett system som dömer utifrån elevens svagaste sida	12
Lärares förutsättningar	13
Det är för mycket stök, våld och ordningsproblem i skolan	13
Läraryrket är för dåligt	14
Lärare får för lite kompetensutveckling, särskilt de obehöriga	15
Styrning utan stöd i forskning och evidens	15
Regeringens politik skapar en större utslagning	16
Källor	17
Diagram och tabeller	21

Svensk skola – en utslagningsmaskin

Liberalismens tro på människans frihet och potential är grunden för Centerpartiets skolpolitik. Statens uppgift är att undanröja hinder för den enskilda individens vilja och utveckling. Men också att ge varje människa möjlighet att styra sitt eget liv och få förutsättningar att bidra till och påverka det samhälle hon lever i. För det krävs en skola som ger varje elev chansen att lyckas.

Varje elev ska ges möjligheten att utvecklas och nå sin fulla potential. Alla förtjänar en bra skolgång alldeles oavsett hur många år ens föräldrar gått i skolan, vilket språk man talar hemma eller vilka förutsättningar man har att ta till sig undervisningen. Så ser verkligen inte ut idag.

År 2024 lämnade nästan 20 000 elever grundskolan utan behörighet till gymnasiet.¹ Det motsvarar en sjättedel av alla som går ut nian varje år. För gymnasieskolan är situationen ännu mer oroande. År 2023 slogs drygt var femte elev ut ur gymnasieskolan, det vill säga tog inte ut en gymnasieexamen.²

Den stora utslagningen i svensk skola är unik i ett internationellt perspektiv.³ Sett till andelen elever som saknar behörighet till gymnasiet finns det inget annat land som är i närheten av Sverige. Trots detta ligger vi i toppen i olika internationella mätningar såsom PISA, Timss och Prirls.⁴

Den svenska skolan är i dag orättvis. En skolgång i världsklass möter elever från studievana hem, som har möjlighet att få hjälp med läxorna och som går på en skola där lärarna har goda förutsättningar.⁵ Men för elever som kommer från studieovana hem, inte har svenska som modersmål, går på en skola där vinster premieras framför kvalitet eller inte får stöd vid behov, råder motsatta förhållanden. Skolan misslyckas idag med sitt kompensatoriska uppdrag. Lägg där till att vi har ett unikt betygssystem i Sverige, med en hård godkändgräns, som hindrar ungdomar med massor av potential från att ens påbörja gymnasiet.

Under lång tid har politiken försvarat ett skolsystem som kan liknas vid en utslagningsmaskin. Konsekvenserna har visat sig ödesdigra för den enskilda eleven.⁶ För barn och unga som slås ut blir det betydligt svårare att klara sig i samhället. Det handlar både om att kunna etablera sig på arbetsmarknaden, delta fullt ut i samhället och ordna en egen stadigvarig försörjning. Möjligheterna för livsresor begränsas och den enskilda riskerar hamna i ett livslångt utanförskap.⁷

Utslagningen har även haft stora konsekvenser på samhället i stort.⁸ Utslagningen har ökat de sociala klyftorna i samhället och bidragit till att företag fått det allt svårare att hitta kompetent arbetskraft, vilket försvagat deras konkurrenskraft.⁹ Dessutom har utslagningen medfört minskade skatteintäkter och en försvagad tillväxt. Enligt en studie från 2023 förväntas utslagningen leda till ett förlorat värdeskapande på uppemot 106 miljarder

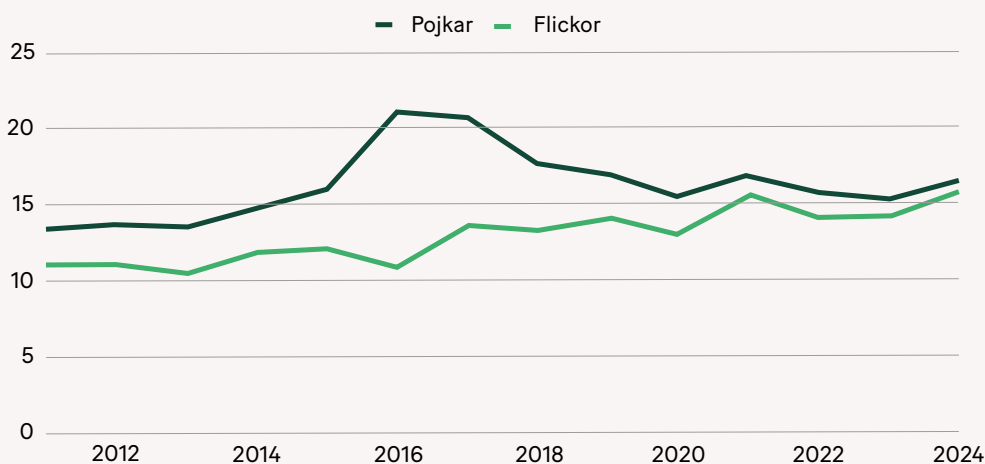

kronor, fördelat över det yrkessamma livet per årskull.¹⁰ Det motsvarar nästan två procent av Sveriges BNP 2023.

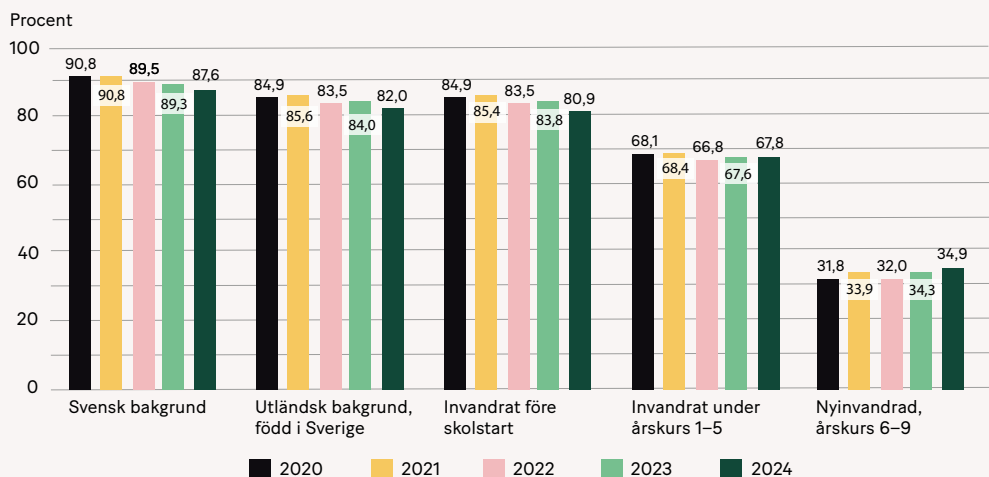
Svensk skola levererar ofta bra. Men den levererar också en enorm utslagning. Särskilt för de som är födda utomlands, som bor i glesbygd eller som behöver extra stöd. Det måste få ett slut. Det är dags för en skola som sätter eleven i första rummet och ger våra barn förutsättningar att klara sig i livet. Inte en skola som slår ut dem.

Utslagningen i siffror

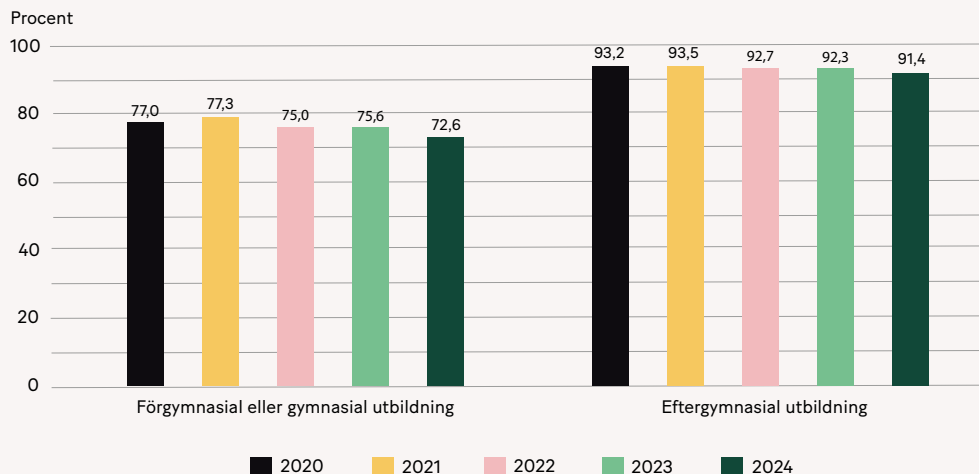
Diagram 1: Andel elever som saknar behörighet till gymnasieskolans yrkesprogram, flickor och pojkar, vårterminerna 2011–2024

Diagram 2: Andel elever som är behöriga till gymnasieskolans yrkesprogram, utifrån svensk och utländsk bakgrund, vårterminerna 2020–2024

Diagram 3: Andel elever som är behöriga till gymnasieskolans yrkesprogram, utifrån föräldrarnas utbildningsnivå, vårterminerna 2020–2024

19 900 elever lämnade grundskolan 2024 utan behörighet till gymnasiet.^{11, 12}

Störst utslagning är det i gruppen nyanlända pojkar som kommer från studiesvaga hem och som är bosatta i en bruksort på landsbygden. Utslagningen är också större bland elever vars föräldrar har kortare utbildning. Lägst är utslagningen bland flickor som är födda i Sverige, som har föräldrar med akademisk utbildning och som bor i en pendlingskommun nära storstad såsom Vellinge och Tyresö.¹³

Andelen elever som får underkänt betyg skiljer sig mellan olika ämnen i grundskolan. Siffror från skolverket visar bland annat att 78 procent av de som saknade behörighet till gymnasiet hade underkänt i matematik, 47 procent i engelska, 39 procent i svenska och 9 procent i svenska som andraspråk.¹⁴

Elever med NPF, de som blir mobbade och de som lider av psykisk ohälsa slås också ut i större utsträckning. Siffror visar bland annat att nästan hälften av dem med NPF riskerade att inte klara kunskapskraven i matematik, svenska och engelska då de inte fått den anpassade utbildning de behövde. Nittiofem procent av elever på autismspektrat saknade godkända betyg i ett eller flera av ämnena svenska, engelska och matematik.¹⁵ Det är även dubbelt så vanligt att gå ut grundskolan med ofullständiga betyg om man blivit utsatt för mobbning och kränkningar.

Faktorer som påverkar utslagningen

I detta kapitel beskrivs de tre faktorer som förklarar den stora utslagningen:

1. Stöttning av elever
2. Skolsystemets utformning
3. Lärares förutsättningar

I varje avsnitt beskrivs ett antal delförklaringar som är särskilt viktiga i sammanhanget.

Stöttning av elever

Alla elever behöver stöttning för att lära sig och ta till sig nya kunskaper. Men behovet varierar från elev till elev. Vissa är lär sig mer själva medan andra har större behov av lärarens hjälp.

Skolan har ett viktigt kompensatoriskt uppdrag i att uppväga skillnader i elevers förutsättningar att klara skolan. Enligt en rapport från Sveriges Lärare har skolans kompensatoriska uppdrag blivit allt svårare på senare år.¹⁶ Skillnaderna mellan olika elevers förutsättningar har vuxit kraftigt och skolan har fått sämre möjligheter att hjälpa dem. Resultatet: Eleverna rustas inte med tillräckliga kunskaper och får allt svårare att klara skolan.

Huvudanledningen till att skolan misslyckas med sitt kompensatoriska uppdrag är att eleverna inte får den stöttning de behöver, enligt statistik från Skolinspektionen.¹⁷ Stöttningsen kommer ofta för sent eller är otillräcklig, trots att skolan i många fall har kartlagt vilka behov som finns. Detta drabbar såväl den enskilda eleven som klassen i stort. När elever med svårigheter inte får rätt stöd direkt tar det mycket av lärarnas tid. För elever som får veta att deras insats inte räcker, kan motivation till att plugga bli begränsad. Och det påverkar alla i klassen.

I detta avsnitt beskrivs vilka elever som har särskilda behov av extra stöd, nämligen elever med hög frånvaro, elever med NPF och elever med bristande svenskakunskaper. Därefter förklaras hur skolan misslyckas med att ge dem den stöttning de behöver och har rätt till.

Elever med problematisk frånvaro får inte det stöd de behöver

En grupp som i större utsträckning än andra slås ut i skolan är de elever som under skoltiden uppvisat problematisk frånvaro, exempelvis skolk, skolvägran eller olovlig frånvaro.^a Problematisk frånvaro riskerar inte bara att medföra konsekvenser för elevens kunskapsutveckling.¹⁸ Den kan även ha negativa konsekvenser för elevens sociala utveckling, framförallt i yngre åldrar.

Forskning visar att skolfrånvaro föder skolfrånvaro och kryper allt längre ner i åldrarna.¹⁹ Ju längre en elev varit borta från skolan desto högre blir tröskeln för att hen ska orka ta steget tillbaka.²⁰ Skolan behöver vara vaksam på orossignaler för att kunna ge nödvändigt stöd så tidigt som möjligt. Ju tidigare skolan reagerar på problematisk skolfrånvaro, desto större möjligheter att eleven kan fullgöra sin utbildning.

Det mest effektiva sättet att förhindra långvarig frånvaro är att skapa en god och stimulerande skolmiljö och erbjuda strukturerat stöd. Lärarna saknar dock ofta kunskaper om detta och deras verktyg är ofta få.²¹

Det finns flera orsaker till problematisk skolfrånvaro. Ofta handlar det om att man känner sig otrygg och utanför. Ibland kan det vara svårigheter hemma som till exempel ett syskon som har allvarlig sjukdom eller konflikter mellan föräldrarna. Ungdomar med NPF-diagnoser är också överrepresenterade. När problem uppstår på flera områden samtidigt växer risken att eleven stannar hemma. Svensk skola förmår inte att ta hand om dessa elever och skapa förutsättningar för dem att lyckas.

Elever med NPF får inte den stöttning de behöver

Skollagen är tydlig med att alla elever har rätt till vägledning och stimulans för att nå kunskapsmålen. Trots det var brister i särskilt stöd den vanligaste orsaken till skolanmälningar 2023.

I varje skolklass finns statistiskt sett två till tre elever med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF).²² För vissa av dessa elever krävs särskilt stöd av läraren. För andra räcker det med mindre anpassningar i form av längre provtid eller möjlighet att sitta ostört.

Stödet skiljer sig också åt mellan flickor och pojkar. Barnombudsmannen visar exempelvis att färre flickor än pojkar får stöd i form av åtgärdsprogram för särskilda insatser. Flickor med NPF fångas upp senare, vilket i sin tur medför att flickor får behandling för sent.²³ En orsak till att flickor fångas upp senare är bristande evidens. Forskningsstudier har i första hand utgått från pojkar och pojkars beteende.²⁴

En annan orsak är att skolor och lärare har för lite kunskap och verktyg för att ge det stöd som behövs. Det gäller även för barn utan diagnos. Det leder ofta till att stödet sätts in vid fel tillfälle, blir bristfälligt eller uteblir helt och hållet, även för pojkar.²⁵ Att det dessutom ofta krävs diagnos för att sätta in stöd har

---

a) Det behöver inte vara avgörande om frånvaron är giltig eller ogiltig – även en elev som på grund av exempelvis långvarig sjukdom har giltig frånvaro kan ha svårt att uppnå målen med utbildningen och behöva stöd från skolan.

också visat sig leda till överdiagnostisering och långa köer i vården. Om en elev har behov av stöttning ska det inte vänta tills en diagnos har getts. Stödet måste sättas in oavsett.

Elever med bristande svenskkunskaper får inte det stöd de behöver

Andelen elever utan godkända betyg är som störst bland nyanlända invandrare och elever med bristande språklig förmåga. Svenska som andraspråk är exempelvis det ämne som den största andelen elever (27,4 procent) fick underkänt betyg i vårterminen 2023.

Bristande språklig förmåga medför inte bara att dörren stängs för den som vill plugga vidare i gymnasiet eller på högskola. Den som inte behärskar språket får också svårare att skapa goda relationer, ta till sig av instruktioner, tillgodose sig den övriga undervisningen och integreras i samhället.²⁶ Sveriges försämrade PISA-resultat bedöms till stor del bero på att det finns fler utrikesfödda elever än tidigare och det faktum att de inte integrerats och lärt sig det svenska språket tillräckligt väl, enligt regeringens produktivitetskommission.²⁷

Dessutom menar bland annat Sahlgren (2023) att den växande andelen utrikes födda har bidragit till att skolans förutsättningar att klara sitt kompensatoriska uppdrag blivit betydligt svårare.²⁸ För att utslagningen ska minska behövs ökat stöd och resurser till dessa elever, och att de rustas med rätt kunskaper och förmågor.

Skolan kartlägger elevers behov men följer inte upp med insatser:

Idag använder skolor en mängd olika kartläggningsverktyg för att identifiera inom vilka områden och i vilken utsträckning eleverna behöver stöttning.²⁹ Problemet idag är att de behov som fångas upp i kartläggningarna sällan möts upp med de insatser som krävs. Elever som är särskilt begåvade fångas inte heller upp i kartläggningarna. Skolinspektionen har funnit allvarliga brister när det kommer till de uppföljningar som görs.³⁰ När elever inte kommer igång med sin läsning, har svag läsförståelse eller uppvisar inlärningssvårigheter i matematiken borde den rimliga lösningen vara att skolan ger stöd och utformar undervisningen utifrån det eleverna behöver öva mer på. Skolinspektionen menar bland annat att insatserna ofta sätts in för sent eller i en för liten utsträckning. Dessutom säger elevens vårdnadshavare inte sällan nej till stödinsatser.

Vilket stöd en elev har rätt till och vilka konsekvenser det får om det uteblir är dessutom inte tillräckligt tydligt definierat i Skollagen. I de flesta fall leder detta till att eleverna inte får en undervisning som är utformad utifrån deras förutsättningar och mål. I värsta fall leder detta till att eleverna inte får det stöd de behöver för att kunna ta sig vidare till nästa utbildningsnivå och klara av den undervisning som tillhandahålls där. Dörren stängs med andra ord för vidare studier. Kostnaderna för eleverna är stora medan konsekvenserna för skolorna är få.

Skolsystemets utformning

Det svenska skolsystemet är idag uppbyggt på ett sätt som systematiskt slår ut tusentals elever från skolan, år efter år. Oavsett hur mycket pengar vi lägger på skolan, hur många lärare vi anställer eller hur effektiva stödverktygen blir kommer utslagningen alltid att vara stor på grund av hur skolsystemet är uppbyggt.

Det handlar dels om ett bakåtvänt betygssystem som gör att de som inte får minst betyget E i kärnämnen svenska, engelska och matte (plus fem ytterligare ämnen) inte får gå vidare från grundskolan till gymnasiet. Dels handlar det om att skolsystemet är tolerant mot oseriösa huvudmän som premierar vinst framför kvalitet. Dessutom missgynnar skolsystemet skolor som tar emot elever med störst behov och utmaningar. Tillsammans skapar dessa faktorer en stor skillnad i skolors förutsättningar att tillgodose varje elevs behov och i förlängningen att ge dem en god chans i livet.

Skolsystemet gynnar dåliga skolor och oseriösa huvudmän:

Fristående skolor stärker i grunden den svenska skolan. Skolsystemet skapar dock få ekonomiska incitament för skolor och huvudmän att minska utslagningen. Tvärtom, skapar det ekonomiska incitament att maximera vinstuttag genom att snedvrیدا elevunderlaget och anställa obehöriga lärare.

Även om den absoluta majoriteten av skolorna har elevernas bästa för ögonen och arbetar för att alla elever ska nå kunskapskraven, så skapar dessa incitamentsstrukturer kryphål för huvudmän att i olika grad utnyttja systemet. Konsekvensen blir att skattebetalarnas pengar många gånger inte går till klassrummet, där resurserna behövs. Dessutom tvingar det fram ett enormt övervakningssystem för att kontrollera skolorna, vilket bakbinder lärare och rektorer och skapar en stor och onödig administrationsbörda för skolorna, vilket särskilt drabbar mindre skolor.^b

Utslagningen är delvis en konsekvens av det svenska skolsystemet. Det är utformat så att resurserna inte går dit där de behövs som mest. Friskolor och kommunala skolor får nästintill samma ersättning även om kommuner enligt skollagen har ett ansvar för alla elever i kommunen, vilket den enskilda huvudmannen inte har.³¹

Friskolor kan tacka nej till elever, vilket gör att de kan optimera elevunderlaget och anpassa det för att minska utgifterna. Kommuner behöver ständigt luft i systemet för att ha kapacitet att ta emot nya elever. Utöver detta innebär även den likvärdiga ersättningen att en ökad kostnad hos en kommunal skola automatiskt leder till högre ersättning för en fristående.

Ett exempel i sammanhanget är när en elev byter skola från en kommunal till en fristående skola. Inte bara innebär det att ersättningen för eleven i fråga flyttas över till den fristående skolan. Då kostnaderna för en skola till stor del

---

b) Detta gäller både för friskolor och kommunala skolor.

är fasta innebär det att den genomsnittliga kostnaden för eleverna ökar.^c Den fristående skolan får då en högre ersättning per elev utan att deras kostnader har ökat.

Skolsystemet bidrar även till tydliga incitament att hålla nere kvalitén i undervisningen. Ett sådant exempel är att det är mycket billigare att anställa obehöriga lärare än behöriga. Även om det finns duktiga obehöriga lärare försämrar detta kvalitén och förutsättningarna för att ge varje barn och elev bra undervisning.³² Framförallt i förskolan och grundskolan är detta vanligt.³³

För att utslagningen ska kunna minska behövs det starkare incitament för att ge varje elev den stöttning de behöver. Alla elever ska mötas av höga förväntningar. Incitamenten kan inte vara utformade på ett sätt som uppmuntrar till nedskärningar, högre vinster, försämrad kvalitet och att skolaktörer drar sig från att bedriva verksamhet där behoven är som störst.

Betygssystemet – ett system som dömer utifrån elevens svagaste sida

Betygssystemet är en viktig bakomliggande orsak till den stora utslagningen i svensk skola. Betygskriterierna sätter höga krav på analys och teoretisk förmåga redan vid lägsta godkända betyg. Samtidigt är det ett krav att ha godkänt i alla kärnämnen samt fem ytterligare ämnen för att gå vidare från grundskolan till nästa nivå i utbildningssystemet. Detta leder per automatik till en stor utslagning.

Studier, exempelvis Lindblad m.fl. (2018), har visat att en stor grupp elever, cirka tio procent, inte har de kognitiva förutsättningarna eller mognaden för att nå betyget E som det ser ut idag.³⁴ För ett godkänt betyg i dag krävs att eleven kan, förutom att lära sig fakta och tillämpa sina kunskaper, också behöver klara av att värdera resultat och dra slutsatser. Det är färdigheter som endast krävdes för de högre betygen i det tidigare 1–5-betygssystemet. När du inte ett E räknas inte dina insatser i skolan alls.

Sveriges betygssystem är unikt ur ett internationellt perspektiv. Detta framförallt då betygen är avgörande för att komma till nästa nivå i utbildningssystemet. Det finns inget forskningsmässigt stöd för att det system vi har i Sverige, med ett särskilt krav på ett visst antal godkända betyg för att ta sig vidare från grundskolan, är av avgörande betydelse om en elev kan tillgodose sig undervisningen på gymnasiet eller etablera sig på arbetsmarknaden.

I andra jämförbara länder finns inte någon sådan gräns. I Estland används exempelvis inte betyg som grund för att ta sig in på gymnasiet och i Norge kan en elev inte få underkänt betyg utan bedöms på en skala mellan 1 och 5. Trots detta ligger både Norge och Estland bättre till i 2022 års PISA-mätning.³⁵

Ett ytterligare problem med det svenska betygssystemet är att alla delar av kunskapskraven måste vara uppfyllda för att eleven ska få betyget E. Det betyder att elever som presterar runt betyget E bedöms utifrån sin svagaste prestation.³⁶ Övriga elever betygsätts utifrån en sammanvägd bedömning. Det är inget rimligt system.

---

c) En klass med 23 elever kostar exempelvis lika mycket som en klass med 24 elever.

Dessutom upplever både elever och lärare att kunskapskraven är otydliga. Lärarna tolkar dem olika, med resultatet att betygssättningen ibland inte uppfattas som rättvis eller korrekt. Forskning, däribland Löfgren m.fl. (2021), visar att detta drabbar svagpresterande elever främst. När ens betyg bedöms utifrån ens svagaste sida bekräftar det att de inte lyckas, vilket skapar lägre incitament att anstränga sig mer och att delta aktivt i undervisningen.³⁷ Dessutom, menar Löfgren m.fl., medför det ett stort lidande för den enskilde.

Sammantaget är det svenska betygssystemet utformat så att elever som saknar förutsättningar att nå kunskapskraven missgynnas, stängs ute och utsätts för mycket hög press. Konsekvenserna blir att utsikterna för att kunna etablera sig på arbetsmarknaden, delta i samhället och göra en livsresa blir mycket svårare för den enskilda eleven. Konsekvenserna blir också stora för Sverige som stort med ett ökat utanförskap, ökade svårigheter för företag att hitta rätt kompetens och växande sociala klyftor i samhället.

Lärares förutsättningar

Många lärare saknar förutsättningarna som krävs för att ge varje elev chansen att lyckas i skolan, och därmed i livet. Konsekvensen blir att eleverna inte rustas med tillräckliga kunskaper och får det svårare att klara skolan. I resterande avsnitt kommer vi fokusera på fyra faktorer som hämmat lärarnas förutsättningar att ge varje elev chansen. I sammanhanget handlar det bland annat om stök, våld och ordningsproblem i skolan, bristfällig lärarutbildning, möjligheter till kompetensutveckling och styrning utan stöd i forskning och evidens.

Det är för mycket stök, våld och ordningsproblem i skolan

Bråk, slagsmål, skrik, elever som byter platser eller hoppar upp på borden, skötsamma elever placeras som "krockkuddar" mellan stökiga – det är vardag för många lärare i skolan idag.

Enligt en undersökning Verian gjort på uppdrag av SVT, uppger 69 procent av mellanstadieeleverna att de varje vecka har svårt att koncentrera sig, på grund av stök i klassrummet. 24 procent tycker till och med att det är svårt varje dag.³⁸ Detta gör också att många elever upplever att de är otrygga och stannar hemma från skolan.

Var tredje lärare i grundskolan anser att stor del av deras undervisningstid upptas av att hålla ordning i klassrummet.³⁹ Konsekvenserna blir att eleverna inte lär sig det som de ska och inte uppnår kunskapskraven. Utslagningen växer som följd. Ordningsproblem påverkar även lärarnas arbetsmiljö negativt, vilket enligt rapportering i Vi lärare gör att lärare till och med ger upp sitt yrke.⁴⁰

Störst är problemen på skolor i socioekonomiskt svagare områden. Det är ett allvarligt problem inte minst då eleverna på dessa skolor i regel har ett större behov av stöttning och extra anpassning. Ordningsproblemen tenderar därför att leda till en ond spiral där våld och stök leder till färre lärare och mindre

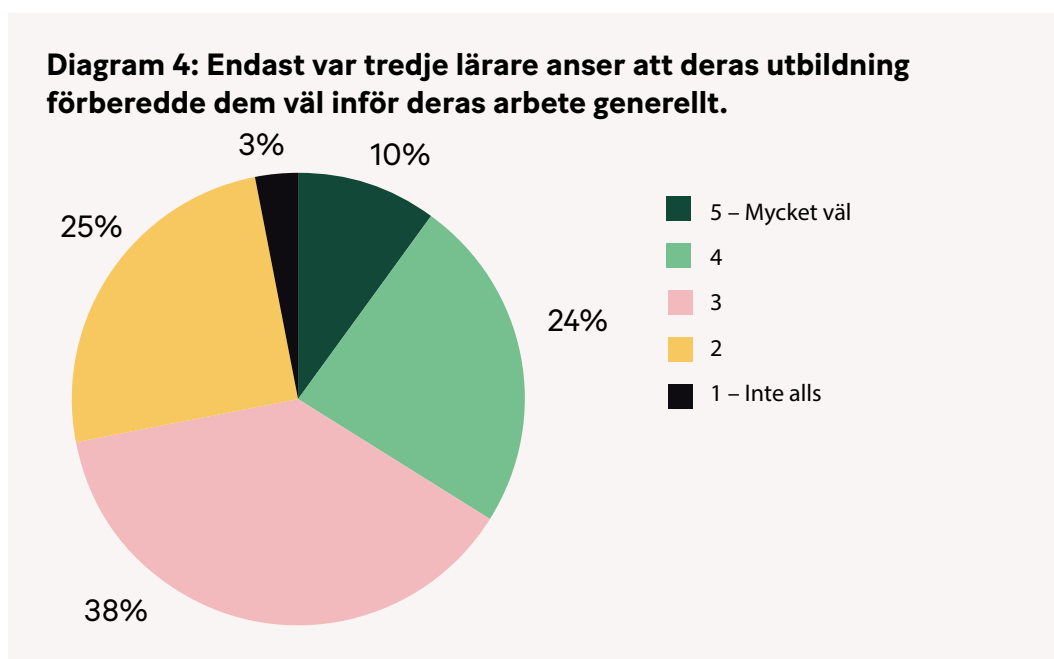

stöttning som i sin tur leder till ännu större ordningsproblem.⁴¹

Orsakerna till ordningsproblemen är flera. Bland annat handlar det om att klasserna är för stora, att lärmiljön inte är anpassad efter elevernas behov och att stödpersonalen inte sällan saknar rätt utbildning. Att betygssystemet bedömer utifrån elevens svagaste sida betyder också att det många gånger i praktiken blir irrelevant för lågpresterande elever att delta i undervisningen, vilket förstärker risken för stök.⁴²

Läroutbildningen är för dålig

En bidragande orsak till att elever idag inte lär sig tillräckligt i skolan är att läroutbildningen inte rustat lärarna med tillräckliga kunskaper. I en enkätstudie från Svenskt Näringsliv från 2024 ansåg endast en tredjedel av de nyutexaminerade grundskolelärarna att utbildningen rustat dem för sitt yrke.

Extra allvarligt är läget inom områdena läsning och skrivande där 40 procent av de som svarade ansåg att läroutbildningen inte har rustat dem för yrket.⁴³ Studier visar även att många blivande matematiklärare i grundskolan har begränsade kunskaper om bråk.⁴⁴ Till detta har även den verksamhetsförlagda utbildningen (VFU) kritiserats för att vara begränsad och otillräcklig och att lärostudenterna får lära sig alldeles för lite didaktik.⁴⁵

Sammantaget bidrar detta till att det tar flera år för en lärare att lära sig att undervisa i ett klassrum och ge varje elev den stöttning som de behöver för att nå sin fulla potential.

Lärare får för lite kompetensutveckling, särskilt de obehöriga

Läraren är allra viktigast för elevens kunskapsinhämtning och utveckling, nyckeln för att stärka undervisningens kvalitet och för att eleverna ska vilja lära sig mer. En läroares ämneskunskaper och pedagogiska kompetens har stor

betydelse för att varje elev ska kunna utvecklas, känna engagemang och nå kunskapsmålen. Det måste lärare få återkommande kompetensutveckling för under hela arbetslivet.

En grupp som dock ofta utesluts från ekvationen är de obehöriga lärarna. De utgör cirka 30 procent av de undervisande lärarna i grundskolan och 15 procent i gymnasieskolan.⁴⁶ Andelen är något högre på friskolor än på kommunala skolor.⁴⁷

En stor andel obehöriga lärare saknar eftergymnasiala studier, andra saknar enbart enstaka poäng för att ta ut sin lärarexamen eller är behöriga inom fel ämne/årskurs. Som konsekvens skiljer det sig också åt vilket utbildningsbehov de har.

När möjligheterna till fortbildning är mer eller mindre begränsade för obehöriga lärare skapas en strukturell kompetensbrist helt i onödan. Detta gör att obehöriga lärare i större utsträckning känner att de inte kan genomföra sitt jobb och att elever får sämre undervisning. Inte minst drabbar detta de svagaste eleverna som har störst behov av lärarens stöd.

Styrning utan stöd i forskning och evidens

Idag lägger sig politiker alltför mycket i vad som ska och inte ska göras i klassrummet och ofta utan att ha stöd i vare sig forskning eller evidens. En orsak till det är att skolverket inte skiljer på ny forskning och den samlade vetenskapen om kunskapsläget.⁴⁸ Detta gör att det både införs nya metoder som har bristande stöd i forskningen och sätts stopp för andra som egentligen har vetenskapligt stöd.

En annan orsak är att såväl kommunpolitiker som ministrar på utbildningsdepartementet, ofta baserat på magkänsla eller populism, vill in i klassrummen och styra. Över 60 procent av lärarna anser att politiska beslut på riksdags- och kommunnivå i låg grad följer skollagens krav på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.⁴⁹ Det gör att professionen bakbinds och att undervisningen brister.

Ett ytterligare hinder är att det genomförs mycket få återkommande mätningar över elevernas kunskaper.⁵⁰ Internationella kunskapsmätningar som Pisa, Pirls och Timss fyller en viktig funktion, men eleverna måste kunna lita på att de är rättvisande. Samma kritik kan även riktas mot de nationella proven och betygskriterierna i stort. Det försvårar en datastyrd skola med kunskap och evidens i centrum och politiska beslut som har sin grund i vetenskap och forskning. Detta gör att undervisningen inte sällan brister och att lärarna inte rustas med de verktyg som behövs för att ge varje elev chansen att nå sin fulla potential.

Regeringens politik skapar en större utslagning

Politikens största misstag på skolområdet är att vi sedan 1990-talet har tillåtit hundratusentals elever att lämna skolan utan fullständiga betyg. Det har fått stora konsekvenser för den enskilda eleven men också för samhället i stort. Utanförskapet har ökat, kompetensbristen förvärrats och möjligheterna till livsresor har begränsats.

I Tidöavtalet påstås skolan vara ett prioriterat politikområde. Men lösningarna för att minska den stora utslagningen har lyst med sin frånvaro. På många sätt har Tidöpartiernas politik till och med förvärrat utslagningen. Lärare tvingas exempelvis att vara administratörer och bakbinds av regeringens styrning i klassrummet. Samtidigt tvingas skolor till nedskärningar som har gjort att stödinsatser uteblivit.^d Regeringen håller också fast i ett vedervärdigt betygssystem.

Centerpartiets bild av skolan skiljer sig åt från andra partier.

Sverigedemokraterna vill ta tillbaka skolan till 1960-talet och Liberalerna och Socialdemokraterna vill tillbaka till när skolan styrdes från Stockholm. Centerpartiet vill framåt. Vi kan inte lösa dagens problem med gårdagens lösningar. Inte bara är skolresultaten i genomsnitt bättre idag än vad de var på 1960-talet. Elevsammansättningen är idag också radikalt annorlunda vilket kräver nya politiska lösningar. Idag är exempelvis skillnaderna i elevers olika förutsättningar mycket större än vad de var för bara 30 år sedan. Allt fler barn och unga har exempelvis en NPF-diagnos eller talar inte svenska i hemmet. Dagens problem löses inte av naivitet eller nostalgi, utan av resurser och reformer.

Svensk skola levererar ofta bra. Men den levererar också en enorm utslagning. Särskilt för de som är födda utomlands, som bor i glesbygd eller som behöver extra stöd. Det måste få ett slut. Lärarna måste få de förutsättningar som krävs för att göra sitt jobb. Varenda elev måste få den stöttning de behöver för att nå sin fulla potential. Och skolsystemet måste reformeras så alla barn och unga får chansen att lyckas. För det krävs en annan regering och en ny politik. En politik som sätter eleven i första rummet, som utgår från skolans lokala förutsättningar och som har tilltro till att läraren själv kan bestämma över sin egen undervisning.

---

d) 2024 fanns det till exempel 167 riktade statsbidrag. Se utredningen "Statens ansvar för skolan – ett besluts- och kunskapsunderlag" (2022) som diskuterar de utmaningar som statsbidragen skapar, inte minst för små kommuner.

Källor

- 1) Skolverket (2024) "Slutbetyg i grundskolan Våren 2024" Publicerad: 2024-09-26 Finns tillgänglig via: <https://www.skolverket.se/getFile?file=13149>
- 2) Skolverket (2023) "Betyg och studieresultat i gymnasieskolan år 2023" Finns tillgängligt via: <https://www.skolverket.se/download/18.24463e0518b-fea357e144/1700836581311/pdf12198.pdf>
- 3) Egna beräkningar
- 4) Egna beräkningar.
- 5) Skolverket (2024) "Slutbetyg i grundskolan Våren 2024" Publicerad: 2024-09-26 Finns tillgänglig via: <https://www.skolverket.se/getFile?file=13149>
- 6) Brottsförebyggande rådet BRÅ (2024) "Skolfaktorers betydelse för om ungdomar begår våldsbrott – En statistisk analys utifrån Skolundersökningen om brott" Finns tillgänglig via: <https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2023-06-08-skolfaktorers-betydelse-for-om-ungdomar-begar-valdsbrott.html>
- 7) Brottsförebyggande rådet BRÅ (2024) "Skolfaktorers betydelse för om ungdomar begår våldsbrott – En statistisk analys utifrån Skolundersökningen om brott" Finns tillgänglig via: <https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2023-06-08-skolfaktorers-betydelse-for-om-ungdomar-begar-valdsbrott.html>
- 8) Brottsförebyggande rådet BRÅ (2024) "Skolfaktorers betydelse för om ungdomar begår våldsbrott – En statistisk analys utifrån Skolundersökningen om brott" Finns tillgänglig via: <https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2023-06-08-skolfaktorers-betydelse-for-om-ungdomar-begar-valdsbrott.html>, Vi Lärare (2023) "Ny undersökning: Varannan lärare vill avskaffa betyget F" Publicerad 2023-05-29 Finns tillgänglig via: <https://www.vilarare.se/nyheter/betyg/stor-undersokning-varannan-larare-vill-avskaffa-betyget-f/>
- 9) Svenskt Näringsliv (2023) "Vem ska göra jobbet? Företagens kompetenslarm och kommunernas roll i att komma till rätta med kompetensbristen" Finns tillgänglig via: https://www.svensktnaringsliv.se/bilder_och_dokument/rapporter/5cfm15_vem_ska_gora_jobbetpdf_1199322.html/Vem_ska_gora_jobbet.pdf
- 10) Hök, Lena & Sanandaji, Nima (2023) "Samhällsförlusten av skolmisslyckande och värdet av att rädda fler i varje årskull" finns tillgänglig via: <https://mb.cision.com/Public/608/2289070/b443e665ed6d9570.pdf>
- 11) Skolverket (2024) "Slutbetyg i grundskolan Våren 2024" Publicerad: 2024-09-26 Finns tillgänglig via: <https://www.skolverket.se/getFile?file=13149>
- 12) Skolverket (2023) "Betyg och studieresultat i gymnasieskolan år 2023" Finns tillgängligt via: <https://www.skolverket.se/download/18.24463e0518b-fea357e144/1700836581311/pdf12198.pdf>
- 13) Riksdagens Utredningstjänst (2024) "Behörighet till gymnasieskolan", Riksdagens Utredningstjänst (2024b) "Geografiska skillnader när det gäller grundskola och förskola"
- 14) Skolverket (2024) "Slutbetyg i grundskolan Våren 2024" Publicerad: 2024-09-26 Finns tillgänglig via: <https://www.skolverket.se/getFile?file=13149>

- 15) Folkhälsomyndigheten (2024) "Skolstress, självrapporterade hälsobesvär och livstillfredsställelse bland skolbarn" Finns tillgänglig via: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/2beefd538da04c44be9964d2f0db73a4/skolstress-halsobesvar-livstillfredsstallelse-skolbarn-skolbarnshalsovanor.pdf>, Davidsson, Maria (2021) "Problematisk skolfrånvaro/hemmasittare" Publicerad: 2021-06-02 Finns tillgängligt via: <https://www.gu.se/gnc/problematisk-skolfranvarohemmasittare>, Stiftelsen Friends (2024) "Friendsrapporten 2024: Mobbning och skolprestation" Finns tillgänglig via: https://friends.se/uploads/2024/07/Friendsrapporten_2024_WEBB.pdf, Riksförbundet Attention (2024) "Attentions skolrapport 2024: För höga krav och för lite stöd" (Publicerad: 2024-08-27) Finns tillgänglig via: https://issuu.com/familjelyftet/docs/a4_rapport_skolenka_t_2024?fr=xKAE9_zU1NQ, Autism Sverige (u.å.) "Skolverkets statistik osynliggör elever med autism" Finns tillgänglig via: <https://www.autism.se/om-oss/press/pressmeddelanden/skolverkets-statistik-osynliggor-elever-med-autism/>
- 16) Sveriges Lärare (2023) "Ska alla elever få lyckas? – En undersökning av den svenska grundskolans förutsättningar och kompensatoriska förmåga" Finns tillgänglig via: <https://cdn.abicart.com/shop/ws21/49421/art11/199057511-1bb8df-SVLT1029-Ska-alla-elever-fa-lyckas-230206.pdf>
- 17) Skolinspektionen (2023) "Skolinspektionens årsrapport 2023" Finns tillgänglig via: <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/regeringsrapporter/arsrapport/arsrapport-2023/skolinspektionens-arsrapport-2023.pdf>
- 18) Nylander, Lotta (2023) "Kalla oss inte hemmasittare – nytt hopp får elever till skolan igen" Publicerad: 2023-02-14 Finns tillgänglig via: <https://www.forskning.se/2023/02/14/kalla-oss-inte-hemmasittare-nytt-hopp-far-elever-till-skolan-igen/>, Forsell, Tobias (2020) "Man är ju typ elev, fast på avstånd – problematisk skolfrånvaro ur elevens, föräldrars och skolpersonals perspektiv" Finns tillgänglig via: <https://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1510143/FULLTEXT01.pdf>
- 19) Nylander, Lotta (2023) "Kalla oss inte hemmasittare – nytt hopp får elever till skolan igen" Publicerad: 2023-02-14 Finns tillgänglig via: <https://www.forskning.se/2023/02/14/kalla-oss-inte-hemmasittare-nytt-hopp-far-elever-till-skolan-igen/>, Forsell, Tobias (2020) "Man är ju typ elev, fast på avstånd – problematisk skolfrånvaro ur elevens, föräldrars och skolpersonals perspektiv" Finns tillgänglig via: <https://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1510143/FULLTEXT01.pdf>
- 20) Nylander, Lotta (2023) "Kalla oss inte hemmasittare – nytt hopp får elever till skolan igen" Publicerad: 2023-02-14 Finns tillgänglig via: <https://www.forskning.se/2023/02/14/kalla-oss-inte-hemmasittare-nytt-hopp-far-elever-till-skolan-igen/>, Forsell, Tobias (2020) "Man är ju typ elev, fast på avstånd – problematisk skolfrånvaro ur elevens, föräldrars och skolpersonals perspektiv" Finns tillgänglig via: <https://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1510143/FULLTEXT01.pdf>
- 21) Karlberg, Martin & Persson, Sara (2017) "Problematisks skolfrånvaro – en forskningsöversikt" Finns tillgänglig via: <https://www.tidskriftenelevhalsa.se/4-2017/problematisk-skolfranvaro-en-forskningsoversikt>
- 22) Hjärnfonden (2019) "Alarmerande siffror om bristande särskilt stöd i skolan – politiken måste agera" Publicerad: 2019-07-02 Finns tillgänglig via: <https://www.hjarnfonden.se/2019/07/alarmerande-siffror-om-bristande-sarskilt-stod-i-skolan-politiken-maste-agera/>
- 23) Dagens arena (2016) "Sämre stöd för flickor med funktionsnedsättning" Publicerad: 2016-03-22 Finns tillgänglig via: <https://www.dagensarena.se/innehall/samre-stod-for-flickor-med-funktionsnedsattning/>
- 24) Tidskriften elevhälsa (2023) "Lång kamp för flickor med NPF" Finns tillgänglig via: <https://www.tidskriftenelevhalsa.se/3-2023/lang-kamp-flickor-med-npf>

- 25) Dagens arena (2023) "Särskilt stöd kommer ofta för sent" publicerat: 2023-06-01 Finns tillgänglig via: <https://www.dagensarena.se/innehall/sarskilt-stod-kommer-ofta-for-sent/>
- 26) Andershed, Anna-Karin & Andershed, Henrik (2019) "Risk- och skyddsfaktorer för normbrytande beteende bland unga: Att använda teori och forskning i praktiken" Finns tillgänglig via <https://oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:1372592/FULLTEXT01.pdf>
- 27) SOU 2024:29 (2024) "Goda möjligheter till ökat vällstånd" Publicerad: 2024-04-29 Finns tillgänglig via: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2024/04/sou-202429/>
- 28) Heller-Sahlgren, Gabriel (2023). "En av världens mest likvärdiga grundskolor" ECEPR Finns tillgänglig via: https://www.ecepr.org/wp-content/uploads/2023/06/En_likvardig_skola.pdf
- 29) Häglund, Kjell (2023) "Det som funkar för eleverna måste funka för skolan" publicerad i Vi lärare 2023-12-04 Finns tillgänglig via: <https://www.vilarare.se/specialpedagogik/kronika2/det-som-funkar-for-eleverna-maste-funka-for-skolan/> , SOU 2021:11 (2021) "Bättre möjligheter för elever att nå kunskapskraven" Publicerad: 2021-02-26 Finns tillgänglig via <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2021/02/sou-202111/>
- 30) Skolinspektionen (2024) "Garantin för tidiga stödinsatser" Publicerad: 2024-08-29 Finns tillgänglig via: <https://www.skolinspektionen.se/aktuellt/nyheter/brister-i-arbetet-med-garantin-for-tidiga-stodinsatser/>
- 31) Riksrevisionen (2022) "Skolpengen – effektivitet och konsekvenser" Finns tillgänglig via: https://www.riksrevisionen.se/download/18.54fa089181a1c0d0323dd43/1656417088024/RiR_2022_17_webb.pdf
- 32) Vi Lärare (2024) "Bötfäll dem som anställer obehöriga lärare" Publicerat: 2024-04-26 Finns tillgänglig via: <https://www.vilarare.se/nyheter/vi-larare-debatt/kravet-botfall-dem-som-anstaller-obehoriga-larare/>
- 33) Skolverket (2024) "Andelen behöriga lärare ökar" Publicerad: 2024-04-04 Finns tillgänglig via: <https://www.skolverket.se/om-oss/press/pressmeddelanden/pressmeddelanden/2024-04-04-andelen-behoriga-larare-okar>
- 34) Lindblad, Ida & Westerlund, Joakim & Gillberg, Christopher & Fernell, Elisabeth (2018) "Har alla barn i grundskolan förutsättningar att klara nya läroplanens krav?" Läkartidningen vol. 115 Finns tillgänglig via: <https://lakartidningen.se/wp-content/uploads/EditorialFiles/3L/%5bEY3L%5d/EY3L.pdf>
- 35) SOU2020:43 "Bygga, bedöma, betygssätta – betyg som bättre motsvarar elevernas kunskaper" Finns tillgänglig via <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2020/08/sou-202043/>
- 36) SOU 2020:43 (2020) "Bygga, bedöma, betygssätta – betyg som bättre motsvarar elevernas kunskaper" Publicerad: 2020-08-17 Finns tillgänglig via: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2020/08/sou-202043/>
- 37) Löfgren, Håkan & Alm, Fredrik & Markström, Ann-Marie & Hultén, Magnus (2021) "Betyg i årskurs 4: ett forskningsunderlag om bedömningspraktikerna på skolor som deltagit i försöksverksamhet med tidig betygssättning" Linköping Universitet Finns tillgänglig via: <https://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1545356/FULLTEXT01.pdf>
- 38) SVT (2024) "Stök och bråk i klassrummen – var fjärde elev störs varje dag" Publicerad: 2024-10-17 Finns tillgänglig via: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/stok-och-brak-i-klassrummen-var-fjarde-elev-stors-varje-dag>

- 39) Skolinspektionen (2024b) "Resultat Skolenkäten 2024" Publicerad: 2024-05-29 Finns tillgänglig via: <https://www.skolinspektionen.se/skolenkaten/resultat-fran-skolenkaten/resultat-skolenkaten-2024/>
- 40) Vi lärare (2019) "Otrygga arbetsmiljön på skolan får fler lärare att sluta: inte hållbart" Publicerad: 2019-05-20 Finns tillgänglig via: <https://www.vilarare.se/nyheter/intervju/otrygga-arbetsmiljon-pa-skolan-far-fler-larare-att-sluta-inte-hallbart/>
- 41) Vi lärare (2019) "Fackets larm: Spara inte på utsatta skolan" Publicerad: 2019-04-12 Finns tillgänglig via: <https://www.vilarare.se/nyheter/intervju/fackets-larm-spara-inte-pa-utsatta-skolan/>
- 42) Skolforskningsinstitutet (2020) "Främja studiero i klassrummet" Finns tillgänglig via: <https://www.skolfi.se/wp-content/uploads/2021/09/Fr%C3%A4mja-studiero-i-klassrummet-%E2%80%93-l%C3%A4rares-ledarskap-fulltext.pdf>
- 43) Svenskt näringsliv (2024) "Lärare: Lärarutbildningar ger dålig grund för yrkeslivet" Publicerad: 2024-08-26 Finns tillgänglig via: https://www.svensktnaringsliv.se/skolforum/larare-lararutbildningar-ger-dalig-grund-for-yrkeslivet_1218868.html
- 44) Tossavainen, Anna (2024) "Characterizing Prospective Elementary Teachers' Mathematical Knowledge for Teaching Fractions"
- 45) Gustavsson, Matilda & Hellström, Oskar (2017) "Hög kvaliteten så minskar avhoppen från lärarutbildningen" Publicerad: 2017-11-07 Finns tillgänglig via: https://www.gp.se/debatt/hoj-kvaliteten-sa-minskar-avhoppen-fran-lararutbildningen_db5bc1dd-38a4-453e-a86f-e9173bada190
- 46) Skolverket (2024b) "Andelen behöriga lärare ökar" Publicerad: 2024-04-04 Finns tillgänglig via: <https://www.skolverket.se/om-oss/press/pressmeddelanden/pressmeddelanden/2024-04-04-andelen-behoriga-larare-okar>
- 47) Skolverket (2024b) "Andelen behöriga lärare ökar" Publicerad: 2024-04-04 Finns tillgänglig via: <https://www.skolverket.se/om-oss/press/pressmeddelanden/pressmeddelanden/2024-04-04-andelen-behoriga-larare-okar>
- 48) Olsson, Emma (2024) "Riksrevisionen ska granska skolans myndigheter" Publicerad: 2024-09-05 i Vi Lärare Finns tillgänglig via: <https://www.vilarare.se/nyheter/skolverket/riksrevisionen-vill-granska-skolverket/>
- 49) Lärarstiftelsen (2024) "Resultat lärarundersökning 2024" Finns tillgänglig via: <https://lararstiftelsen.se/wp-content/uploads/Lararundersokning-vetenskaplig-grund-2024.pdf>
- 50) Svenskt näringsliv (2024) "Forskare: Så lite vet svenska lärare om hur bra deras elever faktiskt presterar" Publicerad: 2024-06-04 Finns tillgänglig via: https://www.svensktnaringsliv.se/skolforum/forskare-sa-lite-vet-svenska-larare-om-hur-bra-deras-elever-fakti_1216576.html

Diagram och tabeller

Diagram 1: Andel elever som saknar behörighet till gymnasieskolans yrkesprogram, flickor och pojkar, vårterminerna 2011–2024 Källa: Skolverket (2024) "Slutbetyg i grundskolan våren 2024" Finns tillgänglig via: <https://www.skolverket.se/getFile?file=13149>

Diagram 2: Andel elever som är behöriga till gymnasieskolans yrkesprogram, utifrån svensk och utländsk bakgrund, vårterminerna 2020-2024 Källa: Skolverket (2024) "Slutbetyg i grundskolan våren 2024" Finns tillgänglig via: <https://www.skolverket.se/getFile?file=13149>

Diagram 3: Andel elever som är behöriga till gymnasieskolans yrkesprogram, utifrån föräldrarnas utbildningsnivå, vårterminerna 2020-2024 Källa: Skolverket (2024) "Slutbetyg i grundskolan våren 2024" Finns tillgänglig via: <https://www.skolverket.se/getFile?file=13149>

Diagram 4: Endast var tredje lärare anser att deras utbildning förberedde dem väl inför deras arbete generellt. Källa: Svenskt näringsliv (2024) https://www.svenskt-naringsliv.se/bilder_och_dokument/ahpcme_presentation-21-augpdf_1218741.html/Presentation+21+aug.pdf

SAMHÄLLSANALYS

Maffians pengakran måste vridas åt

Av reformgruppen för trygghet och rättspolitik: Malin Björk (ordförande),
Rasmus Elfström, Abdulrahman Ibrahim Muhammed, Anton Li Nilsson,
Maria Björlin och Carina Lundgren.

EN SAMHÄLLSANALYS:

Maffians pengakran måste vridas åt

Av reformgruppen för trygghet och rättspolitik:
Malin Björk (ordförande), Rasmus Elfström,
Abdulrahman Ibrahim Muhammed, Anton Li
Nilsson, Maria Björlin och Carina Lundgren

Bakgrund

I Centerpartiets Sverige värnas individens fri- och rättigheter samtidigt som alla ska känna sig trygga såväl i hemmet som på offentlig plats. En livskraftig liberal demokrati vilar på ett välmående näringsliv, där företagare kan förverkliga sina idéer och samtidigt bidra till samhällsbygget. Och de skatteintäkter som människor med nit och flit bidragit med ska gå till offentlig verksamhet som bedrivs med medborgarnas bästa för ögonen. Tyvärr levererar Sverige idag inte fullt ut på det samhällskontraktet. Det kan vi aldrig acceptera.

För i vårt näringsliv finner vi företagaren som under sin prydliga kavaj döljer västen som tydligt visar lojalitet till mc-gänget. Om han tillåts fortsätta riskerar den schyssta företagaren att slås ut samtidigt som vi göder den värld som präglas av hot, utpressning och blodigt våld. Och vi har oseriösa och rent kriminella företagare som håvar in stora pengar på offentliga kontrakt, utan minsta tanke på att uppfylla sina förpliktelser. Om en 14-åring på ett HVB-hem, där samhället ansvarar för vården, far illa där är det illa nog. Om de offentliga medel som bekostar den vården hamnar i kriminellas fickor, då har samhället begått dubbelfel.

Sverige, som normalt förknippas med prestigefyllda topprankningar över levnadsstandard, jämställdhet och lyckoindex, har under senare år placerat sig i topp på en helt annan lista; den om antal skjutningar per capita i Europa. I bakgrunden har samtidigt något annat vuxit i omfattning – den svenska kriminella ekonomin. Och pengar ger makt. Ju mer kapitalstarka de kriminella nätverken blir, desto större våldskapital. Mer pengar ger större möjligheter att finansiera våldet, samtidigt som våldet blir en förutsättning för att bibehålla makten och härligheten. För att på allvar tvinga gängen på reträtt måste vi stänga pengakranarna, som alltför länge stått vidöppna.

Delar av den svenska kriminella miljön är dessutom välorganiserad och de kriminella har framgångsrikt breddat sina verksamheter på ett sätt vi inte tidigare sett i vårt land. De finns nu på insidan, hos myndigheter och banker, de knyter till sig personer med expertkunskap, som advokater och läkare och

de använder mutor och hot för att påverka strategiskt viktiga personer. Vi måste inse att det inte är några ostyriga gatugång vi har att bekämpa, vi har att möta ren och skär maffia.

Men hur kunde vi hamna här? Sverige sticker tyvärr inte bara ut när det kommer till skjutvapenvåld och sprängningar. Vi sticker även ut i hur öppna och tillgängliga många av våra register och personuppgifter är, något den organiserade brottsligheten inte varit sen att utnyttja. Och vi har byggt våra offentliga system och utbetalningar från dem på tillit. Myndigheter har utgått ifrån att de uppgifter du lämnar är korrekta och att du är behörig att lämna dem. Kontroller av sanningshalten i uppgifterna har ansetts överflödiga, ja nästan oförskämda.

Och i den globaliserade värld vi lever, där brottsligheten inte känner några gränser utan letar sig fram dit de bästa affärsmöjligheterna ges, är Sverige högintressant. Vi har en hög nivå på våra välfärdssystem och utbetalningar från det offentliga, samtidigt som vi ligger långt fram i digitaliseringen. Många lukrativa kriminella affärsupplägg kan nämligen utföras på distans, med den kriminella hjärnan bakom upplägget på mer än behörigt avstånd från Sverige.

Den här rapporten ger en rätt dyster bild av det svenska tillståndet. Men rätt använd kan insikterna om hur den organiserade brottsligheten i Sverige ser ut och arbetar bidra till att sprida ljus i det mörker som kriminalitetens framfart för med sig: För visst finns det mycket vi kan göra för att strypa maffians pengakran och trycka tillbaka våldet. En sådan här rapport kan såklart inte ge alla svar, men den ger underlag för en bredare diskussion om hur vi bäst stoppar dem som åderlåter våra välfärdssystem, som tjänar pengar på att lura våra äldre, som utnyttjar människor genom arbetslivskriminalitet och som skrupellöst sätter vapen i händerna på 14-åringar och skickar dem på morduppdrag.

Innehåll

Bakgrund	2
Den svenska maffian	5
Insiders medverkar till brott	5
Gömda bakom snygg företagsfasad	6
Kriminella företag slår ut seriösa aktörer	7
Stryp pengakranen i tid	8
Bedrägerier – en lukrativ affär	8
Narkotikan – stor omsättning men låg vinstmarginal	9
Bärförsäljning och sopor	10
Det svarta blir vitt	11
Kriminella samarbeten i ständig förändring	12
Skjutningar av unga utförare sticker ut	12
Olyckligt hopp i kurvan vid polisreformen	13
Bara i Sverige kan du googla dig till ditt offer	14
Människan blir handelsvara	15
Maffian åderlåter det offentliga Sverige	15
Kontroller för att värna tilliten	16
Slutnoter	18

Den svenska maffian

Så gott som dagligen kan vi läsa om skjutningar och sprängningar på olika håll i landet. Skjutvapenvåldet som brett ut sig i Sverige det senaste decenniet ligger på en avsevärt högre nivå än i resten av Europa och har kommit att kallas "Det svenska tillståndet", som en avskräckande beskrivning av den omfattande och grova kriminalitet som plågar oss.

Samtidigt, lite i skymundan av dessa rubriker, har den organiserade brottsligheten lyckats äta sig in i samhällskroppen. Mc-gäng och klaner som utpressar företagare, internationella nätverk som drar in storkovan på omfattande bedrägerier och sedan tvättar pengarna i fullt legala verksamheter, kriminella som gömmer sig bakom tjusiga företagsfasader och vinner feta offentliga kontrakt.

Och i en rad verksamheter upptäcks personer på insidan, som hjälper de kriminella. Det förekommer läckor hos både polisen¹ och domstolar², och inom Kriminalvården har antalet insiders tredubblats på bara ett par år³. De återfinns även i det privata näringslivet, där en pålitlig bankkontakt är rena högvinsten för den som vill gömma undan pengar och försöka dölja var de kommer ifrån. Att knyta till sig personer i kommunal verksamhet, som beslutar om markexploatering eller ger tillstånd för avfallshantering, är guld värt. Och nära band till expertisen är heller inte fel, som en legitimerad läkare, en apotekare eller en advokat.

När den organiserade brottsligheten påverkar vårt samhälle på djupet, då måste vi tala klarspråk om det vi ser: **maffia**. Den definitionen lyder; nätverk av kriminella organisationer som ägnar sig åt ekonomisk och annan brottslighet, ofta med inslag av laglig affärsverksamhet, där mutor, hot och infiltration av samhällsapparaten ingår. Och där ledarna håller sig långt ifrån våldet, gärna visar upp en legal fasad, och låter underhuggare sköta grovjobbet.⁴

För det vi ser är att de som utför skjutningar och sprängningar är allt yngre, personer som oftast befinner sig längst ut i kapillärerna i den organiserade brottslighetens blodomlopp. De får uppdrag av personer med betydligt mer makt och kapital, som förstas ser till att inte få krutstänk eller blod på sina händer. Men likväl är det de senare som är hjärtat i det kriminella blodomloppet och det är mot hjärtat vi måste sikta om vi som samhälle på allvar ska slå ut den grova organiserade brottslighet som etablerat sig i Sverige.

Insiders medverkar till brott

Nyligen genomfördes för första gången en granskning av landets hamnar och säkerheten i dem, efter uppvaknandet i och med Encrochat att en stor mängd illegala varor tas in i Sverige den vägen. Granskningen visar att flera av våra kommersiella hamnar utnyttjas av grov organiserad brottslighet, framför allt för att bedriva omfattande narkotikasmuggling. Men även illegala avfallstransporter sker den vägen.

Både lokala kriminella nätverk och mc-gäng visar sig framgångsrikt ha infiltrerat delar av våra kommersiella hamnar. Idag genomförs få kontroller av personer som arbetar i hamnar, något som möjliggör för personer kopplade till organiserad brottslighet att få tillgång till hamnarna genom anställning där.⁵ Ett färskt exempel är den man som i sitt arbete i Helsingborgs hamn hade tillgång till hamnens logistiksystem och som hjälpte en liga att smuggla in kokain i landet⁶.

Uppenbarligen har vi i en rad verksamheter anställda som bistår kriminella med råd och dåd. Alla gör det dock inte helt frivilligt, det förekommer även mer eller mindre uttalade hot mot strategiskt viktiga personer. Oavsett om det är frivilligt eller inte, dessa personer har kommit att kallas för möjliggörare. Vi får dock inte låta det begreppet leda tanken fel – ofta har vi att göra med personer som själva begår brott, som tagit emot mutor, som gjort dataintrång eller medverkat till penningtvätt. Och då är de gärningspersoner, ingenting annat, och ska förstås utredas och lagföras för sin inblandning.

Tyvärr har dessa möjliggörare inte tilldragit sig något större intresse från brottsbekämpande myndigheters sida. Ytterst få fall utreds närmare. Ofta är det arbetsgivaren som upptäcker att något inte stämmer och inleder en internutredning. Men en sådan är betydligt mer avgränsad än en brottsutredning, och därför saknas det många gånger information om vad som hänt och vilka som varit involverade. Detta är minst sagt olyckligt, eftersom dessa insiders kan ge de kriminella aktörerna ovärderlig information om hur de senare ska anpassa sig till t.ex. myndigheters kontroller. Dessutom har Brå nyligen konstaterat att vi troligen har ett större inslag av mutor och betalning till möjliggörare än vad vi tidigare trott.⁷

Gömnda bakom snygg företagsfasad

Vi i Sverige har legat i framkant med att få fram duktiga entreprenörer, med t.ex. start-up-bolag som snabbt vuxit och nått stor framgång. Denna entreprenöriella ådra återfinns även hos personer som använder den för att driva rent kriminella affärer. I takt med globalisering och digitalisering har allt fler insett att Sverige erbjuder bra villkor för den som vill få in grova pengar genom olika kriminella företagsupplägg. I vårt "högtillitssamhälle", med få eller till och med obefintliga kontroller från olika myndigheters sida, har det varit enkelt för den med kriminella avsikter att starta företag, driva företag eller att ta över bolag som egentligen skulle avvecklas.

80 procent av alla kriminella nätverk inom EU använder sig av bolag som brottsverktyg. En stor del av dessa startar inte egna bolag utan de köper tjänsten av bolagsförmedlare. Så kommer de kriminella över aktiebolag där verksamheten avvecklats men där bibehållna registreringar följer med, t.ex. godkännande för F-skatt, arbetsgivar- och momsregistrering samt bankkonto och kreditvärdighet. Allt ser alltså grönt ut för den som sedan granskar bolaget – trots att kriminella aktörer verkar i det. Bolagsförmedlare har identifierats i miljöer kring mc-gäng och i internationella momsbedrägerikaruseller.⁸

I en rapport från Stockholms handelskammare framgår att en tredjedel av personerna som polisen klassar som kriminella i Sverige har någon typ av företagsengagemang. Skillnaderna mellan olika typer av nätverk och gäng är dock stor. Bland personer som återfinns i gatugång och olika typer av kriminella nätverk är engagemanget lägre, 26–27 procent. De som framför allt använder bolag som brottsverktyg är mc-gängen och det som i rapporten benämns som maffia, där 41–42 procent av medlemmarna har ett företagsengagemang.⁹

Nyligen klubbade riksdagen igenom betänkandet Bolag och brott, som innehåller flera bra åtgärder.¹⁰ Men de räcker inte. Inget svar ges till exempel på hur sätta stopp för bolagsförmedlarna, som så frekvent används i kriminella upplägg. Nej, vi måste anstränga oss hårdare för att hindra den organiserade brottsligheten från att gömma sig bakom legala fasader. Det handlar rent faktiskt om att värna alla de hårt arbetande företagare som med sitt slit bidrar till att bygga ett tryggare Sverige

Kriminella företag slår ut seriösa aktörer

Idag bedriver kriminella nätverk affärsverksamhet i så stor skala att den påtagligt påverkar seriösa företag och deras möjligheter att överleva. Seriösa företag konkurrerar förstas inte på samma villkor som företag i gråzonen, som inte betalar sina skatter och avgifter, och har absolut inget att sätta emot när konkurrerande företag helt och hållet drivs i kriminella syften. Särskilt inte om man måste betala en särskild bot för att få lämnas ifred med sin verksamhet, vilket förekommer, inte minst i restaurangbranschen¹¹. I andra branscher är den osunda konkurrensen så utbredd att den hotar att helt slå ut de seriösa företagen.¹² Det är en djupt allvarlig situation, eftersom ett sunt företagande är grunden för ett rikare och bättre Sverige.

En rapport från Stockholms handelskammare från hösten 2024 visar att vart fjärde företag i Stockholms- och Uppsala-regionerna har erfarit konkurrens från kriminella företag. För dem är uppenbarligen hotet från kriminella aktörer reellt. Bland de företag som säger sig ha drabbats av "svart konkurrens" från kriminella aktörer har det i många fall handlat om ekobrott som bedrägerier, skattebrott, redovisningsbrott och penningtvätt. Men nästan lika många av företagarna har utsatts för konkurrerande företag som sysslar med arbetslivskriminalitet, dvs. använder sig av exempelvis svart arbetskraft eller lönedumpning.

Det här är en utveckling som måste ageras mot med kraft. Om de kriminella företagen får fortsätta hållas kommer det att slå ut seriösa näringsidkare och dessutom sprida sig till allt fler branscher. Dessutom kommer pengar fortsätta flöda till de som skjuter, spränger och hotar allas vår trygghet och frihet.

Stryp pengakranen i tid

Under senare år har ett par skarpa verktyg tillkommit i myndigheternas verktygslåda som gör att det nu går att rycka de kriminellas lyxprylar ur händerna på dem. Det är mycket välkommet. Via distansutmätning kan Kronofogdemyndigheten få hjälp av polisen att plocka den dyra klockan från en känd kriminell som på pappret saknar tillgångar men som har dragit på sig stora skulder. Och nyligen infördes verktyget självständigt förverkande, som gör det möjligt för polisen att beslagta kontanter eller lyxprylar från någon som saknar laglig inkomst och som inte kan ge någon godtagbar förklaring till de tjocka sedelbuntarna eller den dyra sportbilen.

Och det är ju bra att de som skryter med sina tillgångar bokstavligen kan få dem ryckta ur händerna. Men det är långt ifrån alla som exponerar sig så. Det går utmärkt att gömma undan stora tillgångar i länder med hög banksekretess. Och det är enkelt att bakom legitima företagsfasader gömma undan ansevliga summor. Nej, att ta pengarna från de kriminella räcker inte på långa vägar. Inte om vi på allvar ska komma till rätta med den grova brottslighet vi ser i vårt samhälle idag, där de som tjänar storkovan omsätter delar av inkomsterna i vapen och maktutövning. Det absolut viktigaste är att se till att pengarna aldrig hamnar i de kriminellas händer, eller ens är på väg in på deras bankkonton.

I en färsk rapport från Polismyndigheteten anges att den kriminella ekonomin under lång tid har förbisetts eller överskuggats av annan brottslighet såsom skjutningar och narkotikabrott.¹³ Det är förvånande läsning, eftersom ekonomisk vinning är en av de viktigaste drivkrafterna för organiserad brottslighet. Så det borde inte komma som någon överraskning att den kriminella ekonomin har vuxit i omfattning i takt med ökat våld på våra gator och torg.

I en myndighetsrapport från 2023 framgår att just den ekonomiska brottsligheten är ett av de största hoten från den organiserade brottsligheten mot vårt samhälle. Övriga hot är ökad infiltration och otillåten påverkan av samhällssektorer, att den brottsliga arenan blivit global och att brottsligheten sprider sig över hela landet och även angriper våra kommuner och regioner.¹⁴

Bedrägerier – en lukrativ affär

Att bedrägerier är en stor inkomstkälla för de kriminella nätverk som utför de våldsdåd vi ser på våra gator och torg är sedan flera år välkänt. I en rapport från Polismyndigheten 2021 konstateras att bedrägeribrotten framgångsrikt inbringar vinst till grupper inom organiserade kriminella miljöer och att det finns ett samband mellan bedrägeribrottsligheten och det grova våldet i kriminella miljöer.¹⁵ Och intäkterna därifrån har bara ökat. Under 2023 uppgick brottsvinsterna till 7,5 miljarder kronor, en ökning med hela 22 procent jämfört med året innan.

Men dessa siffror berättar inte hela sanningen. Det finns stora mörkertal, eftersom alla brott inte anmäls. Försäkringsbedrägerier polisanmäls ytterst sällan. I polisens statistik uppgick de till ynka 23 miljoner kronor år 2023, att jämföra med siffrorna från Svensk Försäkring samma år om mellan 3,5

och 7 miljarder kronor. Statistiken påverkas även av att företag som utsätts för bedrägerier ofta låter bli att polisanmäla – de tycker inte att det är värt besväret. Om mörkertalet räknas med uppskattas brottsvinsterna för bedrägerier till mellan 15 och 21 miljarder kronor år 2023.¹⁶ Så nog finns det grova pengar att tjäna genom att luras idag. Med låg risk både vad gäller upptäckt och uppkläring samt mycket hög vinstmarginal är det inte konstigt att våra kriminella nätverk i många år sett bedrägerier som en mer lockande verksamhet än narkotika. Och runt hörnet står AI-genererade röster och bilder till förfogande för att öka lönsamheten ytterligare.

Vi hör ofta talas om äldre som blivit offer för bedrägerierna. Men några som inte lika ofta uppmärksammas, trots att de är en mycket utsatt grupp, är landets företagare, framför allt de som driver mindre företag. En undersökning som branschorganisationen Företagarna lät göra hösten 2023 visade på ett växande problem med bedrägerier hos deras medlemmar. Där uppgav 4 av 10 företagare att de hade blivit utsatta för bedrägeri, de flesta hade drabbats flera gånger. Det rör sig om bluffmeddelanden, blufffakturor och att bli uppringd av någon som uppges vara från banken eller liknande. Det finns tyvärr företagare som säger sig vara oroliga för att svara i telefon om det är ett okänt nummer som ringer. Det säger sig självt att det då blir svårt att driva företag på ett effektivt och lönsamt sätt.

Narkotikan – stor omsättning men låg vinstmarginal

Narkotikan har länge varit en grundsten i den grova organiserade brottsligheten och har över tid utvecklats till en logistiskt och organisatoriskt avancerad verksamhet. Smugglingen till Sverige bedrivs numera i industriell skala och omfattar över 100 ton årligen.¹⁷ Den omfattande införseln sker främst genom legal godstrafik på ett sätt som indikerar både infiltration och stora ekonomiska muskler. Jämfört med annan kriminell ekonomisk verksamhet är dock narkotikahandlingen ingen stor vinstmaskin. Intäkterna måste ju återinvesteras i verksamheten i form av inköp, smuggling och distribution. Brottsvinsterna ligger på ca 2,8 miljarder kronor per år av den totala kriminella ekonomin om 100-150 miljarder kronor årligen.

Men narkotikahandeln fyller flera syften, utöver att generera intäkter. Verksamheten är också ett sätt att skapa och bibehålla kontroll över specifika geografiska områden, att rekrytera yngre, oftast redan utsatta, förmågor och att skapa karriärmöjligheter inom organisationen.

Samtidigt är narkotikans omfattande, och ofta ödesdigra, effekt på samhället uppenbar. Våld och misär följer i dess spår, och för individen är ett narkotikamissbruk en tragedi som slår sönder hälsa, ekonomi och familj. Samhällets svar på dessa problem har haltat och decennier av straffskärpningar har inte haft önskad effekt. Både den samlade erfarenheten och omfattande forskning visar att skärpta straff för att bekämpa narkotikans effekter ofta saknar precision för att hantera missbruksproblematiken. Samtidigt är kriminaliseringen av bruk och innehav ibland ett nödvändigt verktyg för polisen för att såväl

fånga upp unga på glid som att upptäcka systematisk och allvarlig kriminalitet. I en tid som kännetecknas av resursbrist i rättskedjan finns det dock skäl att ytterligare titta på effektiviteten av att polisen fortsatt ska lagföra kända missbrukare för ringa narkotikabrott. Resurserna måste riktas dit de behövs; att bekämpa, störa och förebygga den grova och våldsamma organiserade brottsligheten.

Bärförsäljning och sopor

Förutom storskaliga bedrägerier och narkotikahandel finns en rad andra illegala sätt att tjäna pengar. Det sker genom att via kriminella upplägg komma över olika former av stöd och bidrag från det offentliga, genom att driva företag utan att betala skatter och avgifter eller genom att handla med illegala varor. Såväl livsmedelsfusk som avfallsbrottslighet har blivit big business, något som uppmärksammats på sistone.

Det har visat sig att en ledargestalt i ett kriminellt nätverk, Ismail "Jordgubben" Abdo, även sysslat med affärer i livsmedelsbranschen, därav smeknamnet.¹⁸ Och hösten 2024 framträder företrädare för bolaget Think Pink i domstol, åtalade för att ha gjort grova pengar på att handla med avfall med ett brottsligt upplägg. Att avfallsbranschen är lukrativ har även kriminella organisationer som Hells Angels och Södertäljenätverket insett och utnyttjat.¹⁹ Vinsterna från avfallsbrottsligheten låg år 2023 på 6,1 miljarder kronor och från livsmedelsbedrägerierna på 9 miljarder kronor. Med sådana vinstmöjligheter finns det förstås skäl att bevaka sina intressen, så även med våld ifall det behövs.²⁰

Av den kriminella ekonomin om 100-150 miljarder kronor per år utgörs den överlägset största delen av svarta inkomster, 91 miljarder kronor. I den siffran göms allt ifrån mindre skattebrott i småföretaget till avancerade upplägg med bolag som drivs i rent kriminella syften, utan en tanke på att betala en enda skattekrona till staten. Här kan särskilt nämnas de lukrativa momsbedrägeri-karusellerna, som blåst svenska staten på runt 5 miljarder kronor på sistone.²¹ Och alla stora kriminella organisationer är med och delar på den feta kakan; Foxtrot, Hells Angels, Södertäljenätverket.²²

Och så har vi bidragsbrotten som år 2023 gav vinster på 8,2 miljarder kronor, en del brott av enklare karaktär, men även stora assistansbedrägerihärvor och andra direkta angrepp mot våra välfärdssystem. Ett sådant angrepp är att falskeligen tillskansa sig olika typer av föreningsbidrag från kommunen eller regionen. Ideell föreningsverksamhet är självklart viktigt att främja. Därför är det helt oacceptabelt när delar av den kakan (år 2019 omfattade utbetalningarna 7,6 miljarder kronor²³) går till personer som aldrig haft en tanke på att genomföra det som står i projektansökan.

Sedan har vi det tillfälliga coronastödet till företag som gav kriminella vinster om 4,8 miljarder kronor, något som visar på sårbarheten av den typen av stöd. En kvalificerad gissning är att vi så småningom kommer få siffror på hur

många skattekronor som går ner i de kriminellas fickor via fritidskortet, ett bidrag som flera myndigheter kraftigt varnat för att införa, just för att risken för fusk och rent kriminella upplägg är överhängande.

Siffror saknas förresten helt på det problem som flera stora idrottsförbund varnat för i många år: matchfixning. Enligt Svenska fotbollförbundet har en enskild spelare erbjudits ett par miljoner kronor för att medverka till matchfixning under en enda match. Och då finns förstås någon som skulle tjäna betydligt grövre pengar än så om spelaren hade medverkat. Med tanke på att det under en enda match i division 4 spelas för 13 miljoner kronor, förstår man att det finns mycket att vinna på att manipulera resultat så att det passar ens betting. Och i Svenska fotbollförbundets egna utredningar om misstänkta matchfixningar har man sett kopplingar till vissa kriminella nätverk.²⁴ Men polisen avvecklade för några år sedan sin aktionsgrupp mot idrottsrelaterat våld så några särskilda polisiära resurser läggs inte på att beivra den här typen av verksamhet.

Det svarta blir vitt

Varje år tvättas enorma summor i det svenska finansiella systemet. År 2019 uppskattades siffran till 130 miljarder kronor.²⁵ För att tvätta vinster från narkotikaförsäljning, storskaliga bedrägerier och annan vinstgivande brottslighet används en rad olika upplägg. Att sätta in större summor på konton hos spelbolag är ett sätt.²⁶ Ett annat är att köpa en bostadsrätt och lägga en stor del av insatsen kontant, för att sedan betala av det banklån som tagits genom att göra en rad större avbetalningar. Eller varför inte skapa skenanställningar och falska inkomstuppgifter i ett bolag och tvätta narkotikapengar den vägen? Och sedan använda dessa falska uppgifter för att få ut krediter från banken.²⁷ Ja, sätten att göra det på är oräkneliga om man bara har lite fantasi. Och extra hjälp på traven får den med de rätta kontakterna. Gärna en pålitlig bankman, mäklare eller revisor.

Att Ryssland och den övriga ryskspråkiga gemenskapen är högst involverad i den penningtvätt som sker i Sverige är högst oroväckande. Nätverk av hundratals företag används som brottsverktyg i avancerade penningtvättsupplägg där hundratals miljoner kronor förs via svenska banker utomlands. Företagen genererar även omfattande brottsvinster genom bedrägerier och andra grova ekobrott. Brottsuppläggen har det gemensamt att de har en bas bland den rysktalande organiserade brottsligheten. Det framgår av en färsk analys från Finanspolisen.²⁸

För att bekämpa den omfattande penningtvätten räcker det förstås inte att lagföra dem som utför det smutsiga jobbet. Än viktigare är att de aktörer som används för penningtvätt ser till att förhindra att deras verksamhet utnyttjas. Att lyckas med det är att arbeta brottsförebyggande på riktigt. Men då krävs stor medvetenhet i många branscher för att identifiera varningstecknen och agera i tid. Här behöver kunskap spridas på bred front.

Därutöver krävs en effektiv tillsyn. Så är tyvärr inte fallet idag, enligt en färsk rapport från Riksrevisionen. Den som idag vill tvätta sina kriminella intäkter vita stöter inte på särskilt stora hinder. Regeringens styrning av systemet för penningtvättstillsyn är svag och det följs heller inte upp om tillsynen verkligen bidrar till att begränsa de kriminellas möjligheter att tvätta pengar. Vi vet alltså idag inte ens om de myndigheter som är satta att sköta tillsynen har de befogenheter som krävs för att lyckas med sin uppgift.²⁹

Kriminella samarbeten i ständig förändring

Den kriminella arenan av idag är mångfacetterad och präglas av oväntade samarbeten och allianser, där lojaliteter snabbt kan skifta. Det finns t.ex. en allt större överlappning mellan mc-gängen och de s.k. förortsgängen, både vad gäller medlemskap och affärsförbindelser. Mc-gängen är särskilt aktiva i olika samarbeten och fungerar ofta som "bryggor" mellan kriminella miljöer. På så sätt delas information och utbyts tjänster.³⁰ Och internationella brottsyndikat kan samspela med nätverk, där man även kan blanda in experter som gömmer sig bakom legala fasader. Den gemensamma nämnaren för alla inblandade är avsikten att öka sitt kapital, i både pengar och makt.

Avancerad brottslighet som genererar enorma intäkter har det senaste decenniet expanderat kraftigt i Sverige. Men även om denna brottslighet tagit sig nya former och hittat nya lönsamma inkomstkällor är det inte fråga om något helt nytt fenomen. Mc-gängen är etablerade sedan flera decennier tillbaka och redan för 15 år sedan greps ensamglaren Mauritz Andersson med kokain värt fyra miljarder kronor i lasten. En narkotikasmuggling, där Jonas Falk, en för polisen välkänd figur, fanns bland de åtalade, men friades. Det som utspelade sig då ger dock fortfarande eko i Stockholm, när handgranater hittas i Gamla stan och det sprängs på Östermalm, i försöken att pressa en känd affärsman på stora pengar.³¹ Att det i samma härva väcks åtal mot en advokat och en företrädare i ett bolag som ska ha använts i utpressningsför sökandet åskådliggör hur den grova kriminaliteten idag kan se ut.³²

Skjutningar av unga utförare sticker ut

År 2023 dödades 53 personer i totalt 363 konstaterade fall av skjutningar i Sverige. Det kan jämföras med siffran 17 dödsskjutningar bara dryga decenniet tidigare, år 2011.³³ Men det är inte bara antalet dödsskjutningar som sticker ut. Det är även hur skjutningar och sprängningar går till. För idag riktas inte våldet bara mot rivaler i den kriminella världen. Även deras anhöriga hamnar i skottlinjen. Det kan rent faktiskt räcka med att du har samma efternamn som den angriparen vill åt, för att du ska väljas ut som offer. Den här typen av våld drabbar nu många som helt saknar koppling till kriminalitet, när skjutningar och sprängningar sker på allmän plats eller i bostadsområden där invånare har rätt att känna sig trygga. Det här bidrar till en känsla av otrygghet som sprider sig i vårt samhälle, nästan oavsett var i landet man bor.

De senaste årens våldsamma utveckling har dessutom fått oss att lägga ytterligare ett förfärligt begrepp till vår vokabulär: barnsoldater. En nyhet om att en skjutning eller sprängning har ägt rum följs nu inte sällan av information att polisen gripit en 15-åring, en 14-åring, en 13-åring på platsen. I takt med att straffen för grova brott har höjts för tonåringar som är straffmyndiga kan vi se en tendens att allt yngre personer anlitas som utförare. Unga människor som kan resa till brottsplatsen från en helt annan del av landet. I flera fall ungdomar som tidigare varit okända av polisen, som framför skärmen lockats av flashiga bilder, glorifierat våld och en, för en ung person, ansevärd summa för att utföra ett dåd. Och där gränslandet blir alltmer diffust mellan att vara förövare eller brottsoffer.³⁴ Det här händer idag i familjer där föräldrarna gjort allt i sin makt för att deras barn ska få stöd och hjälp i tid.³⁵ Trots föräldrarnas ansträngningar kan deras barn värvas som soldat att utföra uppdrag åt gängen. Samtidigt som uppdragsgivaren kan sitta på varmare breddgrader med en drink i ena handen och mobilen i den andra för att följa hur "lyckad" utgången blir.

Olyckligt hopp i kurvan vid polisreformen

Som nyss nämndes har dödsskjutningarna i Sverige ökat dramatiskt under det senaste decenniet. Den största ökningen skedde i mitten av 2010-talet, dvs samtidigt som polisen genomförde sin stora omorganisation. I en Brå-rapport kommenteras detta samband.³⁶ Bl.a. uttalar sig en polisanställd i Stockholm som menar att Vi [polisen] tappar kanske två år här, där de organiserar sig och där de [kriminella nätverken] rekryterar och tjänar en jäkla massa pengar, där de sen ser att de måste använda våld för att försvara sina kapital och sina områden. I samma rapport framgår av intervjuer med poliser att man i stort sett fick börja om på noll och bygga upp en ny organisation efter år 2015. Det konstateras att erfarenhet och kunskap gick till spillo och att det fick återverkningar på hur brottsligheten utvecklades under de närmsta åren efter omorganisationen.

Polisen måste självklart vara närvarande lokalt, oavsett om det är i en bruksort, en förort, i glesbygd eller i storstad. Det här är helt centralt för att lyckas i det brottsförebyggande arbetet. Men även för att lyckas i brottsbekämpningen, eftersom lokal polisenärvaro skapar både lokalkännedom och förtroende hos de boende i området, något som är avgörande för att nå framgång i brottsupplärning. Tyvärr har ambitionerna i den stora polisreformen, att sätta det lokala polisarbetet i centrum, inte lyckats. Det är beklämmande att endast 22 av 94 lokalpolisområden år 2023 levde upp till kravet på minst en polis per 5 000 invånare.³⁷

Även om Polismyndigheten alltsedan 2015 fått utökade resurser, fler verktyg och kämpat för att åter få på plats en fungerande organisation är upplärningen av brott fortfarande inte tillfredsställande. Det krävs nya insikter och en ny strategi för att möta det svenska tillståndet. Där fler myndigheter och aktörer arbetar mot de organiserade kriminella och sätter dit

fler brottslingar. Det gäller samtliga brott – från de grövre våldsbrotten men även för mängdbrottsligheten och då inte minst för den brottskategori som ökat lavinartat under det senaste decenniet: bedrägerierna.

Bara i Sverige kan du googla dig till ditt offer

Sverige är helt unikt i världen på ett område. Vi har en offentlighetsprincip, som vi med rätta är stolta över. I och med samhällets digitalisering har myndighetsbeslut och övriga handlingar blivit mer lättillgängliga än någonsin, och det är bra för såväl enskilda som för samhället och demokratin i stort. Men samtidigt har tillgängligheten gjort våra personuppgifter till ett av de viktigaste verktygen för kriminella nätverk.

En del av offentlighetsprincipen innebär nämligen att uppgifter om ålder, boende, inkomst, fordonsinnehav, bolagsengagemang, beskattad inkomst m.m. är helt tillgängliga för alla.

Och när allt fler sådana uppgifter, så som skett under de senaste åren, samlats och systematiserats i privata databaser, är det oerhört enkelt för den som vill kartlägga potentiella brottsoffer. Den möjligheten har varit en guldgruva för allt ifrån stöldligor som åkt runt på landsbygden och strategiskt plockat dyrbar GPS-utrustning ur lantbruksmaskiner, till storskaliga bedrägerier mot äldre och utpressningsliknande upplägg mot företagare. Denna öppenhet har även gjort det enkelt att i den kriminella miljön kartlägga rivaler och deras familjemedlemmar, samt vittnen och andra aktörer inom rättsväsendet. Så sprids oro och rädsla i samhället när du, oavsett var du bor, kan vakna av en knall och en skakning i huset, för att någon i samma portuppgång har "fel" efternamn. Eller för att en 13-åring har googlat fel, och blandat ihop dig med någon annan.

Till följd av hur vi tillämpar vår offentlighetsprincip har vi alltså gjort det betydligt mer lukrativt att begå grov brottslighet i Sverige än i andra länder i Europa. Lägg därtill att vi legat i framkant i användningen av digitala tjänster. Stora delar av bankernas verksamheter sker idag digitalt och därmed har risker förskjutits från bankerna till deras kunder. Förr måste bankrånare ta sig till ett bankkontor för att komma åt kundernas pengar – idag räcker det med en underskrift med bank-ID över telefon.

När den som så önskar kan få ut hela ditt personnummer blir systemet med bank-ID extra sårbart. För den förslagne är det inte svårt att kontakta offret och under samtalet se till att ladda ner ett bedrägligt bank-ID i offrets namn. Och sedan är det fritt fram att använda detta bedrägliga bank-ID till sådant som att teckna lån. Att bank-ID kommit att godtas som legitimation, trots att det inte finns något som visar vem som finns bakom detta ID, är en uppenbar sårbarhet i vårt samhälle.

Här har inte bankerna på ett tillfredsställande sätt mött riskerna med den nya digitala miljö de varit med och byggt upp – något vi ser i den kraftiga ökningen av antal bedrägerier. Rent faktiskt har bankerna, som vi gett förtroendet att

vaka över våra ekonomiska tillgångar, låtit bli att ta sitt fulla ansvar. Och på så sätt har även bankerna bidragit till att i Sverige skapa en stor pengakran rätt in i den grova kriminella miljön.

Människan blir handelsvara

Bygg, transport, städ och restaurang. Det är högriskbranscher för förekomst av arbetslivskriminalitet, ett begrepp som omfattar såväl skatteundandragande upplägg som utnyttjande av arbetskraft. I båda fallen tar förstas konkurrensen skada, och seriösa aktörer riskerar att slås ut. När det sker med offentliga medel bidrar stat och kommun till att dra undan mattan för de seriösa företagen. Lägg därtill att viss arbetslivskriminalitet är direkt kopplad till våldsbenägen kriminalitet³⁸ så inser vi att det offentliga även bidrar till att finansiera det grova våldet i samhället. Att bygg är en riskbransch är särskilt oroväckande med tanke på att det i den branschen, av fullt legitima skäl, finns tillgång till sprängmedel. Men det blir ännu värre.

För bland de företag som ägnar sig åt arbetslivskriminalitet förekommer något som inte kan beskrivas på annat sätt än som modern slavhandel. Människor från f.d. Sovjetunionen eller Latinamerika som rest långväga för att arbeta i Sverige och tjäna pengar till familjen där hemma. Men livet här blir inte som de tänkt sig. När de väl anländer inhyses de i madrassboenden, kanske i en industrifastighet utan fönster och riktiga hygienutrymmen, tillsammans med många andra. De får sällan den lön de utlovats, kanske blir det inget alls kvar när arbetsgivaren gjort avdrag för mat och "husrum". Och höjer de rösten om lönen så blir arbetsgivaren hotfull. Det här har hänt, och det händer hela tiden i dagens Sverige. Vi får inte tillåta sådana företag att fortsätta verka. Deras företrädare måste ställas till svars, och människorna som utnyttjas måste få upprättelse. Det senare gäller förstas även i allra högsta grad de som utnyttjas i den sexhandel som bedrivs i Sverige. Vi ser en mycket oroande utveckling med ett ökat våld mot de som utnyttjas i prostitution.³⁹ Uppenbarligen görs för lite för att komma åt människohandeln.⁴⁰ Det är helt oacceptabelt.

Maffian åderlåter det offentliga Sverige

Det offentliga Sverige upphandlar för drygt 900 miljarder kronor per år, motsvarande 18 procent av vår BNP. Upphandlingarna omfattar allt ifrån städtjänster i polisens fikarum och hemtjänstföretag som besöker våra äldre, till fängelser och vägar som ska byggas. Största delen av den kakan står våra kommuner och regioner för. Med så många skattekröner i omlopp skulle man önska någon slags garanti för att pengarna rullar in till företag och personer som har rent mjöl i påsen. Tyvärr är det långt ifrån alltid fallet.

En upphandlande myndighet kan säga nej till en anbudsgivare om företrädare för bolaget har dömts för viss typ av brottslighet eller inte skött betalningen av skatter och avgifter. Men att kontrollera om det finns brottslighet eller misskötsel i bagaget är långt ifrån enkelt. Dessa uppgifter är inte lättillgängliga och vissa går över huvud taget inte att få del av. Och oavsett hur väl kontrollerna utförs före tilldelningen av ett kontrakt – vad händer efteråt? Överlåts

verksamheten till en ny ägare kanske? Möjligen en som är inne i en mycket aktiv brottskarriär. Idag kan sådant ske utan att myndigheten har den blekaste aning om saken.

Men problemet är större än så. När stora infrastrukturprojekt upphandlas anlitar huvudentreprenören i sin tur en rad underentreprenörer. De kan vara riktigt många. Och vem kollar upp dem? Sällan den som upphandlar. Det här skulle kunna få ödesdigra konsekvenser. I en granskning av byggbranschen framkom att ett bolag företräddes av en man med starka kopplingar till den ryska maffian.⁴¹ Om ett sådant bolag kontrakteras i ett bygge av ett av våra nya fängelser, då – om inte förr – bör man bli orolig på riktigt. Och varnings-signaler har ljudit ett tag. I en rapport från FOI framgår att det år 2022 fanns 128 företag i Sverige som kan kopplas till Ryssland. Den bransch där företagen förekommer mest är byggbranschen. Och under senare år har dessa bolag vunnit offentliga kontrakt vid åtminstone 45 tillfällen.⁴²

I augusti 2023 tog regeringen emot ett betänkande med förslag som verkligen skulle göra skillnad för att få kontroll på leverantörerna.⁴³ Men Tidöregeringen har uppenbarligen valt rälsbussen istället för snabbspåret för att omsätta just det betänkandet till konkreta lagförslag. Kan det vara så att visitationszoner låter tuffare än leverantörskontroller? Trots att det senare är betydligt mer effektivt för att slå mot den maffia vi har i samhället idag och där risken nu finns att de bygger våra vägar och fängelser.

Kontroller för att värna tilliten

Sverige har länge präglats av tillitsbaserade system, där myndigheter oftast godtar de uppgifter som lämnas och baserar sina beslut på dem. För den som vill åtnjuta en förmån från det offentliga har det många gånger räckt med att lämna uppgifter "på heder och samvete". Myndigheternas uppdrag har uttalat varit att ge hög service, med snabba beslut, där kontroller och uppföljningar fått stå åt sidan. Det här har kriminella för länge sedan upptäckt och de använder systematiskt falska eller manipulerade intyg och handlingar i kontakt med våra myndigheter. Varningsklockorna borde ljuda högt när det gått så långt att en mc-topp med hjälp av fejkade utbildningsintyg lyckas få anställning i en kommun.⁴⁴

Dessutom hindras möjligheterna till effektiva kontroller av att våra myndigheter ofta inte tillåts dela information. En snårig och långt ifrån ändamålsenlig sekretesslagstiftning sätter käppar i hjulet. Det här har myndigheter flaggat för i många år, och här finns mycket att göra för att få till fungerande samverkan och kontroller.

Särskilt sårbara för påverkan är våra kommuner. Det är där den största delen av välfärdsresurserna fördelas. Och där fattas viktiga beslut som rör ekonomisk verksamhet, som markexploatering och utskänkningstillstånd. Samtidigt finns geografisk och social närhet mellan tjänstemän och medborgare. Och få oberoende kontrollmekanismer.⁴⁵

Det är viktigt att de som bor och verkar i Sverige har tillit till våra myndigheter och tillit till varandra. För att värna den tilliten kan vi inte tillåta att kriminella kallsinnigt utnyttjar sårbarheter i våra system för egen vinning. När vi ser det hända måste vi vara beredda till omprövning. I en globaliserad värld där Sverige lockar med stora utbetalningar från det offentliga och med många stora offentliga kontrakt att slåss om är det inte hållbart att hålla fast vid en tillitsbaserad modell. Vi behöver ändra synsätt vad gäller uppföljning och kontroll, ett paradigmskifte rentav, så att sunda företag kan blomstra och föreningar som menar allvar med sina projektansökningar får genomdriva det de vill.

I det 63-sidiga avtal som hösten 2022 tecknades på Tidö slott finns ett långt kapitel med rubriken "Kriminalitet". I det kapitlet lyser åtgärder mot den ekonomiska brottsligheten, mot infiltration och korruption, mot den omfattande arbetslivskriminaliteten helt med sin frånvaro. Trots att det är den som göder de skjutningar och sprängningar som plågar Sveriges invånare idag.

Slutnoter

- 1 Expressen 2023-10-06 *Polisens larm: Infiltreras av gängkriminella* och Dagens Nyheter 2024-11-30 *Kvinna på polisens underrättelsetjänst höll sig undan rättegång*
- 2 SVT 2023-12-14 *Anställd vid tingsrätt läckte hemliga uppgifter till kriminell – döms till fängelse*
- 3 SVT 2024-02-29 *Kraftig ökning av misstänkta fall av infiltration inom Kriminalvården*
- 4 SNS, Företagare och konsumenter mot maffia – lärdomar från Italien (november 2024)
- 5 Sesam, Myndighetsgemensam rapport om brottslighet i hamnar (mars 2024)
- 6 Dagens Industri 2024-05-19 *Hamnanställd dömd till fängelse: "Jag styr killarna"*
- 7 Brå-rapport 2024:2 *Möjliggörare för kriminella nätverk*
- 8 Ekobrottsmyndigheten, Historikbolag som brottsverktyg (april 2024)
- 9 Stockholms handelskammare, Kriminella entreprenörer – en studie av den organiserade brottslighetens kopplingar till näringslivet (januari 2024)
- 10 Betänkande 2024/25:CU3
- 11 Dagens Nyheter 2024-10-10 *Gängen utpressar krögare – som väljer tystnaden*
- 12 Möte med företrädare för Taxi Stockholm hösten 2024
- 13 Polismyndigheten, Den kriminella ekonomin (september 2024)
- 14 Polismyndigheten, Myndighetsgemensam lägesbild organiserad brottslighet (juni 2023)
- 15 Polismyndigheten, De organiserade bedrägerierna (december 2021)
- 16 Polismyndigheten, Brottsvinsterna för bedrägeribrottsligheten 2023
- 17 Polismyndigheten, Lärdomar av Encrochat – Analysprojekt Robinson (maj 2021)
- 18 Dagens Industri 2024-06-20 *Matjättar i avtal med flera granskade bärföretag*
- 19 Aktuell Hållbarhet 2022-09-22 *Anonym polisanställd: Kriminella tjänarhundredatal miljoner på illegal avfallshandel*
- 20 SR 2024-11-29 *P4 avslöjar: Skjutning kan kopplas till stulen frityrolja*
- 21 SOU 2024:32 *Åtgärder mot mervärdesskattebedrägerier*
- 22 Dagens Nyheter 2024-10-16 *Bedrägerierna har kostat staten fem miljarder – expert varnar för nästa våg*
- 23 Brå-rapport 2022:1 *Välfärdsbrott mot kommuner och regioner*
- 24 Möte med företrädare för Svenska fotbollförbundet hösten 2024
- 25 Polismyndigheten, Nationell riskbedömning av penningtvätt och finansiering av terrorism i Sverige 2019
- 26 Dagens Nyheter 2024-11-19 *Spelbolagen vill öka samarbetet med Finanspolisen*
- 27 Dagens Industri 2024-01-29 *Knarkrazzia avslöjade lånebluff i SEB*
- 28 Finanspolisen, Penningtvätt i brottsnätverk i rysktalande miljö (november 2024)
- 29 RiR 2024:8 *Statens tillsyn för att motverka penningtvätt*
- 30 Stockholms handelskammare, Kriminella entreprenörer – en studie av den organiserade brottslighetens kopplingar till näringslivet (januari 2024)
- 31 Dagens Nyheter 2024-11-30 *Utpressarna ville ha 100 miljoner – inom fem dagar*

- 32 Åklagarmyndigheten, pressmeddelande 2024-09-05
- 33 Statistik från Brå och Polismyndigheten
- 34 Dagens Nyheter 2023-10-17 *14-åriga Layth hittades mördad – vad var det som hände?*
- 35 Omni 2024-11-26 *Pernillas son blev bombmakare: "Inte bara uppfostran"*
- 36 Brå-rapport 2024:7 *Ökningen av skjutvapenvåld i Sverige*
- 37 Företagarnas rapport *Brott mot företagare 2023*
- 38 Ansvar Säkerhet, *Arbetslivskriminalitet – ett hot mot god produktivitetstillväxt (januari 2024)*
- 39 Polismyndigheten, *Människohandel för sexuella och andra ändamål. Lägesrapport 24*
- 40 Delegationen mot arbetslivskriminalitet, *delbetänkande 2024:14*
- 41 Ansvar Säkerhets årsrapport om arbetslivskriminalitet 2022
- 42 FOI, *Ryska investeringar och ekonomiska intressen i Sverige (december 2022)*
- 43 SOU 2023:43 *En samordnad registerkontroll för upphandlande myndigheter och enheter*
- 44 Helsingborgs Dagblad 2024-11-06 *Helsingborgs stad anställde före detta mc-president som socialsekreterare*
- 45 SNS, *Den sårbara staten. En forskningsöversikt om hur organiserad brottslighet påverkar stat och kommun (oktober 2023)*